

Sizifo mitas

PASCALIUI PIA¹

O siela, negeisk nemirtingumo, bet pasistenk patirti viską, kas įmanoma.

PINDARAS Pitiškos giesmės (III, 62-63)²

Alberas Kamiu

Vertė Violeta TAURAGIENĖ

TURINYS

- **SAMPROTAVIMAI APIE ABSURDĄ**
 - ABSURDAS IR SAVIŽUDYBĖ
 - ABSURDO SIENOS
 - FILOSOFINĖ SAVIŽUDYBĖ
 - ABSURDO LAISVĖ
- **ABSURDO ŽMOGUS**
 - DONŽUANIZMAS
 - TEATRO VAIDINIMAS
 - UŽKARIAVIMAS
- **ABSURDO KŪRYBA**
 - FILOSOFIJA IR ROMANAS
 - KIRILOVAS
 - KŪRYBA BE RYTOJAUS
 - SIZIFO MITAS
- **PRIEDAS:**
- **VILTIS IR ABSURDAS FRANCO KAFKOS KŪRYBOJE**
- **PAAIŠKINIMAI**

SAMPROTAVIMAI APIE ABSURDĄ

Šios knygos puslapiuose bus kalbama apie absurdo jutinį, išplitusį mūsų šimtmečiuje, o ne apie absurdo filosofiją, kuri, tiesa sakant, mūsų laikais nebuvo žinoma. Dėl elementaraus padarumo pirmiausia reikia nurodyti, kas čia perimta iš kai kurių nūdienos protų. Aš visiškai neketinu to slėpti, ir jie bus cituojami bei komentuojami visame kūrinioje.

Bet kartu verta pažymėti, jog absurdas, į kurį ligi šiol buvo žiūrima kaip į išvadą, šiame esė traktuojamas kaip išeities taškas. Šia prasme mano samprotavimai gana provizoriški: sunku iš anksto numatyti, kokią poziciją jie nulems. Čia bus pateiktas tik grynas proto negalės aprašymas. Kol kas čia nebus įpinta jokios metafizikos, jokio tikėjimo. Tokios tad šios knygos ribos ir vienintelė išankstinė jos nuostata.

ABSURDAS IR SAVIŽUDYBĖ

YRA tik viena tikrai rimta filosofinė problema - savižudybė. Nuspręsti, ar gyvenimas vertas, kad jį gyventum, ar ne, - reiškia atsakyti į pagrindinį filosofijos klausimą. Visa kita - ar pasaulis trimatis,

ar esama devynių ar dvylikos proto kategorijų - ne tokie svarbus dalykai. Tai jau žaidimai. Pirmiausia reikia duoti atsakymą. Ir jeigu tiesa, kad filosofas, kaip manė Nietzsche [3](#), norėdamas pelnyti pagarbą, privalo rodyti pavyzdį, tuomet suvoki, koks svarbus yra tasai atsakymas, nes po jo eina lemiamas veiksmas. Tai akivaizdūs, širdimi pajuntami dalykai, tačiau reikia juos nuodugniau panagrinėti, kadaptų aiškūs protui.

Paklausęs savęs, iš ko turėčiau spręsti, kad šitas klausimas skubesis už ana, atsakau - iš veiksmų, kuriems jis skatina. Dar nesu matęs, kad kas nors mirtų už ontologinį argumentą. Galilėjus, laikęsis svarbios mokslo tiesos, lengviausiai jos išsižadėjo, vos tik ji sukėlė pavojų jo gyvybei [4](#). Tam tikra prasme jis gerai padarė. Toji tiesa nebuvo verta laužo. Kuri iš jų, Žemė ar Saulė, sukasi viena apie kitą, visiškai nesvarbu. Atvirai kalbant, tai tuščias klausimas. Užtat matau, kaip daugelis žmonių miršta todėl, kad mano, jog gyvenimas nevertas to, kad jį gyventum. Matau ir tokių, kurie, kad ir kaip tai būtų paradoksalu, miršta už idėjas ar iliuzijas, suteikusias pagrindą jų gyvenimui (tai, kas vadinama gyvenimo pagrindu, kartu yra ir kuo puikiausias pagrindas mirti). Taigi manau, kad skubiausias yra gyvenimo prasmės klausimas.

Kaip į jį atsakyti? Visoms esminėms problemoms išspręsti (turiu galvoje tas, kurios gali pastūmėti į mirtį, arba tas, kurios dešimteriojai padidina gyvenimo geismą) yra, matyt, tik du mąstymo būdai - La Palisse'o [5](#) ir Don Kichoto. Tik akivaizdžių tiesų ir jų jausmingo suvokimo pusiausvyra leidžia mums patirti sykiu ir jausmą, ir aiškumą. Tokiuose kukliuose ir sykiu kupinuose patetikos dalykuose mokslinė klasikinė dialektiką privalo užleisti vietą (tas pajuntama savaime) paprastesnei proto nuostatai, kurią diktuoja sveiką nuovoką ir palankumas. Savižudybė visuomet buvo traktuojama tik kaip socialinis reiškiny. Čia, priešingai, pirmiausia bus kalbama apie ryšį tarp individo mąstysenos ir savižudybės. Toks poelgis bręsta tylomis širdyje, kaip ir reikšmingas kūrinys. Pats žmogus nieko apie tai nežino. Tik vieną vakarą nutaiko į save pistoletą arba neria į vandenį. Kartą man papasakojo apie tokį nusižudžiusį namų valdytoją, kad jis prieš penkerius metus netekęs dukters, labai po to pasikeitęs, ir kad ta istorija "jį pribaugusi". Tiksliau ir nepasakysi. Pradėti mąstyti - reiškia pradėti save pribaužinti. Visuomenė iš pradžių čia ne ką tepastebi. Kirminas lindi žmogaus širdyje. Ten ir reikia jo ieškoti. Reikia pasekti ir suprasti tą pražūtingą žaidimą, kuris verčia bėgti nuo aiškumo egzistencijos akivaizdoje į šviesos užribius.

Savižudybė turi nemažą priežasčių, ir pačios regimiausios dažniausiai pasirodo buvusios ne pačios veiksmingiausios. Retai žudomasi (hipotezė vis dėlto galima) viską gerai apsvarsčius. Krizės atomazgos beveik neįmanoma susekti. Laikraščiai dažnai kalba apie "intymias širdgėlas" ar "nepagydomą ligą". Tai priimtini paaiškinimai. Tačiau reikėtų sužinoti, ar tą dieną nusivylusiojo draugas nekalbėjo su juo atsainiai. Tuomet jis yra kaltininkas. Nes to pakanka, kad visos nuoskaudos, visa apatija, lig tol kabo jusios ore, užgriūtų jį [*](#).

[*](#) Ta proga norėčiau atkreipti dėmesį į santykinį šio esė pobūdį. Savižudybės priežastis gali būti ir kur kas didesnės pagarbos verti sumetimai: pavyzdžiui, vadinamosios protesto savižudybės per kinų revoliuciją.

Jeigu sunku tiksliai nustatyti momentą, kada protas susilažins iš mirties, ir apibrėžti subtilų jo manevrą tuo metu, tai kur kas lengviau padaryti išvadas iš paties poelgio. Nusižudyti, panašiai kaip melodramoje, tam tikra prasme reiškia prisipažinti. Prisipažinti, kad gyvenimas tave pranoko arba kad jo nesupranti. Bet nenuklyskim pernelyg toli į šitas analogijas ir sugrįžkim prie įprastinių žodžių. Tai reiškia prisipažinti, kad gyvenimas nevertas to vargo. Savaime suprantama, gyventi niekad nėra lengva. Dėl daugelio priežasčių, ir pirmoji jų - įprotis, tolydžio elgiamasi taip, kaip reikia, kad egzistuotum. Savanorišką mirtį leidžia manyti, jog pripažįstama, tegu ir instinktyviai, kad tasai įprotis juokingai menkas, kad nėra jokios gilios prasmės gyventi, kad tas kasdienis

blaškymasis yra beprotiškas ir kad kančia yra bergždžias daiktas. Koks gi yra tasai neišmatuojamas jausmas, atimantis proto gyvybei reikalingą miegą? Pasaulis, kuri galima paaiškinti, tegu ir netikusiais argumentais, yra mums įprastas pasaulis. Ir priešingai, pasaulyje, kuriame ūmai išsisklaido iliuzijos ir šviesos blyksniai, žmogus pasijunta svetimas. Toji tremtis - be prieglobsčio, nes joje nėra prarastos tėvynės prisiminimų ar pažadėtosios žemės vilties. Būtent šita nedarna tarp žmogaus ir jo gyvenimo, tarp aktoriaus ir jį supančių dekoracijų ir yra absurdo jausmas. Kadangi visi sveiki žmonės kada nors yra galvoję apie savižudybę, galima be tolesnių aiškinimų pripažinti, jog tarp to jausmo ir nebūties siekimo yra tiesioginis ryšys.

Šio esė tema būtent ir yra ryšys tarp absurdo ir savižudybės, nustatymas ribos, ties kuria savižudybė tampa išeitimi iš absurdo. Galima vadovautis principu, jog negudraujančio žmogaus veiksmus lemia tai, ką jis laiko esant teisinga. Tad tikėjimas egzistencijos absurdiškumu turi diktuoti jo poelgius. Teisėtas smalsumas verčia savęs paklausti, aiškiai ir be dirbtinės patetikos, ar padarius tokio pobūdžio išvadą, reikia kuo greičiausiai vaduotis iš tokio nesuprantamo būvio. Žinoma, čia kalbu apie žmones, linkusius susitarti su savimi.

Aiškiai suformuluota, ši problema gali pasirodyti sykiu paprasta ir neišsprendžiama. Tačiau klaidingai manoma, kad į paprastus klausimus galima paprastai atsakyti ir kad akivaizdūs dalykai yra akivaizdžių dalykų prielaida. Sukeitus vietomis problemos narius, nepriklausomai nuo to, ar žudomasi, ar nesižudoma, a priori aišku, jog yra tik du filosofiniai sprendimai - "taip" arba "ne". Tai būtų pernelyg puiku. Tačiau reikia atsižvelgti ir į tuos žmones, kurie, nedarydami išvadų, nuolat klausia. Čia aš kalbu beveik be ironijos: tokių dauguma. Aš taip pat matau, jog tie, kurie atsako "ne", elgiasi taip, tarytum manytų atvirkščiai. Taigi jeigu sutikčiau su Nietzsche's kriterijumi⁶, galėčiau pasakyti, kad jie ir vienu, ir kitu atveju mano "taip". Ir priešingai, dažnai atsitinka, jog tie, kurie nusižudo, buvo įsitikinę savo gyvenimo prasmingumu. Tokių prieštaravimų esti nuolat. Galima net teigti, jog jie niekur kitur nebuvo tokie ryškūs, kaip čia, kur logiką atrodo itin pageidautina. Dažnai lyginamos filosofinės teorijos ir elgsena tų, kurie jas išpažįsta. Tačiau reikia sutikti, jog iš mąstytojų, neigiančių gyvenimo prasmę, nė vienas nepasinaudojo savo logiką taip, kad to gyvenimo išsižadėtų, išskyrus Kirilovą, kuris priklauso literatūrai, legendinį Peregriną ^{*}, ir Jules'a Lequierą, kurio mirtis hipotetiška ⁷. Dažnai juoko dėlei minimas Schopenhaueris ⁸, liaupsinęs savižudybę prie valgiais apkrauto stalo. Čia nėra ko šaipytis. Ne taip jau svarbu, kad čia į tragiškus dalykus žiūrima nerimtai, juk galiausiai toks požiūris pasmerkia patį žmogų.

^{*} Esu girdėjęs apie Peregrino varžovą, vieną pokario rašytoją, kuris, parašęs savo pirmąją knygą, nusižudė, tuo norėdamas atkreipti dėmesį į savo kūrinį. Knyga iš tikrųjų buvo susidomėta, tačiau įvertinta ji buvo prastai.

Ar esant tokiems prieštaravimams ir neaiškumams reikia manyti, jog nėra jokio ryšio tarp pažiūros į gyvenimą ir to veiksmo, kurį žmogus atlieka, kad iš jo pasitrauktų? Žiūrėkim į tai blaiviai. Žmogaus prieraišume prie gyvenimo esama kažko stipresnio už visus pasaulio vargus. Kūnas sprendžia ne blogiau už Protą ir traukiasi nuo nebūties. Gyventi įprantame dar prieš įprasdami mąstyti. Bėgsme, kuris su kiekviena diena vis labiau artina mus prie mirties, Kūnas nenumaldomai būna priekyje. Pagaliau šito prieštaravimo esmę sudaro tai, ką pavadinau vengimu, nes jis yra sykiu daugiau ir mažiau nei paskališkoji pramoga⁹.

Pražūtingas vengimas - trečioji šio esė tema - yra viltis. Viltis kito gyvenimo, kurį reikia "užsitaruoti", arba vingrybės tų, kurie gyvena ne dėl paties gyvenimo, o dėl kažkokios didžios idėjos. Jį pranokstančios, sutaurinančios, suteikiančios jam prasmę ir galiausiai jį išduodančios. Taigi viskas padeda sumaišyti kortas. Ne veltui lig šiol buvo žaidžiama žodžiais ir apsimetama tikint, jog gyvenimo prasmės neigimas neišvengiamai verčia pareikšti: gyvenimas nevertas, kad jį

gyventum. Iš teisybės neprivalu matuoti tuodu dalykus vienu matu. Reikia tik nesileisti paklaidinamam painiavos, prieštaravimų ir nenuoseklumų, kurie čia buvo nurodyti. Reikia viską atidėti į šalį ir eiti tiesiai prie tikrosios problemos. Žudomasi todėl, kad gyvenimas nevertas, kad jį gyventum, - tai, žinoma, tiesa, tačiau bergždžia, nes ji yra truizmas. Bet argi šitas egzistencijos paniekinimas, šitas jos paneigimas, kyla iš to, kad ji neturi prasmės? Ar jos absurdiškumas verčia bėgti nuo jos pasitelkus viltį arba savižudybę - štai ką reikia išaiškinti, patyrinėti, atmetant visa kita. Ar absurdas lemia mirtį - šią problemą privalu iškelti į pirmą vietą, nepaisant mąstymo būdų ir nešališko proto žaismo. Niuanams, prieštaravimams, psichologijai, kuriais "objektyvusis" protas sumaniai papildo visas problemas, šitame tyrinėjime ir aistringame ieškojime vietos nebus. Čia reikia tik neteisingos, t.y. logiškos, minties. Tai nėra lengva. Visuomet lengva būti logiškam. Ir beveik neįmanoma būti logiškam iki galo. Žmonės, žūvantys nuo savo rankos, eina iki pat galo savo jausmo nuolydžiu. Tad samprotavimai apie savižudybę duoda man proga iškelti vienintelę mane dominančią problemą: ar mirtis yra logiška išeitis? Sužinoti šitai galiu tik rutuliodamas samprotavimą, kurio kilmę čia nurodau, nepasiduodamas nežabotoms aistroms, vadovaudamasis tik akivaizdžiais dalykais. Būtent tai aš ir vadinu samprotavimais apie absurdą. Daugelis jau buvo pradėję eiti tuo keliu. Tik dar nežinau, ar liko ištikimi pradinėms prielaidoms. Kai Karlas Jaspersas¹⁰, suvokęs, jog pasaulio negalima sumodeliuoti kaip darnios vienovės, sušunka: "Šis apribojimas sugražina mane prie manęs paties, t.y. ten, kur aš jau nebesislepiu už objektyvaus požiūrio, kuriam tik atstovauju, ten, kur nei aš pats, nei kito žmogaus egzistencija nebegali tapti man objektu", - jis paskui daugelį kitų mąstytojų primena tas bevandenės dykumas, kuriose mintis pasiekia savo ribas. Paskui daugelį kitų, žinoma, tačiau taip skubejusių iš ten ištrūkti! Tą paskutinį posūkį, kur mintis ima svyruoti, priėjo daugelis mąstytojų, net ir pačių nuolankiausių. Čia jie išsižadėjo to, kas jiems buvo brangiausia, - savo gyvenimo. Kiti, proto kunigaikščiai, taip pat išsižadėjo, tik griebėsi kitko: gryniausio maišto būdu ėmė žudyti savo mintį. Bet tikros pastangos - tai priešinga pozicija: kiek tik įmanoma laikytis ir tyrinėti iš arti savotišką tų tolimų kraštų augaliją. Atkaklumas ir įžvalgumas yra privilegijuoti žiūrovai nežmoniško vaidinimo, kur replikomis svaiddosi absurdas, viltis ir mirtis. Tuomet protas gali išanalizuoti to paprasto ir sykiu subtilaus šokio figūras, prieš jas pailiustruodamas ir pats išgyvendamas.

ABSURDO SIENOS

KAIP ir didieji meno kūriniai, gilūs jausmai visuomet reiškia kur kas daugiau, negu jais sąmoningai išsakyta. Sielos potraukių ar atostūmių pastovumas persiduoda veiklos ar mąstysenos įpročiams ir baigiasi pačiai sielai nežinomais padariniais. Didieji jausmai atskleidžia visą savo pasaulį, prabangų ar varganą. Tas vienintelis pasaulis, kuriame jie jaučiasi savi, būna nušviestas jų aistros. Yra pavydo, garbes troškimo, egoizmo arba kilnumo pasauliai. Pasaulis - tai tam tikra metafiziką ir tam tikra proto nuostata. Tai, kas yra tikra, kalbant apie dvasinius išgyvenimus, kurių pagrindas neapibrėžtas, kurie yra tokie neaiškūs ir sykiu tokie "tikri", tokie tolimi ir tokie "čia pat esantys", kaip tie, kuriuos mums sukelia grožis ar sukursto absurdas.

Absurdiškumo jausmas gali priblokšti bet kurį žmogų ties bet kuriuo gatvės kampu. Pats savaime apgailėtinau apnuogintas, gaubiamas šviesos be spindesio, jis neapčiuopiamas. Tačiau jau vien dėl to keblumo jis vertas apmąstymo. Matyt, tiesa, kad žmogus lieką mums nepažįstamas iki galo, kad kažkas jame visados nesuprastinama ir praspūsta pro mūsų suvokimą. Tačiau praktiškai aš pažįstu žmones ir atpažįstu juos iš elgesio, iš jų veiksmų visumos, iš pėdsako, kurį jie palieką po savęs gyvenime. Tas pats ir su iracionaliais, išanalizuoti neįmanomais jausmais - aš galiu praktiškai juos apibrėžti, praktiškai įvertinti, protaudamas susumuoti jų padarinius, apčiuopti ir išryškinti visus jų pavidalus, apibrėžti jų pasaulį. Tegu ir šimtąjį kartą pamatęs tą patį aktorį, aš, žinoma, asmeniškai dėl to geriau jo nepažinsiu. Bet jeigu sujungsiu draugėn jo įkūnytus herojus ir pasakysiu, jog po šimtojo personažo pažįstu jį šiek tiek geriau, tai jau bus dalis tiesos. Nes šis akivaizdus paradoksas

yra kartu ir alegorija. Su moralu. Jis moko, kad vaidyba apibūdina žmogų ne prasčiau negu nuoširdūs polėkiai. Tą patį, tik kiek tyliau, galima pasakyti ir apie jausmus, slypinčius širdies gelmėje, tačiau šiek tiek išduodamus veiksmu, kuriems tie veiksmai paskatino, ir jų sąlygojamos mąstysenos. Tad galima nujauti, kad šitaip aš apibrėžiu tam tikrą metodą. Bet sykiu galima nujauti, jog tai analizės, o ne pažinimo metodas. Juk kiekvienas metodas neišvengia metafizikos ir nejučia atskleidžia išvadas, kurių kartais dedasi dar nenumanęs. Taigi paskutiniai knygos puslapiai jau glūdi pirmuosiuose. Ši sąsaja neišvengiama. Čia apibrėžtas metodas patvirtina jausmą, jog bet koks tikras pažinimas neįmanomas. Galima tik išvardyti regimybes ir pajusti dvasinę atmosferą. Galbūt mums pavyks atskleisti tą neapčiuopiamą absurdiškumo jausmą skirtinguose, bet kartu giminiškuose protinės veiklos, gyvenimo meno ar tiesiog meno pasauliuose. Absurdiškumo atmosfera čia tvyro jau pačioj pradžioj. Pabaigoje išryškėja absurdo pasaulis ir tokia proto nuostata, kuri nušviečia viską savo šviesa, kad išskirtinis ir žiaurus pasaulio veidas, kurį ji sugeba įžvelgti, suspindėtų.

Visi didieji darbai ir visos didžiosios mintys prasideda nuo juokingai menkų dalykų. Didieji kūriniai dažnai gimsta ties koku nors gatves kampu ar restorano prieangyje. Taip ir absurdas. Absurdo pasaulis labiau negu bet kuris kitas taurumo semiasi iš savo varganos kilmės. Tam tikromis aplinkybėmis, kai paklaustas, apie ką galvoja, žmogus atsako "nieko", jis, galimas daiktas, apsimeta. Ta puikiai žino tie, kurie yra mylimi. Bet jeigu tas atsakymas nuoširdus, jeigu jis atliepia tą savotišką sielos būseną, kai tuštuma tampa iškalbinga, kai nutrūksta kasdinių veiksmų grandinė, kai širdis bergždžiai ieško jungiamosios tos grandinės grandies, tuomet šitoks atsakymas gali būti laikomas lyg ir pirmu absurdo ženklu.

Kartais dekoracijos sugriūva. Kėlimasis iš ryto, tramvajus, keturios valandos kontoroje arba gamykloje, pietūs, vėl tramvajus, keturios valandos darbo, vakarienė, miegas, - pirmadienį, antradienį, trečiadienį, ketvirtadienį, penktadienį bei šeštadienį viskas vyksta tuo pačiu ritmu, ir šitaip netrikdomai žengiama tuo keliu didžiąją gyvenimo dalį¹¹. Tik vieną gražią dieną iškyla tasai "kodėl", ir viskas prasideda šituo nuovargiu, kuriame atsiranda nuostabos. Tasai "prasideda" - itin svarbu. Nuovargis yra paskutinė mašinalaus gyvenimo apraiška, bet sykiu ir akstinas išjudėti sąmonei. Jis ją pažadina ir provokuoja tolesnę dalykų eigą. O tolesnė eiga - arba nesąmoningas grįžimas į tą veiksmų grandinę, arba galutinis nubudimas. Visiškai nubudus, po tam tikro laiko sulaukiama ir padarinio: savižudybės arba pusiausvyros atstatymo. Pats savaime nuovargis išties šleikštus dalykas. Bet šiuo atveju privalau padaryti išvadą, kad jis išganingas. Mat viskas prasideda nuo sąmonės ir tik per ją įgyja vertę. Šiose pastabose nėra nieko originalaus. Tačiau jos akivaizdžios: pradžioje to pakanka, kad bendrais bruožais būtų atskleistos absurdo ištakos. Viskas kyla iš paprasčiausio "susirūpinimo"¹².

Šitaip diena po dienos gyvenant nykų gyvenimą, laikas neša mus. Tačiau visuomet ateina momentas, kai reikia nešti jo našą. Mes gyvename ateitimi: "rytoj", "vėliau", "kai šio to pasieksi", "ilgainiui suprasi"¹³. Šie nenuoseklumai - tiesiog nuostabūs, nes pagaliau vis tiek reikės numirti. Juk ateina diena, kai žmogus konstatuoja ar pasako, kad jam jau trisdešimt. Šitaip jis patvirtina savo jaunumą. Bet kartu nustato ryšį su laiku. Užima jame savo vietą. Pripažįsta esąs tam tikrame kreivės, kurią turės nueiti, taške. Jis priklauso laikui ir su siaubu tatau suvokęs atpažįsta jame baisiausią savo priešą. Jis troško rytojaus, būtent rytojaus, tuo tarpu, kai visa savo esybė privalėjo jo kratyti! Šis kūno maištas ir yra absurdas ^{*}.

^{*} Bet ne tiesiogine prasme. Tai ne apibrėžimas, tai išvardijimas jausmų, kurie gali turėti absurdo apraiškų. Juos išvardijus, absurdas vis dėlto nebus išsemtas.

Nusileidę viena pakopa žemiau, susiduriame su svetimumu: pastebime, kad pasaulis yra "tankus", suvokiame, koks svetimas ir mums nepaklūstantis yra akmuo, kaip galingai gamta, koks nors peizažas gali mus neigti. Bet kokio grožio

gelmėje glūdi kažkas nežmoniška: šitos kalvos, šitas dangaus švelnumas, šitie medžių kontūrai akimoiu gali prarasti iliuzinę prasmę, kurią mes jiems suteikiame, ir tampa tolimesni už prarastą rojų. Primityvus pasaulio priešiškus žengia mūsų link per tūkstantmečius. Akimirka mes jo nesuprantame, nes amžių amžiais suvokdavome tik jo pavidalus bei kontūrus, kuriuos iš anksto patys jam suteikdavome, o dabar nebeturime jėgų naudotis ta dirbtine gudrybe. Pasaulis pro mus praspūsta, nes vėl tampa savimi. Dekoracijos, kurias užmaskuodavo įprotis, vėl tampa kuo yra. Jos nutolsta nuo mūsų. Būna dienų, kai pamatęs pažįstamą moters, kuria mylėjai prieš daugeli mėnesių ar metų, veidą, išvysti ją tarsi visai svetimą, ir gal net geidi to, kas ūmai padaro tave tokį vienišą. Tačiau tas laikas dar neatėjo. Aišku tik viena: šitas pasaulio tankumas ir svetimumas yra absurdas. Žmonės irgi skleidžia kažką nežmonišką. Tarpais aiškumo valandėlėmis jų mechaniški judesiai, beprasmė pantomima daro kvaila visa, kas juos supa. Už stiklinės pertvaros žmogus kalba telefonu. Mes jo negirdime, tik matome bereikšmę mimiką - kyla klausimas, kodėl jis gyvena¹⁴. Tas nejaukumas paties žmogaus nežmoniškumo akivaizdoje, ta baisi kapituliacija prieš savo pačių atvaizdą, tas "šleikštulys", anot vieno mūsų dienu autoriaus¹⁵, taip pat yra absurdas. Kaip ir tas svetimas žmogus, kartais išeinantis mus pasitikti veidrodyje, tas toks artimas, tačiau nerimą keliantis brolis, kurį regime savo fotografijose, irgi yra absurdas.

Galiausiai prieinu prie mirties ir to jausmo, kurį ji mummyse sukelia. Šia tema jau viskas išsakyta, čia iš padarumo reikėtų vengti patoso. Ir vis dėlto negaliu atsistebėti tuo, kad visi gyvena taip, tarsi "nebūtų žinoję" apie ją. Mat mirties patirtis iš tikrųjų neegzistuoja. Tiesiogine prasme patiriama tik tai, kas išgyvenama ir įsisąmoninama. Čia galima kalbėti nebent apie kitų žmonių mirties patirimą¹⁶. Tai patirties surogatas, vaizduotės padarinys, ir todėl jis niekad mūsų visiškai neįtikins. Toks melancholiškas susitarimas negali būti įtikinamas. Iš tikrųjų tą siaubą sukelia matematinis šio įvykio aspektas¹⁷. Laikas mus baugina tik todėl, kad uždavinys pradžioje išdėstomas, o tik paskui sprendžiamas. Visos gražios kalbos apie sielą čia bus matematiškai paneigtos, bent jau kuriam laikui. Tame inertiškame kūne, kuriame net kirtis per veidą nepalieka pėdsako, sielos nebėra. Šis elementarus ir neatšaukiamas to nutikimo aspektas sudaro absurdo jausmo turinį. Mirtingoje tokios lemties šviesoje pasirodo beprasmiškumas. Jokia moralė, jokios pastangos nėra a priori pateisinamos prieš kruviną matematiką, tvarkančią mūsų lemtį. Pakartosiu: visa šitai buvo išsakyta ir persakyta. Čia apsiribojau tik tuo, kad skubotai suklasifikuojau ir nurodau tas akivaizdžias temas. Jos minimos visose literatūrose ir visose filosofijose. Iš jų semiamasi peno kasdienėms šnekoms. Nėra reikalo iš naujo jų išradinėti. Tik reikia įsitikinti jų akivaizdumu, kad paskui sau pačiam galėtum duoti pamatinį klausimą. Dar sykį pakartosiu, jog mane domina ne tiek absurdo atradimai, kiek jų padariniai. Jei esi tikras dėl tų faktų, tai kokias gali padaryti išvadas, kaip toli privalai eiti, kad nieko nepraleistum? Ar reikia mirti savo valia, ar nieko nepaisant turėti viltį? Tačiau pirmiausia būtina trumpai apžvelgti šias problemas proto lygmeniu. Pirmasis proto veiksmas - atskirti, kas teisinga ir kas klaidinga. Bet vos tik mintis susikoncentruoja ties savim pačia, ji iškart atskleidžia prieštaravimą. Čia beprasmišką stengtis tai įrodinėti. Per amžius niekas aiškiau ir elegantiškiau nėra įrodęs šito dalyko už Aristotelį: "Tokių nuomonių išdava, iš kurios dažnokai pasiūpoma, yra ta, kad jos pačios save paneigia. Teigdami, jog viskas yra teisinga, mes teigiame ir mums priešingo dalyko teisingumą, vadinasi, patvirtiname mūsų pačių tezės klaidingumą (nes priešingas teigimas neleidžia jai būti teisingai). Tvirtindami, kad viskas yra klaidinga, mes taip pat išsakome klaidingą teiginį. Jeigu pareikšime, kad klaidingas yra tik teiginys, priešingas mūsų šiam, arba kad tik mūsų teiginys nėra klaidingas, mes vis tiek būsim priversti sutikti, kad teisingų ar klaidingų teiginių skaičius yra begalinis. Mat tas, kuris paskelbia, kad teisingas teiginys yra teisingas, sykiu sako tiesa, ir taip truks iki begalybės"¹⁸.

Tai tik pirmas ydingas ratas iš tos ratų sekos, kurioje protas, tyrinėdamas pats save, pasiklysta svaiginančiuose sūkuriuose. Jie neišsprendžiami dėl paties šitų paradoksų paprastumo. Kad ir kokie būna žodžių žaismai bei logikos akrobatika, suprasti - visų pirma reiškia surasti bendrą matą. Net ir sudėtingiausias operacijas atliekančio proto didžiausias geismas siejasi su nesąmoningu prieš pasaulį atsidūrusio žmogaus jausmu - įprastumo poreikiu, aiškumo alkiu. Suprasti pasaulį - žmogui reiškia padaryti jį žmogiška, paženklinti jį savo antspaudu. Katės pasaulis - tai ne skruzdėdos pasaulis. Truizmas "kiekviena mintis yra antropomorfiška" kitos prasmės neturi. Taip ir protas, siekiantis suprasti tikrovę, gali būti patenkintas tik tuomet, kai paverčia ją savo mąstymo sąvokomis. Jeigu žmogus pripažintų, kad ir pasaulis gali mylėti ir kentėti, jis būtų nuramintas. Jeigu mirgančiuose reiškinių veidrodžiuose mintis atsektų amžinus ryšius, galinčius sutalpinti tuos reiškinius ir save pačius į vieningą principą, tai būtų galima kalbėti apie tokią proto laimę, prieš kurią mitas apie palaimintuosius atrodytų tik juokinga klastotė. Šitas vienovės ilgesys, šitas absoliuto geismas atskleidžia esmišką žmogaus dramos tendenciją. Tačiau to ilgesio buvimas dar nereiškia, kad jis kaipmat privalo būti numalšintas. Jeigu peržengę prarają, skiriančią geismą nuo pasiekto tikslo, mes drauge su Parmenidu¹⁹ patvirtinsime Vienio (kad ir koks jis būtų) realumą, iškart susidursime su šypsena keliančiu proto prieštaravimu, - jis teigia visuotinę vienovę ir jau pačiu tuo teigimu įrodo savo paties skirtingumą ir įvairovę, kurią ketino panaikinti. Šito antro ydingo rato pakanką visoms mūsų viltims nuslopinti.

Tai ir vėl akivaizdūs dalykai. Aš dar sykį pakartosiu, kad jie įdomūs ne patys savaime, o tomis išvadomis, kurias iš jų galima padaryti. Man žinomas dar vienas akivaizdus dalykas: jis man pasako, kad žmogus mirtingas. Tačiau ant pirštų galima suskaičiuoti mąstytojus, kurie iš to padarė galutines išvadas.

Nuolatiniu atskaitos tašku šiame esė reikia laikyti pastovų nesutapimą to, ką mes įsivaizduojame žiną, ir to, ką iš tikrųjų žinome, praktiško susitaikymo ir apsimestinio nežinojimo, padedančio mums gyventi su tokiomis idėjomis, kurios turėtų apversti visa mūsų gyvenimą, jeigu jas iš tikrųjų patirtume. Šitas neišpainiojamas proto prieštaravimas iš tikrųjų padeda mums aiškiai suvokti, koks atotrūkis skiria mus nuo mūsų pačių susikurtų dalykų. Kol protas tyli sustingusiame savo vilčių pasaulyje, viskas atsispindi ir išsirikiuoja jo ilgesio vienovėje. Bet vos jam krustelėjus, tas pasaulis pleišėja ir griūva: pažinimui peršasi aibė mirgančių šukių. Reikia atsisveikinti su viltim, jog kada nors pavyks atkurti tą įprastą ir glotnų paviršių, kuris mums nuramintų širdį. Po tiekos amžių ieškojimų, po tiekos mąstytojų išsižadėjimų puikiai žinome, jog tai tiesa, taikytina visam mūsų pažinimui. Šiandien visi, išskyrus profesionalius racionalistus, yra praradę tikrojo pažinimo viltį. Jeigu reikėtų parašyti reikšmingą žmonijos minties istoriją, tai ji turėtų būti atsikartojančių atgailų ir bejėgiškų įstangų istorija.

Iš tiesu, apie ką galėčiau pasakyti: "Man tatau žinoma!" Jaučiu plakant krūtinėje širdį, todėl tvirtinu, kad ji egzistuoja. Čia ir baigiasi visas mano mokslas, visa kita yra vien proto konstrukcijos. Bet vos tik pamėginčiau užčiuopti šitą "aš", kurio buvimas nekelia man jokių abejonių, vos tik pamėginčiau jį apibrėžti ir reziumuoti, jis iškart taptų nelyginant pro pirštus tekantis vanduo. Galiu atkurti vieną po kito visus pavidalus, kuriuos jis sugeba įgauti, ir tuos, kuriais jis buvo apdalytas, - jo išsilavinimą, kilnę, aistras arba ramybę, didingumą arba menkumą. Tačiau visų šitų pavidalų nesudėsi į vieną. Man net manoji širdis taip ir liks niekados neapibrėžiama. Niekada nebus užlygintas griovys tarp mano egzistencijos tikrumo ir turinio, kurį mėginu suteikti tam tikrumui. Aš liksiu svetimas pats sau visiems laikams. Psichologijoje, kaip ir logikoje, esama tiesų, bet nėra tiesos. Sokrato pasakymas "pažink save"²⁰ savo verte prilygsta mūsų nuodėmklausių žodžiams "būk dorybingas". Abiem atvejais atsiskleidžia ilgesys sykiu su nežinojimu. Tai bergždi žaidimai dideliais dalykais. Jie teisėti tik tiek, kiek yra apytikriai. Arba štai medžiai - žinau, kad jie grublėti, vanduo - jaučiu jo skonį. Žolės kvapai ir žvaigždės, naktis, tie vakarai, kai atlėgsta širdis, - kaipgi galėčiau neigti šitą pasaulį,

kurio galią ir stiprybę nuolat jaučiu? Ir vis dėlto net visam šios žemės mokslui nepavyks įtikinti manęs, kad šitas pasaulis - mano. Jūs man jį aprašinėjate ir mokote mane jį klasifikuoti. Jūs vardijate jo dėsnius, ir aš, ištroškęs žinojimo, sutinku, kad jie teisingi. Jūs ardote pasaulio mechanizmą, ir mano viltis stiprėja. Galiausiai jūs pareiškiate, kad šitas kerintis margas pasaulis dalijasi į atomus, o atomai dalijasi į elektronus. Visa tai puiku, ir aš laikiu, kad aiškintumėte toliau. Bet jūs man kalbate apie kažkokią nematomą planetų sistemą, kur elektronai sukasi aplink branduolį. Jūs aiškinate man šitą pasaulį, remdamiesi įvaizdžiu. Tuomet aš konstatuoju, kad jūs nuklydote į poeziją: aš niekad nepažinsiu. Ar spėsiu tuo pasipiktinti? Juk jūs jau perėjote prie kitos teorijos. Taigi mokslas, kuris turėjo padėti man pažinti, ilgainiui virsta hipoteze, aiškumą aptemdo metafora, o netikrumas įsikūnija meno kūrinys. Tad kam gi reikėjo visų tų mano pastangų? Švelnūs kalvų kontūrai ir vakaro ranką ant neramos mano širdies išmoko mane kur kas daugiau. Sugrįžtu prie to, nuo ko pradėjau. Suprantu: jei ir galiu per mokslą apčiuopti reiškinius ir juos išvardyti, tai vis dėlto suvokti pasaulio negaliu. Net jeigu per visą jo reljefą perbraukčiau pirštu, daugiau apie jį nesužinočiau. O jūs man siūlote rinktis tarp aprašymo, kuris yra tikras, bet nieko manęs neišmoko, ir hipotezių, kurios neva mane moko, tačiau nėra tikros. Svetimas pats sau ir šitam pasauliui, apsiginklavęs vien mintimi, kuri, vos tik pradėjusi teigti, iškart save paneigia, - kokia gi tai dalis, kur galiu nurimti tik atsisakęs žinojimo ir gyvenimo, kur užvaldymo troškimas nuolat atsitrenkia į sienas, metančias iššūkį jų apgulčiai. Norėti - reiškia kurti paradoksus. Viskas sutvarkyta taip, kad atsirastų šita užnuodyta ramybė, kurią teikia nerūpestingumas, širdies snūdulys arba pragaištingi išsižadėjimai. Taigi ir intelektas savaip man sako, kad šis pasaulis absurdiškas. Kad ir kaip stengiasi jo priešingybė, aklas protas, vaizduoti, jog viskas aišku, aš vis tiek laukiau įrodymų ir geidžiau, kad jis būtų teisingas. Tačiau nepaisant tiekos pretenzingų amžių ir juolab tiekos iškalbingų ir mokančių įtikinti žmonių, žinau, jog tai netiesa. Bent jau šiuo požiūriu laimės nėra, jei negaliu žinoti. Tas visuotinis intelektas, nesvarbu, praktinis ar etinis, tasai determinizmas, tos viską paaiškinančios kategorijos, - doram žmogui yra iš ko čia pasijuokti. Visa tai neturi nieko bendra su protu. Visa tai neigia didžiąją jo tiesą, - kad jis supančiotas.

Žmogaus likimas nuo šiol įgyja prasmę šitoje nepaaiškinamoje ir ribotoje visatoje. Iracionalumų gausa lydi jį iki paskutinio atodūsis. Sugrąžinto ir jau atsikračiusio prieštaravimų išvalgumo dėka absurdo jausmas nuskaidrėja ir darosi ryškiau apibrėžtas. Aš tvirtinau, kad pasaulis absurdiškas, ir pernelyg paskubėjau. Pats savaime šis pasaulis nėra protingas, ir tai viskas, ką apie jį galima pasakyti. Absurdišką yra toji iracionalumo ir aiškumo pašėlusio geismo - jo šauksmas aidis pačiose žmogaus sielos gelmėse - akistata. Absurdas vienodai priklauso nuo žmogaus ir nuo pasaulio. Kol kas ji - judviejų vienintelė jungtis. Jis laiko juos tvirtai prispaudęs vieną prie kito - taip gali suldyti žmones tik neapykanta. Tai viskas, ką galiu aiškiai išskirti neišmatuojamoje visatoje, kur vyksta mano gyvenimo nuotykis. Čia sustokim. Jei pripažįstu, kad absurdas, reguliuojantis mano santykius su gyvenimu, yra tiesa, jei persiimu šituo jausmu, kuris užvaldo mane išvydus pasaulio reginius, šituo aiškumu, kurį man teikia mokslo tyrimai, - tuomet privalau paaugoti viską šiems tvirtiems įsitikinimams ir žiūrėti į juos tiesiai, kad galėčiau juos palaikyti. Ypač prie jų privalau derinti savo elgseną ir sutikti su visais jų padariniais. Čia kalbu apie sąžiningumą. Tačiau prieš tai norėčiau sužinoti, ar mintis gali gyvuoti tuose tyruose. Jau žinau, kad mintis yra bent įžengusi į tuos tyrus. Ji susirado juose peno. Ten ji suprato, jog lig šiolei mito pamėklėmis. Ji davė akstiną kai kurioms skubiausios žmonijos apmąstymų temoms.

Vos pripažintas, absurdiškumas tuoj pat virsta labiausiai širdį veriančia aistra. Bet ar galima gyventi su savo aistromis, ar galima priimti pamatinį jų dėsni - sudeginti širdį tuo pat metu, kai sukeli jos džiugesį, - štai visas klausimas. Tačiau kol kas mes dar nekelsim jo. Jis pagrindinis šioje patirtyje. Bus dar laiko prie jo sugrįžti. Veikiau prisiminkime tyruose gimusias temas bei dvasios polėkius. Pakaks išvardyti juos. Šiandien ir jie visiems jau žinomi. Visada būdavo žmonių, gynusių iracionalumo teises. Tradicija, kurią galima būtų pavadinti nuolankia mintimi, niekad nesiliovė

gyvavusi. Racionalizmas tiek kartų buvo kritikuotas, jog, rodos, nėra reikalo prie to sugrįžti. Tačiau mūsų laikais atgimsta paradoksalios sistemos, kurios kaip įmanydamos stengiasi suklupdyti protą, tarytum jis iš tikro visuomet būtų žengęs priekyje. Bet tai veikiau įrodo ne proto veiksmingumą, o jo vilčių gajumą. Istorijos lygmeniu šių dviejų traktuočių pastovumas iliustruoja pagrindinę aistrą, deginančią žmogų, draskomą vienovės geismo ir aiškaus jį varžančių sienų regėjimo. Tačiau, ko gero, protas niekad nebuvo taip įnirtingai puolamas, kaip mūsų laikais. Po Zaratustros garsaus šūksnio: "Apytikrumas - tai pasaulyje seniausias aristokratas. Visiems daiktams sugrąžinau aš vardą šita, <...> kai aiškinau ir mokiau, jog nei virš jų ir nei per juos jokia "valia ten amžinoji" nereiškia norų savo"[21](#), po Kierkegaard'o mirtinos ligos, "kuri baigiasi mirtimi, po kurios jau nieko nebūna"[22](#), reikšmingos ir kankinančios absurdo minties temos keitė viena kitą. Ar bent jau - ir tai svarbus niuansas - iracionalios ir religinės minties temos. Nuo Jasperso iki Heideggerio, nuo Kierkegaard'o iki Šestovo, nuo fenomenologų iki Schelerio[23](#) tiek logikos, tiek etikos srityje visa šeimyna išminčių, artimų vienas kitam savo ilgesiu, bet skirtingų savo metodais bei tikslais, įnirtingai puolė statyti užtvaras karališkame proto kelyje ir ieškoti tiesaus kelio į tiesą. Čia darau prielaidą, kad tos jų mintys žinomos ir išgyventos. Kad ir kokie būtų ar buvo šių žmonių siekiai, visų jų išeities taškas - šita nenusakoma visata, kur viešpatauja prieštaravimai, antinomija, nerimas ar negalia. Visus juos sieja būtent šitos anksčiau minėtos temos. Reikia pripažinti, jog ir jiems užvis svarbiausia buvo išvados, kurias jie sugebėjo padaryti iš tų atradimų. Jos tokios reikšmingos, kad jas reikės patyrimėti atskirai. O kol kas mums rūpi tik jų atradimai ir pradinė patirtis. Svarbu konstatuoti jų minties sutapimus. Būtų perdėm išpuikėlišką aiškinti jų filosofiją, tačiau galima, - o ir pakanka, - perteikti visiems jiems bendrą atmosferą.

Heideggeris šaltakraujiškai žiūri į žmogaus dalį ir pareiškia, kad mūsų egzistencija - tai pažeminimas. Vienintelė realybė - "susirūpinimas" visose būties pakopose. Žmogui, pasiklydusiam pasaulyje ir jo pramogose, tas susirūpinimas yra trumpalaikė ir netvari baimė. Bet vos tik šita baimė pati save suvokia, ji virsta nerimu, nuolatine aiškiai matančio žmogaus atmosfera, "kurioje pasireiškia egzistencija". Nė nevirptelėjęs šitas filosofijos profesorius pačia abstrakčiausia pasaulio kalba rašo, kad "baigtinis ir ribotas žmogaus egzistencijos pobūdis yra pirmesnis už patį žmogų". Jis domisi Kantu, bet tik tam, kad įrodytų jo Grynojo proto ribotumą. Ir kad savo tyrinėjimų pabaigoje padarytų išvadą, jog "pasaulis nieko nebegali pasiūlyti nerimo apimtam žmogui". Anot jo, tas susirūpinimas savo tikrumu taip pranoksta protavimo kategorijas, jog jis galvoja tik apie jį ir kalba tik apie jį. Jis išvardija jo pavidalus: apmaudą, kai paprastas žmogus stengiasi jį numaldyti ir užslopinti, siaubą, kai protas mąsto apie mirtį. Heideggeris irgi neatskiria sąmonės nuo absurdo. Mirties įsisąmoninimas yra to susirūpinimo šauksmas, ir "tuomet egzistencija per sąmonę nukreipia tą šauksmą į save". Tai - nerimo balsas, meldžiantis egzistenciją "sugrįžti prie savęs po to, kai buvo save praradusi bevardžiamie Tai". Heideggeris irgi kviečia ne užmigti, o budėti iki bus atlikta[24](#). Jis laikosi įsikibęs šito absurdo pasaulio ir kaltina jį netvarumu. Jis ieško savo kelio tarp griuvėsių.

Jaspersas nepasitiki jokiais ontologijomis, nes nori, kad atsikratytume "naivumo". Jis žino, kad negalime pasiekti nieko, kas pranoktų pragaištingą regimybių žaismą. Žino, kad protas galiausiai pralaimi. Jis lūkuriuodamas stebi dvasinės veiklos peripetijas, kurių mums pažeria istorija, ir negailestingai demaskuoja kiekvienos sistemos trūkumus, viską išgelbėjusią iliuziją, nieko nepaslėpusį pamokslą. Šitame nuniokotame pasaulyje, kur nepažinumas yra įrodytas, kur nebūtis atrodo vienintelė realybė, o neišvengiama neviltis - vienintelė pozicija, jis mėgina susigrąžinti Ariadnės siulą[25](#), vedantį prie dieviškų paslapčių.

Šestovas visoje nepaprastai monotoniškoje savo kūryboje, tolydžio kreipiamoje į tas pačias tiesas, be paliovos įrodinėja, jog ir pati griežčiausia sistema, pats universaliausias racionalizmas galiausiai visuomet atsitrenkia į žmogaus minties iracionalumą. Pro jį nepraslysta jokie ironijos verti akivaizdūs dalykai, jokie net menkiausi prieštaravimai, kurie nuvertina protą. Jį domina tik viena -

išimtis, nesvarbu, ar ji susijusi su širdies, ar proto gyvenimo istorija. Pasinaudodamas dostojevskiškąja myriop pasmerktojo patirtimi, nirtulingais Nietzsche's dvasinio gyvenimo epizodais, Hamleto prakeikimais ar kartėlio kupinu Ibseno aristokratiškumu²⁶, jis atseka, nušviečia ir išaukština žmogaus maištą prieš tai, kas nepataisoma. Jis neigia proto teisumą ir pradeda žengti bent kiek ryžtingiau tik vidury šitos bespalvės dykumos, kur visi tikri dalykai virto akmenimis.

Ko gero, patraukliausias iš visų Kierkegaard'as bent jau viename savo egzistencijos tarpsnyje ne tik atskleidžia absurda, bet ir išgyvena jį. Žmogus, rašantis taip: "Pati tikriausioji nebylystė yra ne tylėjimas, o kalbėjimas", pirmiausia įsitikina, kad jokia tiesa nėra absoliuti ir negali padaryti patenkinamą egzistencijos, kuri pati savaime yra neįmanoma. Jis, tasai pažinimo Don Juanas²⁷, daugina pseudonimų ir prieštaravimų skaičių, rašo Pamokomąsias kalbas ir tuo pat metu ciniško spiritualizmo vadovėlį - Suvedžiotą dienoraštį. Jis atsisako guodimų, moralės, bet kokios ramybės principų. Jis nė kiek nesistengia numaldyti skausmo, kurį jam kelia į širdį įsmeigtas dyglys²⁸. Priešingai, jis jį dar labiau aitrina ir, neviltingai džiaugdamasis savo dalia tarsi nukryžiuotasis, patenkintas prikallimu prie kryžiaus, tolydžio konstruoja aiškumą, išsižadėjimą, komediją, demoniškumo kategoriją. Tas sykiu švelnus ir pašaipus veidas, tie piruetai, lydimi iš sielos gelmių prasiveržusio riksmo, - tai absurdo dvasia, besigrumianti su ją pranokstančia tikrove. Dvasinio gyvenimo peripetijos, kurios baigiasi Kierkegaard'o širdžiai taip mielais skandalais, irgi prasideda nusimetusio visus pagražinimus patyrimo, išlaikiusio pirmąjį patyrimą, chaose.

Visiškai kitu - metodo - lygmeniu jau pačiais savo kraštutinumais Husserlis²⁹ ir fenomenologai reabilituoja pasaulio įvairovę ir neigia transcendentinę proto galią. Dvasinis pasaulis per juos be galo praturtėja. Rožės lapelis, kilometražo stulpas ar žmogaus ranką tampa tokie pat svarbūs kaip ir meilė, geismas ar traukos dėsniai. Mąstyti - jau nebereiškia viskam surasti bendrą matą, priartinti prie žmogaus išorinius reiškinius, traktuojant juos kaip kokį didį principą. Mąstyti - reiškia iš naujo išmokyti matyti, būti dėmesingam, tai reiškia valdyti savo sąmonę, tai reiškia suteikti kiekvienai minčiai, kiekvienam vaizdui išskirtinumą, kaip tatau darė Proustas³⁰. Nors tai ir paradoksas, viskas yra išskirtina. Mintį pateisina visiškai jos įsisąmoninimas. Husserlio mąstysena, nors ir pozityvesnė už Kierkegaard'o ar Šestovo, iš pagrindų neigia klasikinį protavimo metodą, sunaikina viltį, atveria intuicijai ir širdžiai galimybę fiksuoti tolydžio besidauginančius reiškinius, kurių gausumas stačiai nežmoniškas. Šitie keliai veda į visus mokslus arba į joki. Kitaip tariant, būdas čia svarbesnis už tikslą. Svarbu tikrai "pažinimo nuostata", o ne paguoda. Dar karta pabrėžiu - bent jau iš pradžių.

Kaip gali nepajusti didžiulio visų šitų protų giminingumo? Kaip gali nepastebėti, jog jie susitelkia ties ta išskirtine karteliu persunkta vieta³¹, kur išnyko viltis? Aš noriu, kad man būtų paaiškinta viskas arba nieko. O protas bejėgis prieš šią širdies šauksmą. Šito reikalavimo pažadintos proto galios ieško ir randa vien prieštaravimus ir neatitikimus. Tai, ko nesuprantu, yra neprotinga. Pasaulis kupinas tokių iracionalių dalykų. Ir jis pats tėra didžiulis iracionalus dalykas, jeigu nesuvokiu jo vienintelės prasmės. Jeigu bent kartą būtų galima pasakyti: "Šitai yra aišku", viskas būtų išgelbėta. Tačiau šitie žmonės vienas per kitą skelbia, jog nieko nėra aiškaus, jog viskas tėra chaosas, jog žmogui lieka tik išvalgumas ir tikslus jį supančių sienų pažinimas.

Visos šitos patirtys sutampa ir papildo viena kitą. Priėjęs paskutinę ribą, protas privalo paskelbti nuosprendį ir pasirinkti išvadas. Štai čia iškyla savižudybės klausimas ir atsakymas į jį. Tačiau aš noriu pakeisti tyrinėjimo tvarką, pradėti nuo mąstymo peripetijų ir tik paskui grįžti prie kasdinių veiksmų. Čia suminėtos patirtys atsirado dykumoje, iš kurios neprivalu pasitraukti. Reikia bent jau sužinoti, kaip toli jos pažengė į priekį. Šitame savo pastangų etape žmogus susiduria su iracionalumu. Jis jaučia, jog trokšta laimės ir protingumo. Absurdas gimsta iš šito žmogaus geismo ir pasaulio neprotingo tylėjimo priešpriešos. Būtent šito nereikia pamiršti. Būtent į šitai reikia kabintis, nes iš to gali kilti visi gyvenimo padariniai. Iracionalumas, žmogaus ilgesys ir absurdas,

atsiradęs iš anų dviejų priešpriešos, - štai trys personažai dramos, kuri neišvengiamai turi baigtis pagal visus būčiai įmanomos logikos dėsnius.

FILOSOFINĖ SAVIŽUDYBĖ

ABSURDO jausmas dar nėra absurdo sąvoka. Jis tik pagrindžia ją, ir tiek. Jis negali būti ja paverstas, nebent tik tą trumpą akimirką, kai pareiškia savo nuomonę apie pasaulį. Paskui jam belieka eiti toliau. Jis - gyvas, vadinasi, privalo arba mirti, arba stumtis į priekį. Tas pats pasakytina apie jo santyki su temomis, kurias mes čia sujungėme. Bet čia ir vėl man rūpi ne kūriniai ar jų kūrėjai, - jų kritikai reikėtų surasti kitą formą ir kitą vietą, - man rūpi atskleisti tai, kas yra bendra jų išvadose. Ko gero, dar niekad mąstytojai nebuvo tokie skirtingi. Tačiau dvasiniai peizažai, kuriuose jie pajuda iš vietos, mums atrodo vienodi. Vienodai nuaidi ir tasai jų šauksmas nueito kelio gale, kad ir koks skirtingas jų pažinimas.

Nesunku pajusti, jog visus ką tik minėtus kūrėjus gaubia ta pati dvasinė atmosfera. Vargu, ar tai bus žodžių žaismas, jei pasakysime, kad ta atmosfera žudanti. Gyvenimas po šituo troškiu dangumi toks, kad iš jo reikia pasitraukti arba jame pasilikti. Svarbu sužinoti, kaip iš jo pasitraukiama pirmuoju atveju ir kodėl pasilieka antruoju. Taigi aš apibūdinu savižudybės problemą ir egzistencializmo filosofijos išvadų galimą reikšmę. Bet prieš tai norėčiau trumpam išsukti iš tiesaus kelio. Ligi šiol mes apibrėždavome absurda išoriškai. Tačiau galima savęs paklausti, kas šitoje sąvokoje aišku, ir pamėginti tiesioginės analizės būdu, viena vertus, surasti jos reikšmę, kita vertus, - iš jos išplaukiančias išvadas. Jeigu nekaltą žmogų apkaltinsiu siaubingu nusikaltimu, jeigu įtikinėsiu dorybingą žmogų, kad jis geidė savo sesers, jis atsakys man, jog tai absurdiška. Tas pasipiktinimas šiek tiek komiškas. Bet jis turi ir tvirtą pagrindą. Šituo atsakymu dorybingas žmogus išryškina esminę antinomiją, egzistuojančią tarp mano jam priskiriamo veiksmo ir jo gyvenimo principų. "Tai absurdiška" reiškia "tai neįmanoma", o drauge ir "tai prieštaringa". Jeigu pamatysiu žmogų, puolantį kulkosvaidžius šaltuoju ginklu, laikysiu jo veiksmą absurdišku. Tačiau toks jis yra tik dėl jo ketinimo ir realybės, su kuria jis susidurs, disproporcijos, dėl prieštaravimo, kurį regiu tarp realių jo jėgų ir užsibrėžto tikslo. Tokiu pat absurdišku laikysime ir kokį nors nuosprendį, priešpriešindami jį nuosprendžiui, kurį neva diktavo faktai. Šitaip per absurda ir įrodinėjame, lygindami samprotavimo išvadas su logine tikrove, kurią norime įtvirtinti. Visais šiais atvejais, pradedant paprasčiausiu ir baigiant sudėtingiausiu, absurdiškumas bus juo didesnis, juo didesnis bus atotrūkis tarp mano palyginimo narių. Esama absurdiškų vedybų, iššūkių, absurdiško apmaudo, tylėjimo, absurdiškų karų ir netgi absurdiškos taikos. Kiekvienu tokiu atveju absurdiškumas atsiranda lyginant. Tad aš turiu pagrindo teigti, kad absurdiškumo jausmas neatsiranda vien tyrinėjant kokį nors faktą ar įspūdį, o išsirutulioja lyginant faktinį dalykų būvį su tam tikra realybe, veiksmą - su jį pranokstančiu pasauliu. Iš esmės absurdas - tai nedarna. Jo nėra nei viename, nei kitame iš lyginamųjų elementų. Jis atsiranda iš jų priešpriešos.

Tad protavimo lygmeniu galiu teigti, kad absurdas glūdi ne žmoguje (jeigu tokia metafora iš viso turi kokią prasmę) ir ne pasaulyje, o bendroje jų esaty. Kol kas absurdas - vienintelis juos jungiantis ryšys. Norėdamas neatitrūkti nuo akivaizdžių dalykų, žinau, ko nori žmogus, žinau, ką jam siūlo pasaulis, o dabar galiu pasakyti, jog dar žinau, kas juos jungia. Man nėra būtina skverbtis gilyn. Tam, kuris ieško, užtenka vienos tikrybės. Svarbu tik padaryti iš jos visas išvadas.

Tiesioginė išvada kartu yra ir metodo taisyklė. Šitaip pateikta savotišką trejybę visai nepanaši į netikėtai atrastą Ameriką. Tačiau su patyrimo duomenimis ją sieja tai, kad ji yra be galo paprasta ir sykiu be galo sudėtinga. Pirmasis jos bruožas šiuo požiūriu yra tai, kad ji - nedaloma. Panaikinti vieną iš jos narių - reiškia panaikinti ją visą. Negali būti absurdo už žmogaus proto ribų. Taigi absurdas, kaip ir visa kita, baigiasi drauge su mirtimi. Bet negali būti absurdo ir už šio pasaulio ribų.

Vadovaudamasis šiuo elementariu kriterijumi, teigiu, kad absurdo sąvoką - pagrindinė ir kad ji gali būti pirmoji iš mano tiesų. Čia išryškėja minėto metodo taisyklė: jeigu manau, kad kas nors yra tikra, privalau tai išsaugoti. Jeigu nusprendžiu išgvildinti kokią problemą, tai savo sprendimu neprivalau gudriai užtemdyti nė vieno tos problemos komponento. Vienintelė mano duotybė yra absurdas. Problema - sužinoti, kaip iš jo išbristi ir ar savižudybė privalo būti to absurdo padarinys. Pirmoji ir iš esmės vienintelė mano tyrinėjimų sąlyga yra išsaugoti net tai, kas mane gniuždo, ir, savaime suprantama, laikytis to, ką čia manau esant svarbiausia. Ką tik apibrėžiau tatau kaip priešpriešą ir nenuilstamą kovą. Rutuliodamas tą absurdo logiką iki galo, turiu pripažinti, jog ši kova visiškai eliminuoja viltį (tatau neturi nieko bendra su neviltim), suplanuoja nuolatinį atsisakymą (kurio nereikia painioti su išsižadėjimu) ir sąmoningą nepasitenkinimą (kurio nevertėtų tapatinti su jaunatvišku nerimu)³². Visa, kas griaua, gudriai paslėpia ar sušvelnina šituos reikalavimus (o pirmiausia tai - susitaikymas, griauantis nedarna), naikina absurdą ir nuvertina nuostatą, kurią galima pasiūlyti. Absurdas turi tik tiek prasmės, kiek su juo nesutinkama. Esama akivaizdaus fakto, kuris atrodo labai etiškas,- žmogus visuomet yra savo tiesų auka. Sykią jas pripažinęs, jis nebesugeba iš jų išsivaduoti. Juk už viską reikia bent kiek sumokėti. Įsisąmoninęs absurdą, žmogus lieką susijęs su juo visiems laikams. Praradęs viltį ir šitai suvokęs, jis nebepriklauso ateičiai. Tai normalu. Bet normalu ir tai, kad jis stengiasi išsiveržti iš pasaulio, kurį pats susikūrė. Visa, kas buvo pasakyta, įgyja prasmę tik tuomet, kai turimas galvoje šis paradoksas. Šiuo požiūriu labiausiai pamokomas dalykas bus mėginimas patyrinti, kaip toli žmonės, pradėję nuo racionalizmo kritikos ir per ją suvokę absurdo atmosferą, pasistūmėjo su savo išvadomis.

Taigi apsiribojęs egzistencializmo filosofijomis, matau, jog visos jos be išimties siūlo man vengti tos problemos. Išėitęs tašku imdami absurdą, kerojantį tarp proto griuvenų uždaramo ir žmogiškojo prado apribotame pasaulyje, tie filosofai savotiškais argumentais sudievina tai, kas juos gniuždo, ir randa pagrindo vilčiai tame, kas juos skurdina. Toji priverstinė viltis visų jų filosofijoje turi religinį pradą. Prie to verta sustoti.

Paanalizuosiu čia kaip pavyzdį tik keletą temų, būdingų Šestovui ir Kierkegaard'ui. Tipišką ir netgi sukarikatūrintą tokios nuostatos pavyzdį pateikia Jaspersas. Per jį paaiškės visa kita. Skirdamasis su Jaspersu, suvoki, kad jis yra bejėgis realizuoti transcendenciją, nesugeba išmatuoti patirties gylio ir aiškiai suvokia, kad viskas šiame pasaulyje neišvengiamai pasmerkta žūčiai. Ar pažengs jis toliau, ar bent padarys išvadas iš šios žūties? Nieko naujo jis neatskleidžia. Patirtis vien tik privertė jį pripažinti savo bejėgiškumą, jis nematė joje jokios dingsties kokiam nors priimtinam principui atrasti. Ir vis dėlto, nors ir neturėdamas tam jokio pagrindo (kaip pats prisipažįsta), jis vienu kartu teigia ir transcendenciją, ir patyrimo būtį, ir antžmogišką gyvenimo prasmę rašydamas: "Argi žūtis, nepaisant visų aiškinimų ir visų galimų interpretacijų, liudija ne nebūtį, o transcendencinę būtį". Šitą būtį, kuri staiga aklu žmogaus pasitikėjimo aktu viską paaiškina, jis apibūdina kaip "nesuvokiamą bendrybės ir skirtybės vienovę". Taip absurdas tampa dievu (plačiau šio žodžio prasme), o šitas negalėjimas suprasti virsta viską paaiškinančia būtimi.

Šitas išprotavimas visai nepagrįstas logika. Galiu pavadinti jį šuoliu. Kad ir kaip tai paradoksalu, galima suprasti Jasperso atkaklumą, begalinę kantrybę, kai jis siekia įrodyti, jog į transcendenciją negalima ištraukti per patirtį. Juk juo sunkiau apčiuopiamas tas priartėjimas, juo bergždesnė tampa ta definicija ir juo realesnė pati transcendencija, nes aistra, su kuria jis ją teigia, yra tiesiogiai proporcinga atotrūkiui tarp jo gebėjimo paaiškinti ir pasaulio bei patirties iracionalumo. Tad pasirodo, kad Jaspersas tuo inirtingiau griaua proto prietarus, kuo radikaliau aiškina pasaulį. Šitas nuolankios minties apaštalas net prie paskutinės nuolankumo ribos suras kuo atgaivinti būtį iki pat jos gelmių.

Tokie metodai jau pažįstami mums iš mistikų filosofijos. Jie teisėti lygiai kaip ir bet kuri kita proto nuostata. Tačiau dabar elgiuosi taip, tarsi rimtai žiūrėčiau į tam tikrą problemą. Nesistengdamas iš anksto nustatyti, kiek reikšminga šita nuostata, kiek ji pamokanti, noriu tik pasvarstyti, ar ji atitinka tas sąlygas, kurias keliu pats sau, ar ji verta mane dominančio konflikto. Todėl grįžtu prie Šestovo. Vienas komentatorius cituoja tokius vertus demesio jo žodžius: "Vienintelė tikra išeitis yra būtent ten, kur žmogaus sprendimas neturi išeities. Antraip, kam mums reikėtų Dievo? Į Dievą kreipiamasi tik tam, kad gautum tai, kas neįmanoma. Įmanomiems dalykams pakanką žmonių". Jeigu esama Šestovo filosofijos, galiu drąsiai teigti, kad ji visutėlė sutilpo į šiuos žodžius. Juk aistringų savo tyrinėjimų pabaigoje atradęs pamatinį visos egzistencijos absurdiškumą, jis nesako: "Štai absurdas", jis sako: "Štai Dievas, būtent juo ir dera pasikliauti, net jeigu jis ir neatitinka jokios racionalios mūsų kategorijos". Norėdamas išvengti painiavos, rusų filosofas netgi įtikinėja, kad tasai Dievas, galimas daiktas, yra kupinas neapykantos ir keliantis neapykantą, nesuprantamas ir prieštaringas. Tačiau juo bjauresnis jo veidas, juo labiau jis teigia savo galią. Jo nenuoseklumas - tai jo didybė. Jo nežmoniškumas - tai jo buvimo įrodymas. Reikia padaryti šuolį jo link ir tuo šuoliu išsivaduoti iš racionalių iliuzijų. Todėl Šestovui susitikimas su absurdu ir pats absurdas yra vienalaikiai dalykai. Konstatuoti absurdą - reiškia su juo sutikti, ir visa Šestovo minties logiką sutelkta absurdui atskleisti, kad taip ištrykštų didžiulis jame slypinčios vilties šaltinis. Kartoju: toks požiūris yra teisėtas. Bet čia atkakliai apsiribojau tik viena problema ir visomis iš jos išplaukiančiomis išvadomis. Man nėra reikalo tyrinėti kokios nors filosofijos ar tikėjimo akto patosą. Tam galiu paskirti visą likusį savo gyvenimą. Žinau, kad racionalistą toks Šestovo požiūris suerzins. Bet taip pat jaučiu, kad Šestovas teisingas racionalisto atžvilgiu, ir tik noriu sužinoti, ar jis lieką ištikimas absurdo reikalavimams.

Taigi pripažinę, jog absurdas yra vilties priešingybė, aiškiai matysime, kad egzistencialistų filosofija Šestovui suponuoja absurdą. Tačiau jis irodo jį esant tik tam, kad paskui jį išsklaidytų. Šita subtili mintis tėra efektingas žonglieriaus triukas. Kita vertus, kai Šestovas priešpriešina absurdą įprastinei moralei ir protui, jis vadina jį tiesa ir atpirkimu. Tad Šestovas pritaria absurdo esmei ir jo definicijai. Jeigu pripažįstame, kad visa absurdo sąvokos galia glūdi jo gebėjime įžeisti elementarius mūsų lukesčius, jeigu jaučiame, jog tam, kad absurdas išliktų, reikia su juo nesutikti, tuomet aiškiai matome, kad čia jis prarado savo tikrąjį pavidalą, savo žmogiškąjį ir sąlygiškąjį pobūdį, kad susilietų su nesuprantama ir drauge raminančia amžinybe. Jeigu absurdo esama, tai tik žmogaus pasaulyje. Vos tik jo sąvoką pavirsta tramplinu į amžinybę, ji tą pačią akimirką praranda ryšį su aiškiu žmogaus matymu. Absurdas jau nebėra tas akivaizdus dalykas, kurį žmogus konstatuoja pats su juo nesutikdamas. Kovos išsilenkiama. Žmogus integruoja absurdą ir šitoje komunikacijoje išnyksta tai, kas jame svarbiausia - priešprieša, kančia ir nedarna. Šitas šuolis yra gudrus manevras. Šestovas, taip mieliai cituojantis Hamleto posakį: *The time is out of joint*³³, rašo jį su tokia įnirtinga viltimi, kuri gali būti priskirta tik jam pačiam. Juk ne šitaip jį ištaria Hamletas ir ne šitaip jį parašė Shakespeare'as. Iracionalumo svaigulys ir ekstazės geismas nukreipia nuo absurdo įžvalgų protą. Šestovui protas yra bergždžias, tačiau yra kažkas anapus proto. Absurdo mąstytojui protas - bergždžias ir nieko nėra anapus proto. Šitas šuolis gali bent kiek ryškiau atskleisti mums tikrąjį absurdo prigimtį. Mums žinoma, kad jis galimas tik tuomet, kai yra pusiausvyra, kad visų pirma jis glūdi palyginime, o ne to palyginimo nariuose. Bet Šestovas perkelia visą svorį į vieną iš narių ir sugriauna pusiausvyrą. Mūsų aistringas troškimas suprasti, mūsų absoliuto ilgesys paaiškinami tik tiek, kiek iš tikro galime suprasti ir paaiškinti daugelį dalykų. Bergždžia absoliučiai neigti protą. Esama tokios sferos, kur jis yra veiksmingas. Tai žmogaus patirties sritis. Štai kodėl mes norim viską paaiškinti. Jeigu mums tai nepavyksta, jeigu iš to randasi absurdas, tai šitai atsitinka būtent susidūrus šiam veiksmingam, tačiau ribotam protui ir nuolatos atgimstančiam iracionalumui. Tad kai Šestovas susierzina kad ir dėl tokio hėgeliško teiginio, kaip: "Saulės sistema juda pagal nekintamus dėsnius, ir tie dėsniai yra jos protas", kai jis itin aistringai stengiasi sugriauti Spinozos racionalizmą, jis prieina išvadą, jog bet koks protas yra beprasmiškas

dalykas. Iš to natūraliai ir nepagrįstai išplaukia, kad iracionalumas yra pranašesnis*. Tačiau tasai perėjimas ne itin aiškus, nes čia gali įsibrauti ribos ir lygmens sąvokos.

Gamtos desniai galioja iki tam tikros ribos, kurią peržengę jie atsigręžia prieš save pačius, kad pagimdytų absurdą. Arba: jie gali būti pagrįsti aprašymo lygmeny, nors ir nebūdami teisingi aiškinimo lygmeny. Čia viskas paaukota iracionalumui ir, gudriai išvengus aiškumo poreikio, absurdas dingsta drauge su vienu iš savo palyginimo narių. Absurdo žmogus, priešingai, nesiekia tokio suvienodinimo. Jis pripažįsta kovą, visiškai neniekina proto ir priima iracionalumą. Šitaip jis aprėpia žvilgsniu visus patyrimo duomenis ir nesiryžta daryti šuolio, iš anksto nežinodamas, kur link šoks. Jis tik žino, kad šitame dėmesingame sąmoningume nebeliko vietos vilčiams.

Tai, kas juntama Levo Šestovo filosofijoje, galimas daiktas, bus dar labiau juntama Kierkegaard'o darbuose. Tačiau kad ir kokie prieštaringi iš pažiūros tie rašiniai, už gausių pseudonimų, juokų ir pašaipos visoje jo kūryboje galima išvelgti tarsi nuojautą (o sykiu ir suvokimą) tiesos, kuri galop pratrūksta paskutiniuose jo kūriniuose: Kierkegaard'as irgi daro šuolį. Taip baiminęsis krikščionybės vaikysteje, jis galiausiai vėl sugrįžta prie paties rūščiausio jos pavidalo. Ir jam antinomija bei paradoksas tampa religingumo kriterijais. O tai, kas vertė nusivilti šio gyvenimo prasme bei gilumu, dabar jam tampa tiesos ir aiškumo šaltiniu. Krikščionybė - tai skandalas, ir Kierkegaard'as paprasčiausiai reikalauja trečiosios Ignoto Lojolos³⁴ numatytos aukos, tos, kuri labiausiai pradžiugino Dievą: "Intelektu aukojimo"[†]. Šitas "šuolio" rezultatas yra keistas, tačiau jis nebeteri mūsų stebinti. Kierkegaard'as paverčia absurdą kito pasaulio kriterijumi, tuo tarpu jis tėra šio pasaulio patirties substratas. "Tikinčiojo žūtis ir yra jo triumfas", - tvirtina Kierkegaard'as. Man nėra reikalo savęs klausti, su kokia jaudinančia pranašyste susijusi šita nuostata. Man tik reikia savęs paklausti, ar absurdo reginys ir jo pobūdis ją pateisina. Žinau, kad taip nėra. Iš naujo įdėmiau patyrinėjus absurdo turinį, galima geriau suprasti metodą, kuris įkvepia Kierkegaard'ą. Jis nepalaiko pusiausvyros tarp to, kas pasaulyje iracionalu, ir maištingo absurdo ilgesio. Jis sugriaua santykį, kuris iš esmės sukelia absurdo jausmą. Būdamas tikras, jog negalės išvengti iracionalumo, Kierkegaard'as nori atsikratyti bent jau šito bevilčio ilgesio, kuris atrodo jam bergždžias ir bereikšmis. Jeigu šiuo požiūriu jis ir teisingas, tai neigdamas absurdą, nebebus teisingas. Pakeitęs maišto šauksmą nirtulingu pritardimu, jis priverstas nepaisyti absurdo, kuris lig šiol nušviesdavo jam protą, ir sudievinėti vienintelę jam likusią tikrąją - iracionalumą. Svarbu ne pasveikti, o gyventi su savo skausmais, - kalbėjo abatas Galiani ponias d'Espinay³⁵. Kierkegaard'as nori pasveikti. Pasveikti - jo pašėlęs troškimas, juo persmelktas visas dienoraštis. Visomis savo protinės veiklos pastangomis jis siekia išvengti žmogaus likimo antinomijos. Pastangos juoba neviltingos, kad tarpais jis aiškiai išvysta jų bergždumą, pavyzdžiui, tuomet, kai pasakoja, kaip nei Dievo baimė, nei pamaldumas nepajėgė jo nuraminti. Va šitaip kankinamai išsisukinėdamas, jis suteikia pavidalą iracionalumui, o savo Dievui priskiria neteisingo, nenuoseklaus ir nesuprantamo absurdo atributus. Tik jo intelektas stengiasi užgniaužti gilius žmogiškosios širdies reikalavimus. Kadangi niekas neįrodyta, vadinasi, viskas gali būti įrodyta.

* Kai ginčijasi su Aristotelium dėl išskyrimo sąvokos.

[†]Galima pamanyti, jog čia aš nepaisau esminės, t. y. tikėjimo, problemos. Bet aš netyrineju Kierkegaard'o, Šestovo, ar, kiek toliau, Husserlio filosofijos (tą reikėtų padaryti kitur ir kitaip nusiteikęs), aš tik pasiskolinu iš jų temą ir tyrineju, ar jos išvados atitinka anksčiau nustatytas taisykles. Čia kalbama tik apie užsispyrimą.

Kierkegaard'as pats atskleidžia, koku keliu ėjo. Nenoriu nieko čia įteigti, bet kaip neišvelgsi jo kūriniuose beveik sąmoningo sielos luošinimo žymių, kai jis nuolankiai pritaria absurdo luošinimui? Toks Dienoraščio leitmotyvas. "Man trūksta gyvuliško prado, kuris irgi yra žmogiškosios lemties

dalis... Nagi duokite man kūną". Ir tolėliau: "Ak! Ko tik nebūčiau atidavęs, ypač ankstyvoje jaunystėje, kad būčiau galėjęs tapti vyru, nors pusei metų... Iš esmės man stinga kūno ir fizinių egzistencijos sąlygų". Ir vis dėl to kitoje vietoje tas pats žmogus prisiima didįjį vilties šauksmą, praskriejusį per tiek amžių ir atgaivinusį tiek širdžių, išskyrus absurdo žmogaus širdį. "Juk krikščioniui mirtis anaipol nereiškia visa ko pabaigos, ir joje glūdi kur kas daugiau vilties, negu jos teikia gyvenimas, netgi kaupinai kupinas sveikatos ir jėgų". Susitaikymas per skandalą vis tiek yra susitaikymas. Galimas daiktas, jis leidžia, kaip matom, pasisemti vilties iš jos priešingybės - mirties. Bet net jeigu simpatija ir skatina priimti tokią nuostatą, vis dėlto reikia pripažinti, kad nesaikingumas nieko nepateisina.

Kartais sakoma: tatau pranoksta žmogaus galimybes, vadinasi, tatau privalo būti antžmogiška. Tačiau tas "vadinasi" čia nereikalingas. Nes čia nėra jokios logiškos tikrybės. Ir netgi jokios eksperimentinės tikimybės. Tatau iš tikrųjų pranoksta mano galimybes, ir tai viskas, ką aš galiu pasakyti. Jeigu ir nepadariau iš to neigiamos išvados, tai bent jau nenoriu ir grįsti ką nors nesuprantamais dalykais. Noriu žinoti, ar galiu gyventi su tuo, ką žinau, ir tik su tuo. Dar man sako, kad intelektas privalo paaugoti savo puikybę, o protas - nusilenkti. Bet nors ir pripažįstu proto ribas, vis dėlto neneigiu jo, nes pripažįstu reliatyvias jo galimybes. Aš tik noriu laikytis to kelio vidurio, kur intelektas gali išlikti aiškus. Jeigu šitai ir yra jo puikybė, aš nematau pakankamo pagrindo jos atsisakyti.

Nepaprastai gili kad ir tokia Kierkegaard'o mintis: neviltis yra ne faktas, o būseną - pati nuodėmės būseną. Juk nuodėmė yra tai, kas nutolina nuo Dievo. Absurdas, kuris yra metafizinė sąmoningo žmogaus būseną, neveda prie Dievo*.

* Aš nepasakiau "pašalina Dievą", nes tai jau būtų teigimas.

Gal šita sąvoką pasidarys aiškesnė, jeigu išdrįsiu pasakyti tokį pasibaisėtiną dalyką: absurdas - tai nuodėmė be Dievo.

Bet juk esmė yra tai, kad reikia toje absurdo būsenoje gyventi. Žinau, kuo ji pagrįsta: protas ir pasaulis paremia vienas kitą, bet negali apsikabinti. Aš klausiu, kokia turi būti gyvenimo tokioje būsenoje taisyklė, bet tai, kas man siūloma, ignoruoja jos pagrindą, neigia vieną iš tos kankinančios priešpriešos narių, liepia man nusišalinti. Aš klausiu, kokie yra padariniai tos lemties, kurią pripažįstu kaip savą, žinau, kad ji suponuoja tamsą ir nežinojimą, o mane įtikinėja, kad šitas nežinojimas viską paaiškina ir kad šita naktis yra mano šviesa. Bet juk tai ne atsakymas į mano klausimą, ir šitas egzaltuojantis jausmingumas negali paslėpti nuo manęs paradokso. Vadinasi, reikia nuo to nusigręžti.

Kierkegaard'as gali šaukti ir perspėti: "Jeigu žmogus nebūtų įsisąmoninęs amžinybės, jeigu visų tų dalykų pagrindas būtų vien laukinės kunkuliuojančios jėgos, tamsių aistrų verpete kuriančios viską - ir didžius, ir menkus dalykus, - jeigu po viskuo slėptų beribė tuštuma, kurios niekas negali užpildyti, kas gi tuomet būtų gyvenimas, jeigu ne neviltis?" Šitame šauksme nėra nieko, kas sulaikytų absurdo žmogų. Ieškoti tiesos - nereiškia ieškoti to, kas geidžiama. Jeigu, noredami išvengti nerimą keliančio klausimo "Kas gi tuomet būtų gyvenimas?", privalome nelyginant asilas misti iliuzijų rožėmis, tuomet absurdiško žmogaus protas, užuot taikęsis su melu, verčiau nevirptelėdamas priima Kierkegaard'o atsakymą: "Neviltis". Ryžtinga siela, viską gerai pasvėrusi, visuomet su tuo apsipras.

Aš drįstu čia egzistencinę nuostatą pavadinti filosofine savižudybe. Tačiau šitame teiginyje nėra jokio vertinimo. Tai tik patogus būdas nužymėti tokią minties raidą, kai ji pati save paneigia ir stengiasi

save pranokti tuose dalykuose, kurie ją paneigia. Egzistencialistams neigimas ir yra jų Dievas. Tiksliau sakant, vienintelė to Dievo paspara yra žmogaus proto neigimas*. Tačiau, kaip ir savižudybės būdą, kiekvienas žmogus turi savo dievą. Yra daug būdų padaryti šuolį, bet svarbiausia - šokti. Šitie išperkamieji neigimai, šitie pabaigos prieštaravimai, neigiantys dar neperšoktą kliūtį, gali atsirasti tiek iš tam tikro įkvėpimo (tai paradoksas, kurio siekiama šitais samprotavimais), tiek ir iš iracionalaus prado. Jie visuomet pretenduoja pasiekti amžinybę, ir būtent čia yra to šuolio esmė.

* Patikslinkim dar kartą: čia abejojama ne Dievo teigimu, o prie to vedančia logika.

Privalau vėl pakartoti, kad šio esė samprotavimai palieką visiškai nuošaly labiausiai paplitusią mūsų apsišvietusiam amžiuje dvasinę nuostatą - tą, kuri remiasi principu, jog viskas yra protas, ir kuri siekia paaiškinti pasaulį. Natūralu pateikti aiškų pasaulio vaizdą, kai pripažįsti, kad jis turi būti aiškus. Tai netgi teisėta, tačiau mums tatau visai nerūpi. Mūsų tikslas - nušviesti tą proto veiksmą, kuriuo, išeities tašku pasirinkęs pasaulio beprasmiškumo filosofiją, jis galiausiai suranda jo prasmę ir gylį. Patetiškiausias iš tų veiksmų yra religinio pobūdžio; jis ryškiausiai atsiskleidžia iracionalumo temoje. Tačiau visų paradoksaliausias ir reikšmingiausias yra tas, kuris protu pagrindžia ir pateisina pasaulį, kurį iš pradžių įsivaizdavo neturint vadovaujančiojo prado. Šiaip ar taip, negalima pradėti daryti mus dominančių išvadų, prieš tai nenušvietus šito naujo ilgesio kupinos dvasios atradimo.

Aš patyrinesiu tik "intencionalumo" temą, kurią padarė madingą Husserlis ir fenomenologai. Apie tai jau buvo užsiminta. Paprastai tariant, Husserlio metodas neigia klasikinę proto elgseną. Pakartokim tai, kas jau buvo sakyta. Mąstyti - tai nereiškia viskam surasti bendrą matą, priartinti prie žmogaus išorinius reiškinius, traktuojant juos kaip kokį didį principą. Mąstyti - reiškia iš naujo išmokti matyti, valdyti savo sąmonę, suteikti kiekvienam vaizdui išskirtinumo. Kitaip tariant, fenomenologija atsisako aiškinti pasaulį, ji nori būti tik aprašymas to, kas išgyventa. Su absurdo mąstymu ja sieja pradinis teiginys: nėra tiesos, yra tik tiesos. Ir vakaro vėjas, ir šita ranką ant mano peties, - kiekvienas daiktas turi savo tiesą. Ją atskleidžia sąmonė, skirianti tam daiktui dėmesio. Sąmonė neformuoja pažinimo objekto, ji, budama dėmesio aktas, tik fiksuoja jį. Anot Bergsono³⁶ įvaizdžio, sąmonė panaši į projekcinį aparatą, kuris iškart fiksuoja vaizdą. Skirtumas tas, kad čia nėra scenarijaus, ir sąmonė tik tolydžio iliustruoja nenuoseklius vaizdus. Šito magiško žibinto šviesoje visi vaizdai yra išskirtiniai. Sąmonė palieką pakibusius patirtyje savo dėmesio objektus ir stebuklingai juos izoliuoja. Nuo šiol jie atsiduria už bet kokio vertinimo ribų. Štai šitas "intencionalumas" ir apibūdina sąmonę. Tačiau šis žodis neimplikuoja jokios tikslo siekimo idejos; jis pavartotas "krypties" reikšme: jo prasmė grynai topografinė.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog čia niekas neprieštarauja absurdo dvasiai. Akivaizdus minties, apsiribojančios aprašymu to, ką atsisako paaiškinti, kuklumas, savanorišką drausmę, per kurią, kad ir kaip būtų paradoksalu, patyrimas turtėja ir gilėja, pasaulis atgimsta visu savo platumu, - visa tai būdinga absurdo elgsenai. Bent jau taip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Juk šiuo atveju, kaip, beje, ir visais kitais, mąstymo metodai visuomet turi du aspektus: psichologinį ir metafizinį*. Taigi juose glūdi dvi tiesos. Jeigu intencionalumo tema apsiriboja pailiustravimu vien psichologinės nuostatos, kuria remiantis realybė veikiau išsemiama nei paaiškinama, tuomet ji iš tikro niekuo nesiskiria nuo absurdo dvasios. Ji siekia išvardyti tai, ko negali transcenduoti. Ji tik teigia, kad nesant jokio vienovės principo mintis dar gali rasti džiaugsmą aprašinėdama ir suprasdama kiekvieną patirties apraišką. Visų šitų apraiškų tiesa yra psichologinio pobūdžio. Ji liudija tik "susidomejimą", kurį gali sukelti tikrovė. Tai būdas pažadinti snūduriuojantį pasaulį ir, tokį atgijusį, sugrąžinti protui.

* Net pačios griežčiausios epistemologijos suponuoja metafizikas. Ir taip plačiai, kad daugumos mūsų laikų mąstytojų metafizika tėra tik epistemologija.

Tačiau kai norima išplėsti ir racionaliai pagrįsti tą tiesos sąvoką, kai šitaip ketinama atskleisti kiekvieno pažinimo objekto "esmę", tuomet patirčiai sugrąžinama jos gelmė. Absurdo protui tai nesuprantama. Taigi būtent šitas svyravimas tarp kuklumo ir saviklivos, toks ryškus intencionalumo nuostatoje, ir šitas fenomenologinės minties mirgėjimas geriausiai pailiustruos samprotavimus apie absurdą.

Juk Husserlis kalba ir apie "už laiko ribų esančias esmes", kurias iškelia aikštėn intencionalumas, ir tuomet tarsi girdime Platoną³⁷. Visi dalykai aiškinami remiantis ne vienu, o visais dalykais. Nematau čia jokio skirtumo. Žinoma, tos idėjos arba esmės, kurias sąmonė "realizuoja" po kiekvieno aprašymo, čia dar neskelbiamos tobulais modeliais. Tačiau tvirtinama, kad jos tiesiogiai dalyvauja visuose suvokimo elementuose. Nebėra vienos idėjos, kuri viską paaiškintų, yra tik begalybė esmių, teikiančių prasmę begalybei objektų. Pasaulis sustingsta, bet praskaidrėja. Platoniškasis realizmas tampa intuityvus, bet tai vis dar realizmas.

Kierkegaard'as išnykdavo savo Dieve, Parmenidas nugrimzdavo mintimis į Vienį. O čia mintis įpuola į abstraktų politeizmą. Dar geriau: haliucinacijos ir fikcijos taip pat tampa "už laiko ribų esančių esmių" dalimi. Šitame naujajame idėjų pasaulyje kentauro kategorija bendradarbiauja su kuklesne miesto-sostinės kategorija.

Absurdo žmogui šitame grynai psichologiniame požiūryje, esą visi pasaulio pavidalai išskirtiniai, slypėjo sykiu ir tiesa, ir kartėlis. Pasakymas, jog viskas yra išskirtina, tolygus teigimui, kad viskas lygiavertiška. Tačiau metafizinis šitos tiesos aspektas nuveda jį taip toli, kad elementari reakcija verčia absurdo žmogų pasijusti esant, ko gero, arčiau Platono. Iš tikrųjų jam teigiama, kad kiekvienas vaizdas suponuoja ir išskirtinę esmę. Šitame idealiajame hierarchijos neturinčiame pasaulyje formali kariuomenė sudaryta vien iš generolų. Žinoma, transcendencija čia buvo eliminuota. Tačiau ūmus minties posūkis vėl suteikia pasauliui tam tikro fragmentinio imanentiškumo, sugrąžinančio pasauliui jo gilumą.

Ar turėčiau baimintis, kad per toli išrutuliojau temą, kurią jos kūrėjai gvildena atsargiau? Bet aš paprasčiausiai skaitau tuos Husserlio teiginius, kurie atrodo paradoksalūs, tačiau kuriuose juntama griežta logika, turint galvoje tai, kas buvo pasakyta: "Tai, kas yra teisinga, yra teisinga absoliučiai, teisinga savyje; tiesa yra viena, ji identiška pati sau, kad ir kas ją suvoktų - žmonės, pabaisos, angelai ar dievai". Čia džiūgauja ir garsiai skelbia savo triumfą Protas. Ir aš negaliu to paneigti. Ką gali reikšti toks jo savęs teigimas absurdo pasaulyje?

Angelui ar dievui būdingas suvokimas neturi man jokios prasmės. Šita geometrinė vieta, kur dieviškasis protas įteisina manąjį, visados liks man nesuprantama. Čia ir vėl įžvelgiu šuolį, ir nors tas šuolis vykdomas abstrakcijų plotmėje, jis anaipol nereiškia man užmaršties to, ko aš nenoriu užmiršti. Ir kai toliau Husserlis sušunka: "Net jeigu visi traukai paklustantys kūnai išnyktų, traukos dėsnis nenustotų galiojės, tik liktų be galimo pritaikymo", žinau, jog susidūriau su paguodos metafizika. O jeigu noriu surasti tą posūkį, kur mintis išklysta iš akivaizdžių dalykų kelio, man pakanką perskaityti Husserlio samprotavimą apie dvasinę veiklą: "Jeigu galėtume nekliudomai stebėti tikslus psichinių procesų dėsnius, jie pasirodytų esą tokie pat amžini ir nekintami kaip ir pagrindiniai teorinių gamtos mokslų dėsniai. Taigi jie galiotų netgi tuomet, jeigu nebūtų jokio psichinio proceso". Net jeigu nebūtų dvasinės veiklos, tie dėsniai egzistuos! Tuomet suprantu, kad Husserlis ketina paversti psichologinę tiesą racionalia taisykle: paneigęs integruojančią žmogaus proto galią, jis šitaip peršoka į amžinąjį Protą.

Todėl manęs nė kiek nestebina Husserlio "konkrečios visatos" tema. Teigimas, kad ne visos esmės yra formalios, kad esama ir materialių, kad pirmosios yra logikos, o antrosios - gamtos mokslų

objektas, man reiškia tik definicijas. Mane įtikinėja, kad abstraktybė žymi tik nematerialiąją universalios konkretybės dalį. Tačiau minėtasis svyravimas leidžia man atskleisti šitų terminų painiavą. Juk tai gali reikšti, kad konkretūs mano dėmesio objektai - va šitas dangus, va šitie vandens lašai ant va šito apsiausto skverno - užsklendžia savy tos realybės, kurią išskyrė mano dėmesys, žavesį. Ir aš to neneigsiu. Bet tai taip pat gali reikšti, kad pats tas apsiaustas yra universalus, turi savo atskirą ir pakankamą prasmę ir priklauso formų pasauliui. Dabar aš suprantu, jog pakeista tik sekos tvarka. Šis pasaulis nebeatsispindi aukštesnėje visatoje, o formų dangus įsikūnija gausybėje šios žemės vaizdų. Man tatau nieko nekeičia. Aš čia išvelgiu ne polinkį į konkretumą, ne žmogaus lemties prasmę, o gana nežabotą intelektualizmą, kuris nesugeba apibendrinti pačios konkretybės.

Būtų bergždžia stebėtis tariamu paradoksu, kad mintis pati save paneigia dviem priešingais būdais - per nuolankų protą ir per triumfuojantį protą. Nuo abstraktaus Husserlio dievo iki ugningo Kierkegaard'o dievo ne taip jau toli. Ir protas, ir iracionalumas veda į tą patį pamokslavimą. Todėl kad iš teisybės ne taip jau svarbu, koku keliu eiti, pakanką noro kažką prieiti. Ir abstraktus filosofas, ir religinis filosofas pradeda savo kelią nuo to paties sąmyšio ir esti apimtas to paties nerimo. Tačiau užvis svarbiausia jiems - paaiškinti. Čia ilgesys svarbesnis už mokslą. Reikšminga tai, kad šiuolaikinė mintis taip persiėmusi pasaulio nereikšmingumo filosofijos ir sykiu tokia drastišką savo išvadomis. Ji nesiliauja blaškiusis tarp kraštutinio tikrovės suracionalinimo, verčiančio skaidyti ją į išprotautus modelius, ir kraštutinio jos suiracionalinimo, verčiančio ją sudievinėti. Tačiau šis nesutapimas tik tariamas. Svarbu susitaikyti, ir abiem atvejais čia pakanką šuolio. Visuomet klaidingai manoma, kad "proto" sąvoką turi tik vieną reikšmę. Iš teisybės, kad ir kokia norėtų būti griežta, ši sąvoką ne mažiau kintanti už kitas. Protas turi grynai žmogišką pavidalą, bet kartu geba pasigrežti ir į dieviškąją pradą. Nuo Plotino³⁸, kuris pirmasis sugebėjo sutaisyti protą su amžinybės dvasia, laikų protas išmoko nusigręžti nuo paties brangiausio savo principo - prieštaravimo, - kad prisiimtų patį keisčiausią, stačiai magišką dalyvavimo principą*. Jis yra minties instrumentas, o ne pati mintis. Žmogaus mintis visų pirma yra jo ilgesys. Protas mokejo nuraminti plotiniškąją melancholiją, lygiai taip pat jis randa būdų numaldyti ir šiuolaikinį nerimą tarp įprastinių amžinybės dekoracijų.

* A. Tais laikais protas turėjo prisitaikyti arba mirti. Jis prisitaiko. Plotino dėką iš logiško jis tampa estetišku. Metafora pakeičia silogizmą.

B. Beje, tai ne vienintelis Plotino įnašas į fenomenologiją. Ta nuostata jau glūdi taip brangioje Aleksandrijos mąstytojų mintyje, jog esama ne tik žmogaus idėjos, bet ir Sokrato idėjos.

Absurdo protui ne taip pasisekė. Pasaulis jam nei koks racionalus, nei pernelyg iracionalus. Jis neprotingas, ir tiek. Husserlio filosofijoje protas galiausiai nebetenką ribų. Absurdas, priešingai, apsiibrėžia ribas, nes neįstengia numalšinti savo nerimo. Kita vertus, Kierkegaard'as tvirtinas, jog užtenką vienui vienintelės ribos protui paneigti. Tačiau absurdas neina taip toli. Jam toji riba žymi tik proto siekius. Iracionalumo problema, egzistencialistų supratimu, tai protas, kuris susipainioja ir išsilaisvina paneigdamas save. O absurdas - tai aiškus protas, pripažįstantis savo ribas. Būtent šito kelio gale absurdo žmogus ir suranda tikrąsias savo paskatas. Lygindamas savo giluminius poreikius su tuo, kas jam siūloma, jis ūmai pajunta, jog netrukus nuo to nusigręš. Husserlio visatoje pasaulis tampa aiškus, ir šitas toks brangus žmogaus širdžiai įprastumo troškimas nebetenką prasmės. Kierkegaard'o apokalipsėje šitas aiškumo geismas privalo savęs išsižadėti, kad būtų patenkintas. Nuodėmė yra ne tiek žinojimas (šia prasme visi nekalti), kiek troškimas žinoti. Ir tai yra vienintelė nuodėmė, dėl kurios absurdo žmogus gali jaustis sykiu ir kaltas, ir nekaltas. Jam siūloma atomazga, kur visi buvę prieštaravimai tampa tik polemiskais žaidimais. Bet juk jis juos

pajuto ne šitaip. Reikia išsaugoti jų tiesą, o ta tiesa teigia, kad jie nebus panaikinti. Jis nenori pamokslauti.

Mano samprotavimai turi likti ištikimi tam akivaizdžiam dalykui, kuris juos ir pažadino. Tas akivaizdus dalykas - tai absurdas. Tai nedarna tarp geidžiančio proto ir apviliančio pasaulio, tai manasis vienovės ilgesys, šitas padrikas pasaulis ir juos susiejantis prieštaraavimas. Kierkegaard'as numaldo mano ilgesį, o Husserlis sutelkia draugėn tą pasaulį. Aš laukiau anaipol ne šito. Man rūpėjo gyventi ir mąstyti šitoje kankinančioje nesantrovėje, sužinoti, ar reikia taikytis su ja, ar atsisakyti to susitaikymo. Negali būti nė kalbos apie to akivaizdaus dalyko užmaskavimą, absurdo panaikinimą, paneigiant vieną iš jo lygties dėmenų. Reikia žinoti, ar galima gyventi su absurdu, ar logiką reikalauja, kad nuo jo numirtum. Juk mane domina ne filosofinė savižudybė, o paprasčiausiai savižudybė. Aš tik noriu apvalyti ją nuo susijusių su ja emocijų ir suvokti, kas joje logiška ir sąžininga. Bet kuri kita pozicija siūlo absurdo protui vingrybę ir atsitraukimą nuo to, ką jis pats nušviečia. Husserlis sako, jog reikia paklusti norui vengti "išišaknijusio įpročio gyventi ir mąstyti tam tikromis gerai žinomomis ir patogiomis egzistencijos sąlygomis", tačiau baigiamasis šuolis gražina jo filosofiją į amžinybę ir jos patogumus. Šuolis nereiškia didžiausio pavojaus, kaip manė Kierkegaard'as. Priešingai, pavojus glūdi nenusakomoje akimirkoje prieš šuolį. Mokėti išsilaikyti ant šitos svaiginančios keteros ir reiskia būti sąžiningam, visa kita - vingrybė. Aš taip pat žinau, jog negalia niekad nėra įkvėpusi tokių jaudinančių akordų kaip Kierkegaard'o. Bet jeigu negaliai ir randasi vietos abejinguose istorijos peizažuose, tai samprotavimuose, kurių reikmė dabar jau žinoma, jos nebus.

ABSURDO LAISVĖ

SVARBIAUSIA jau padaryta. Mano dispozicijoje keletas akivaizdžių dalykų, su kuriais negaliu išsiskirti. Tai, ką žinau, tai, kas yra tikra, tai, ko negaliu paneigti ar atmesti, yra svarbu. Galiu paneigti viską toje savo dalyje, kuri gyvena neaiškiu ilgesiu, išskyrus tą vienovės geismą, tą didžiulį norą surasti sprendimą, tą aiškumo ir rišlumo poreikį. Galiu atmesti viską tame pasaulyje, kuris mane supa, žeidžia ar pasiutusiai žavi, išskyrus tą chaosą, tą viešpataujantį atsitiktinumą ir tą dievišką pusiausvyrą, kurią pagimdo anarchija.

Nežinau, ar šis pasaulis turi kokią jį pranokstančią prasmę. Tačiau žinau, kad aš tos prasmės nesuvokiu ir kad kol kas man jos suvokti neįmanoma. Ką man reiskia prasmė, nesusijusi su mano dalia? Galiu suprasti tik tai, kas išreiskia žmogiškomis sąvokomis. Ką liečiu, kas man priešinasi, - štai šitai ir suprantu. Ir dar žinau, kad yra dvi tikrybės, kurių aš negaliu sutaikyti: mano didžiulis absoliuto ir vienovės geismas ir negalimumas apriboti šio pasaulio vienu racionalių ir protingu principu. Kokią gi tiesą galėčiau pripažinti nemeluodamas, nepasitelkdamas vilties, kurios neturiu ir kuri nieko nereiškia mano dalios remuose?

Jeigu būčiau medis tarp medžių, katė tarp gyvulių, šitas gyvenimas turėtų prasmę ar veikiau šita problema nebektų prasmės, nes aš būčiau šio pasaulio dalis. Aš būčiau šitas pasaulis, prieš kurį dabar stoju visa savo sąmone ir visu savo poreikiu suartėti su būtim. Kad ir koks niekingas šitas protas, būtent jis ir priešpriešina mane pasauliui. Negaliu to paneigti vienu plunksnos brūkštelėjimu. Vadinas, privalau išsaugoti tai, kas man atrodo visiškai akivaizdu, netgi prieš savo paties valią. Ir kas gi yra šito konflikto, šitos sprogymės tarp pasaulio ir mano proto pagrindas, jei ne paties konflikto suvokimas? Tad noredamas išsaugoti tą konfliktą, turiu visą laiką būti jį įsisąmoninęs, vis per nauja, vis su įtampa. Štai ko kol kas privalau neužmiršti. Tą akimirką absurdas, sykiu toks akivaizdus ir toks nepažabojamas, sugrįžta į žmogaus gyvenimą ir randa ten tėvynę. Tą akimirką protas dar gali pasitraukti iš bevaisio ir išdeginto aiškiai suvokiamų pastangų kelio. Dabar tas kelias įsilieja į kasdienybę. Jis vėl sugrįžta į bevardės žmonių daugumos pasaulį, tačiau nuo šiol žmogus į

jį įžengia su savo maištu ir su savo aiškiu matymu. Jis nebemoka viltis. Šitas dabarties pragaras pagaliau tampa jo karalyste³⁹. Visos jo problemos vėl pasidaro opios. Abstraktus akivaizdumas atsitraukia, užleisdamas vietą formų bei spalvų lyriškumui. Dvasios konfliktai įsikūnija ir randa prieglobstį - varganą ir nuostabų - žmogaus širdy. Nė vienas tų konfliktų neišspręstas. Tačiau visi jie jau pakeitę pavidalą. Reikės mirti, išsisukti padarius šuolį ar perstatyti pagal savo matą idėjų bei formų namą? O gal, priešingai, eiti širdį veriančių, bet nuostabių lažybų su absurdu? Padarykime paskutinę pastangą ir prieikime prie visų išvadų. Tuomet kūnas, švelnumas, kūryba, veikla, žmogaus taurumas vėl užims savo vietą šitame beprasmiškame pasaulyje. Žmogus pagaliau suras čia absurdo vyną ir abejingumo duoną, kuriais maitina savo didybę.

Dar karta pabrėžkime metodą: jo esmė - būti atkakliam. Tam tikrame savo kelio taške absurdo žmogus būna gundomas. Istorijai nestinga nei religijų, nei pranašų, netgi tokių, kurie neturi dievo. Absurdo žmogui siūloma padaryti šuolį. Atsakyti jis gali tik vieną, - kad ne itin gerai supranta, ko iš jo norima, ir kad to šuolio būtinybė nera akivaizdi. O jis nori daryti tik tai, ką gerai supranta. Jis įtikinėjamas, kad tai puikybės nuodėmė, bet nuodėmės sąvoką jam neaiški; kad, galimas daiktas, pabaigoje jo laukia pragaras, bet jam stinga fantazijos įsivaizduoti tokią keistą ateitį; kad jis praranda teisę į nemirtingumą, bet šitai jam atrodo mažmožis. Norima, kad jis pripažintų savo kaltę. Bet jis jaučiasi esąs nekaltas. Tiesą pasakius, tik šitai jis ir jaučia - tą savo nepataisomą nekaltumą. Būtent jis ir leidžia jam viską. Taigi jis verčia save gyventi vien tik tuo, kas jam žinoma, apsieiti su tuo, kas yra, ir neišsileisti nieko, kas nėra tikra. Jam atsakoma, kad niekas nėra tikra. Tačiau bent jau šitai yra tikrybė. Su ja jis ir susiduria, jis nori sužinoti, ar galima gyventi be paskatos.

Dabar jau galiu pradėti gvildinti savižudybės sąvoką. Prieš tai pajutome, kaip galima išspręsti tą problemą. Čia ji pateikiama išvirkščia. Anksčiau buvo svarbu žinoti, ar gyvenimas privalo tureti prasmę, kad būtų verta jį nugyventi. Čia, priešingai, atrodo, jog jis juo geriau bus nugyventas, juo mažiau turės prasmės. Išgyventi patirtį, likimą - reiškia visiškai jį priimti. Taigi žinodamas, kad tas likimas absurdiškas, negyvensi jo, jeigu nepadarysi visko, kad išlaikytum tą įsisąmonintą absurda prieš akis. Paneigti vieną iš priešpriešos, kuria gyveni, narių - reiškia jos išvengti. Slopinti sąmoningą maištą - reiškia apeiti problemą. Šitaip permanentinės revoliucijos tema perkeliama į individualią patirtį. Gyventi - reiškia leisti gyvuoti absurdui. Leisti jam gyvuoti - pirmiausia reiškia jį stebėti.

Priešingai negu Euridike⁴⁰, absurdas miršta tik tuomet, kai nuo jo nusigręžiama. Tad viena iš nedaugelio nuoseklių filosofinių pozicijų yra maištas. Jis yra amžinoji žmogaus ir jo tamsumo akistata. Jis yra neįmanomo vaiskumo reikalavimas. Jis kiekvieną sekundę verčia abejoti pasauliu. Kaip pavojus teikia žmogui nepakeičiamą progą suvokti maišto esmę, taip ir metafiziškas maištas daro sąmoningą visą patirtį. Tuo maištu žmogus nuolat teigia sau, kad jis yra. Tai ne siekis, jame nėra vilties. Tas maištas tėra tikrumas, jog žmogaus lemtis yra gniuždanti, tik jame nėra nuolankumo, kuris turėtų tą tikrumą lydeti.

Būtent čia ir matome, kaip smarkiai absurdo patirtis nutolsta nuo savižudybės. Galima pamanyti, kad savižudybė lydi maištą. Bet tai būtų klaidinga, nes savižudybė nera logišką maišto baigtis. Ji yra visiškai jo priešingybė, nes numato susitaikymą. Savižudybė, kaip ir šuolis, yra visiškai pritarimas. Viskas jau išekvota, žmogus grįžta į pagrindinę gyvenimo įvykių vagą⁴¹. Jis įžvelgia savo ateitį, vienintelę ir baisią ateitį, ir skuba į ją. Savižudybė savotiškai išsprendžia absurdo problemą. Ji įtraukia jį į tą pačią mirtį. Tačiau man žinoma ir tai, jog norėdamas išlikti, absurdas negali leisti būti išspręstas. Būdamas sykiu ir mirties įsisąmoninimas, ir nesusitaikymas su ja, jis išsilenkia savižudybės. Jis, nuteistojo myriop paskutinei minčiai artėjant prie pabaigos, - nelyginant tas bato raištelis, kurį nepaisydamas nieko šis staiga pastebi už keleto metrų nuo savęs prieš tą svaiginantį kritimą į bedugnę⁴². Savižudžio priešybė kaip tik ir yra tasai nuteistasis myriop.

Toks maištas suteikia vertę gyvenimui. Apimdamas visą kokio nors žmogaus egzistenciją, jis gražina jai didingumą. Žmogui be akiraiščių nėra gražesnio reginio už intelekto susirėmimą su jį pranokstančia tikrove⁴³. Žmogaus išdidumo reginys su niekuo nepalyginamas. Bet koks nuvertinimas čia bejėgis. Toji drausmė, kurią protas primeta sau pačiam, toji nukalta valia, toji akistata turi kažką galingą ir nepaprastą. Nuskurdinti tikrovę, kurios nežmoniškumas teikia žmogui didybės, - reiškia sykiu nuskurdinti ir patį žmogų. Dabar suprantu, kodėl doktrinos, kurios nori man viską paaiškinti, sykiu mane ir silpnina. Jos išlaisvina mane nuo sunkios gyvenimo naštos, o vis dėlto privalau ją nešti pats. Čia aš jau nebegaliu įsivaizduoti, kad skeptišką metafiziką sietusi su išsižadėjimo morale.

Sąmoningumas ir maištas, abi šios nesutikimo su tikrove formos, yra išsižadėjimo priešingybė. Dargi atvirkščiai, visa, kas nepalenkiama ir aistringa žmogaus širdyje, įkvėpia jiems gyvybės. Svarbu mirti nesusitaikius, o ne savo paties noru. Savižudybė - tai neteisingas supratimas. Absurdo žmogus gali tik viską išsekvoti ir išsekti pats. Absurdas yra didžiausia įtampa, kurią jis nuolatos palaiko vienišomis savo pastangomis, nes žino: tuo sąmoningumu ir tuo kasdieniu maištu jis liudija vienintelę savo tiesą - iššūkį. Tai pirmoji išvada.

Laikydamasis šitos išankstinės pozicijos, - t. y. padaryti visas išvadas (ir nieko daugiau), kurios išplaukia iš atskleistos sąvokos, - aš atsiduriu priešais kitą paradoksą. Norėdamas likti ištikimas šitam metodui, privalau atmesti metafizinės laisvės problemą. Man nerūpi sužinoti, ar žmogus laisvas. Patirti galiu tik savo paties laisvę. Negaliu samprotauti apie ją bendromis sąvokomis, čia turiu tik keletą aiškių pastebėjimų. "Laisvės savyje" problema neturi prasmės, nes ji, nors ir visiškai kitaip, yra susijusi su Dievo problema. Žinoti, ar žmogus yra laisvas, - reiškia žinoti, ar jis gali turėti šeimininką. Savotiškai absurdišką ši problema tampa todėl, kad jau pati sąvoka, leidžianti iškelti laisvės problemą, sykiu padaro ją visiškai beprasmiška: juk Dievo akivaizdoje veikiau iškyla blogio nei laisvės problema. Visiems žinoma alternatyva: arba mes nesame laisvi ir visagalis Dievas atsakingas už blogį, arba mes esame laisvi ir atsakingi, o Dievas nėra visagalis. Įvairių mokyklų rafinuotos gudrybės nieko nepridėjo prie šio paradokso ir jo nesuslėgino.

Štai kodėl man nevalia toli nuklysti aukštinant ar tiesiog apibrėžiant sąvoką, kuri tampa nebeapčiuopiama arba praranda prasmę vos peržengusi mano individualios patirties ribas. Nesuprantu, kas yra laisvė, duota man aukštesnės būtybės. Aš praradau hierarchijos jausmą. Laisvę galiu suvokti tik taip, kaip ją suvokia kalinys arba šiuolaikinėje valstybėje gyvenantis individas. Vienintelė man žinoma laisvė yra proto ir veiklos laisvė. Absurdas sunaikina visas mano amžinosios laisvės galimybes, užtat sugrąžina man veiklos laisvę ir jai paskatina.

Tas vilties ir ateities neturėjimas reiškia, kad žmogus turi didesnę veiksmų galimybę.

Prieš suvokdamas absurda, paprastas žmogus gyvena su savo tikslais⁴⁴, ateities rūpesčiais ar rūpesčiais, kaip save pateisinti (nesvarbu prieš ką). Jis įvertina savo galimybes, pasikliauja tuo, kas bus vėliau: išėjimu į pensiją ar savo vaikų darbu. Jis dar tiki, kad kažkas jo gyvenime gali būti reguliuojama. Iš esmės jis elgiasi taip, tarsi būtų laisvas, net jeigu visi faktai stengiasi paneigti šią laisvę.

Susidūrus su absurdu, viskas išsiklibina. Mintį "aš esu", mano gebejimą veikti taip, tarsi viskas turėtų prasmę (net jeigu kartais ir pasakau, kad jos nėra), svaiginamai paneigia galimos mirties absurdiškumas. Galvojimas apie rytdieną, tikslo užsibrėžimas, teikimas kam nors pirmenybes, - visa tai suponuoja tikėjamą laisvę, net jeigu kartais ir įtikinėj save jos nejaučias. Tačiau dabar puikiai žinau, kad tos aukščiausiosios laisvės, tos laisvės būti, kuri vienintelė gali pagrįsti tiesą, nėra. Mirtis yra čia pat kaip vienintelė realybė. Po jos - viskas bus baigta. Be to, aš nesu laisvas tęsti savo

gyvenimą, aš esu tik vergas ir, svarbiausia, - vergas be amžinosios revoliucijos vilties, be galimybės griebtis paniekos. O kas be revoliucijos ir be paniekos gali likti vergu? Kokia laisvė gali egzistuoti tikrąja to žodžio prasme be amžinumo garantijos?

Bet tuo pačiu metu absurdo žmogus supranta, jog ligi šiol su šiuo laisvės postulatu jį siejo iliuzija, kuria jis gyveno. Tam tikra prasme tatau jį pančiojo. Įsivaizduodamas turįs gyvenimo tikslą, jis taikėsi prie reikalavimų, būtinų tam tikslui pasiekti, ir tapdavo savo laisvės vergu. Taigi aš mokėsiu elgtis tik kaip šeimos tėvas (arba inžinierius, arba tautos vadas, arba neetatinis ryšių skyriaus tarnautojas), kuriuo rengiuosi tapti. Tikiu, jog galiu pasirinkti būti veikiau vienu nei kitu. Teisybė, tikiu tuo nesąmoningai. Bet kartu paremiu savo postulatą aplinkinių tikėjimu, savo sferos žmonių prietarais (kiti taip įsitikinę esą laisvi, o gera nuotaiką tokia užkrečiama!). Kad ir kaip vengtum prietarų, moralinių ar socialinių, iš dalies vis tiek jiems paklusti, o prie geriausiųjų (yra gerų ir blogų prietarų) netgi priderini savo gyvenimą. Taip absurdo žmogus supranta, kad iš tikrųjų jis nebuvo laisvas. Aiškiau tariant, vildamasis, būgštaudamas dėl savo tiesos, dėl savo egzistencijos ar kūrybos pobūdžio, pagaliau tvarkydamasis gyvenimą ir tuo įrodydamas, jog pripažįstu jį turint prasmę, aš pats statausi barjerus, kuriais savo gyvenimą ir apriboju. Elgiuosi kaip daugybė proto ir širdies pareigūnų, kuriais bjauriuosi ir kurių svarbiausias užsiėmimas (kaip dabar aiškiai matau) - rimtai žiūrėti į žmogaus laisvę.

Čia absurdas paaiškina man: rytojaus nėra. Ir tai tampa nuo šiol didžiulės mano laisvės priežastim. Pateiksiu du palyginimus. Mistikai pirmiausia pajunta laisvę išsižadėdami savęs. Nugrimzdami į savo dievą, laikydamiesi jo taisyklių, jie savo ruožtu slapta pasijunta laisvi. Spontaniškai priimdami vergovę, jie atgauna tikrąją nepriklausomybę. Bet ką gi tokia laisvė reiškia? Galima pabrėžti, kad jie jaučiasi laisvi prieš save pačius, ne tiek laisvi, kiek išlaisvinti. Taip ir absurdo žmogus, visas atsigręžęs į mirtį (kuri čia laikoma pačiu akivaizdžiausiu absurdu), pasijunta išsilaisvinęs nuo visko, kas nėra tas aistringas jame besikristalizuojantis dėmesys. Jis mėgaujasi laisve nuo visuotinai pripažintų taisyklių. Tad matome, jog egzistencialistų filosofijos išeities temos išsaugojo visą savo vertę. Grįžimas prie sąmoningumo, išsiveržimas iš kasdienybės snūdulio - tai pirmosios absurdo laisvės prielaidos. Tačiau taikiniu tampa egzistencialistų pamokslas ir sykiu tasai dvasinis šuolis, kuris iš esmės yra nesąmoningas. Taip (tai antrasis mano palyginimas) nepriklausė patys sau antikos vergai. Tačiau jie patyrė tokią laisvę, kurios esmė - nesijauti atsakingam *. Mirtis irgi turi patricijų rankas, jos traukia, bet išlaisvina. Pasinerti į šita bedugnę tikrąją ir pasijusti gana svetimam savo paties gyvenimui, kad jį turtintum ir nugyventum be įsimylėlio trumparegiškumo, - štai čia ir glūdi išsilaisvinimo principas. Kaip ir kiekviena veiklos laisvė, šita naujoji nepriklausomybė - laikina. Ji neturi amžinybės čekio. Tačiau pakeičia laisvės iliuzijas, žlugdavo mirties akivaizdoje. Dievišką galimybių laisvę, kurią patiria nuteistasis myriop, kai vieną ankstų rytą prieš jį atsiveria kalėjimo durys, tasai neįtikėtinas abejingumas viskam, išskyrus tyrą gyvenimo liepsną, - mirtis ir absurdas čia tampa (tatau aiškiai pajunti) vienintelės protingos laisvės principais, tos laisvės, kurią žmogaus širdis gali patirti, kuria jis gali gyventi.

* čia svarbu tik faktiškas palyginimas, o ne nuolankumo apologija. Absurdo žmogus yra susitaikėlio priešingybė.

Tokia yra antroji išvada. Taip absurdo žmogus valandėlę regi ugningą ir suledėjusį, vaiskų ir ribotą pasaulį, kuriame nėra nieko įmanomo, bet viskas duota; anapus jo laukia žlugimas ir nebūtis. Jis gali ryžtis sutikti gyventi tokiame pasaulyje ir semtis iš jo jėgų, atsisakydamas vilties ir atkakliai liudydamas, jog galima gyventi be paguodos.

Bet ką reiškia gyventi tokiame pasaulyje? Kol kas nieko, išskyrus abejingumą ateičiai ir aistringą norą patirti viską, kas yra duota. Tikėjimas gyvenimo prasme visuomet suponuoja vertybių skalę,

pasirinkimą, pirmenybės teikimą vienam ar kitam dalykui. Tikėjimas tokiu absurdu, kokią apibrėžėme, moko priešingo dalyko. Bet čia verta sustoti.

Mane domina tik viena - sužinoti, ar galima gyventi be paskatos. Aš nenoriu išeiti už šios sferos ribų. Ar galiu prisitaikyti prie man duoto gyvenimo vaizdo? Prieš tokį savotišką rūpestį tikėjimas absurdu tolygus patyrimo kokybės pakeitimui jo kiekybe. Jeigu įtikinu save, jog šis gyvenimas turi tik absurdo pavidalą, jeigu jaučiu, kad jo pusiausvyrą palaikoma tik nuolatinės priešpriešos tarp mano sąmoningo maišto ir tamsos, kurioje jis vyksta, jeigu pripažįstu, kad mano laisvė prasminga tik savo riboto likimo atžvilgiu, tuomet privalau pasakyti, jog svarbu gyventi ne kuo geriau, bet kuo daugiau išgyventi. Ir man nereikia savęs klausti, vulgaru tai ar šlykštu, elegantišką ar apgailėtina. Vertinančias nuomones čia visiems laikams išstumia konstatuojančios nuomonės. Privalau daryti išvadas tik iš to, ką matau, ir jokių būdų nesikliauti hipotezėmis. Jeigu padarytume prielaidą, jog šitaip gyventi nedora, tuomet tikrasis dorumas reikalautų, kad būčiau nedoras.

Išgyventi kuo daugiau - plačiąja prasme šita gyvenimo taisyklė nieko nereiškia. Reikia ją patikslinti.

Pirmiausia, rodos, pati kiekybės sąvoką dar nepakankamai išgvildenta. O juk ja galima išreikšti didžiulę žmonijos patirties dalį. Žmogaus dorovė, jo vertybių skalė įgyja prasmę tik per kiekį ir įvairovę tos patirties, kurią jam buvo lemta sukaupti. O nūdienos gyvenimo sąlygos daugumai žmonių teikia vienodą patyrimų kiekį, vadinasi, vienodai gilią patirtį.

Žinoma, reikia atsižvelgti ir į spontanišką individo įnašą, į tai, kas jam "duota". Bet spresti apie tai aš negaliu ir kartoju, jog čia laikaisi taisyklės tenkintis tiesiogiai akivaizdžiais dalykais. Tad matau, kad visų pripažintos moralės ypatybės priklauso ne tiek nuo jų palaikančių principų idealaus reikšmingumo, kiek nuo patirties, kurią galima išmatuoti, normos. Kiek perdedant galima pasakyti, kad senovės graikai turėjo laisvalaikio moralę, kaip mes turime aštuonių valandų darbo dienos moralę⁴⁵. Tačiau daugybės tragiškiausių žmonių pavyzdys leidžia mums nujausti, kad ilgesnė patirtis keičia šią vertybių skalę. Galime įsivaizduoti kasdienybės nuotykių ieškotoją, kuris vien patyrimų skaičiumi sumuštų visus rekordus (vartoju šį sporto terminą sąmoningai) ir taip išsikovotų savo moralę*. Tačiau palikime romantiką nuošaly ir tik paklauskime savęs, ką gali reikšti tokia nuostata žmogui, pasiryžusiam tęsti lažybas ir griežtai laikytis to, ką mano esant žaidimo taisyklėmis.

* Kiekybė kartais virsta kokybe. Jeigu tikėsime paskutiniaisiais mokslo teorijos apibrėžimais, visa materija sudaryta iš energijos centrų. Didesnis ar mažesnis jų kiekis daro ją daugiau ar mažiau specifiska. Milijardas jonų ir vienas jonas skiriasi ne tik kiekybe, bet ir kokybe. Nesunku rasti analogiją žmogaus patirtyje.

Sumušti visus rekordus - pirmiausia ir išimtinai reiškia kaip galima dažniau stoti akis į akį su pasauliu. Kaip to pasiekti be prieštaravimų ir be žodžių žaismo? Juk, viena vertus, absurdas moko, kad visos patirtys vienodos, o kita vertus, skatina jį turėti kuo daugiau. Tad kodėl gi nepasiegtum kaip daugelis mano paminėtų žmonių, nepasirinkus tos gyvenimo formos, kuri mums duoda kuo daugiausiai žmogiškos patirties, ir šitaip nepritaikius tos vertybių skalės, kurią, kita vertus, dediesi atmetęs?

Bet čia ir vėl absurdas bei jo prieštaravimai mus pamoko. Juk klystame manydami, kad šitas patyrimų kiekis priklauso nuo mūsų gyvenimo aplinkybių, kai jis priklauso tik nuo mūsų. Čia reikia žiūrėti primityviau. Dviem žmonėms, gyvenantiems vienoda metų skaičių, pasaulis visuomet pateikia vienodą patyrimų sumą. Privalome patys tai įsisąmoninti. Justi savo gyvenimą, savo maištą, savo laisvę, justi juos visomis išgalėmis. Ten, kur viešpatauja aiškumas, vertybių skalė tampa

neberekalinga. Kalbėkime dar primityviau. Sakykime, kad vienintelė kliūtis, vienintelis "pražiopsotas laimėjimas" - ankstyva mirtis. Čia įteigtas pasaulis gyvuoja tik kaip priešprieša pastoviai išimčiai - mirčiai. Todėl joks patyrimų gilumas, joks išgyvenimas, jokia aistra, jokia auka negalėtų sulyginti absurdo žmogaus akyse (net jeigu jis to ir norėtų) keturiasdešimties sąmoningo gyvenimo metų su šešiasdešimt metų trunkančiu aiškiu matymu [*](#).

[*](#) Taip pat galima samprotuoti ir apie tokią skirtingą sąvoką kaip nebūties ideja. Ji nieko neprideda prie realybės ir nieko iš jos neatima. Psichologiniame nebūties patyrimo mūsų pačių nebūtis iš tikro įgyja prasmę tik atsižvelgiant į tai, kas įvyks po dviejų tūkstančių metų. Vienu iš šių aspektų nebūtis yra suma šių būsimų gyvenimų, kurie nebus mūsų gyvenimai.

Beprotybė ir mirtis jam yra nepataisomi dalykai. Žmogus nesirenka. Absurdas ir tai, kuo jis papildo gyvenimą, nepriklauso nuo žmogaus valios, jie priklauso nuo jos priešingybės - mirties†. Gerai pasvėrę tuos žodžius, suprasime, jog čia kalbama apie sėkmę. Reikia mokėti ją pasinaudoti. Niekas niekada neatstos dvidešimties gyvenimo ir patirties metų.

Keistas nenuoseklumas, tačiau tokia patyrusi tauta kaip senovės graikai, teigė, jog žmonės, kurie miršta jauni, yra dievų numylėtiniai. Tai teisinga tik tuo atveju, jei pripažinsime, kad įžengti į apgailėtiną dievų pasaulį - reiškia visiems laikams prarasti tyriausią iš džiaugsmų - jausti, ir jausti šioje žemėje. Dabartis ir dabarties akimirkų seka, suvokiamos sąmoningos sielos, - tai absurdo žmogaus idealas. Tačiau žodyje "idealas" čia juntama netikra gaida. Tai ne absurdo žmogaus pašaukimas, o tik trečioji jo samprotavimų išvada. Prasidėjusi nuo pasaulio nežmoniškumo nerimastingo suvokimo, meditacija apie absurda galiausiai baigiasi ties aistringa žmogaus maišto liepsna‡.

Taigi absurdo padariniai man - trejopi: mano maištas, mano laisvė ir mano aistra. Vien sąmonės veikla aš paverčiu gyvenimo taisykle tai, kas buvo kvietimas mirti, - ir atsisakau savižudybės. Be abejo, nuolat girdžiu duslų jos aidą. Tačiau galiu pasakyti viena - tai neišvengiama. Kai Nietzsche rašo: "Matyt, esminis dalykas "danguje ir žemėje" yra ilgalaikis, kryptingas klusnumas: iš jo visada išaugdavo ir išauga koks nors vaisius, dėl kurio verta gyventi žemėje, - pavyzdžiui, dorybė, menas, muzika, šokis, protas, dvasingumas - nuskaidrinantis, rafinuotas, beprotiškas ir dieviškas" [46](#), jis iliustruoja aukštos moralės taisyklę. Bet kartu nužymi ir absurdo žmogaus kelią. Paklusti liepsnai - sykiu lengviausia ir sunkiausia. Vis dėlto gerai, kad žmogus kartais vertina save pagal sunkumus, kuriuos sugeba įveikti. Tik jis vienas gali tai padaryti. "Malda, - sako Alainas, - tai kai mintį apgaubia naktis" [47](#). "Bet reikia susidurti su naktim", - atsako mistikai ir egzistencialistai. Be abejo, tik ne su ta naktim, kuri gimsta po užmerktais vokais vien žmogaus valios pastangomis, - niūria naktim, be jokiu prošvaisčių, kurią sukuria protas, kad joje pasiklystų. Jeigu jam lemta su ja susidurti, tebūnie tai veikiau giedros nevilties naktis, poliarinė naktis, proto budravimas, iš kurių gal pakils tasai baltas tyras vaiskumas, nubrėžiantis kiekvieno daikto kontūrus proto galių šviesoje. Šitoje studijoje lygiavertiškumą lydi aistringas supratimas. Tuomet nebelieka prasmės vertinti egzistencialistų šuolį. Jis vėl užima savo vietą šimtmetinės žmoniškųjų nuostatų freskos viduryje. Sąmoningam stebėtojui šis šuolis vis dar atrodo absurdiškas. Manydamas išspręsiąs šį paradoksą, jis atkuria jį nuo pradžios iki galo. Tuo požiūriu jis jaudinantis. Tuo požiūriu viskas atsistoja į savo vietas, ir absurdo pasaulis vėl atgimsta, spindintis ir įvairus.

† Valia čia tėra varomoji jėga: ji stengiasi palaikyti sąmoningumą. Ji suteikia gyvenimui drausmės, ir tai itin vertinga.

‡ Svarbu rišlumas. Čia pradedama nuo susitaikymo su pasauliu. Tačiau Rytų filosofija moko, jog galima remtis ta pačia logika, kai pasirenkamas priešininimasis pasauliui. Tai irgi teisėta ir suteikia

šiam esė erdvės, o kartu apibrėžia jo ribas. Bet kai taip griežtai pasaulis neigiamas, dažnai pasiekama (tam tikrose Vedantos mokyklose) panašių rezultatų, pavyzdžiui, kad ir kalbant apie kūrinį beskirtiškumą. Labai reikšmingoje knygoje Pasirinkimas Jeanas Grenier šitaip pagrindžia tikrą "beskirtiškumo filosofiją".

Bet nederą sustoti kelyje, sunku tenkintis vieninteliu matymo būdu ir atsisakyti prieštaravimo, tos, ko gero, subtiliausios dvasinės jėgos. Tai, kas buvo rašyta anksčiau, nusako tik mąstymo būdą. O dabar bus kalbama apie gyvenimą.

ABSURDO ŽMOGUS

Jeigu Stavroginas tiki, tai netiki, kad tiki. O jeigu netiki, tai netiki, kad netiki. Kipšai [48](#)

"MANO sfera - laikas", - sako Goethe [49](#). Štai kur ištis absurdiški žodžiai. Kas gi tas absurdo žmogus? Tasai, kuris, neneigdamas amžinybės, nieko nedaro jos labui. Ir ne todėl, kad jam būtų svetimas ilgesys. Tik drąsa ir gebėjimas protauti jam kur kas svarbesni dalykai. Drąsa moko gyventi be paskatos ir tenkintis tuo, ką turi, gebėjimas protauti padeda suvokti savo ribas. Būdamas tikras, kad jo laisvė laikina, kad jo maištas neturi ateities ir kad jo sąmonė netvari, jis išgyvena savo gyvenimo nuotykius jam skirtu laiku. Čia ir yra jo sfera, jo veikla, kurią jis išlaisvina nuo bet kokio teismo, tik ne savojo. Ilgesnis gyvenimas negali reikšti jam kito gyvenimo. Tai būtų nedora. Aš jau nekalbu apie tą juokingą amžinybę, kuri vadinama būsimosiomis kartomis. Ponia Roland ja pasiklioė [50](#). Už tokį neapdairumą ji buvo pamokyta. Būsimosios kartos mielai cituoja jos žodžius, tik užmiršta juos vertinti. Ponia Roland visai nerūpi būsimosioms kartoms. Nėra jokio reikalo diskutuoti čia apie dorovę. Esu matęs blogai besielgiančių labai dorovingų žmonių ir kasdien įsitikinu, kad padorumui taisyklės nereikalingos. Yra tik viena moralė, priimtina absurdo žmogui. Tai toji, kuri eina iš Dievo, kuri padiktuojama iš viršaus. Bet juk absurdo žmogus gyvena be to Dievo. Kitose moralėse (įskaitant ir amoralumą) absurdo žmogus mato tik pateisinimus, bet jam nėra ko teisintis. Išeities tašku čia imu prielaidą, jog jis nekaltas.

Tas nekaltumas pavojingas. "Viskas leista", - sušunką Ivanas Kazarmovas [51](#). Čia irgi jaučiamas absurdas. Tik su sąlyga, kad ši formulė nebus suprasta vulgariai. Nežinau, ar buvo deramai pastebėta, jog tai ne išsilaisvinimo ir džiaugsmo, o apmaudaus konstatavimo šūksnis. Įsitikinimas, jog yra Dievas, galintis suteikti gyvenimui prasmę, kur kas patrauklesnis už galimybę nebaudžiamai piktadariuti. Pasirinkimas čia nebūtų sunkus. Tačiau pasirinkimo nėra, ir tuomet atsiranda apmaudas. Absurdas neišlaisvina, jis supančioja. Jis sankcionuoja ne visus veiksmus. "Viskas leista" nereiškia, kad niekas nėra draudžiama. Absurdas tik padaro lygiaverčius tų veiksmų padarinius. Jis nesiūlo daryti nusikaltimą, - tai būtų vaikiška, - jis tik atskleidžia sąžinės graužaties beprasmybę. Jeigu visi patyrimai yra beskirčiai, tai ir pareigos patyrimas toks pat teisėtas, kaip ir bet kuris kitas. Galima būti dorybingam iš įnorio.

Visos moralės pagrįstos mintimi, kad veiksmas turi padarinių, kurie jį pateisina arba nuvertina. Absurdo persiėmęs protas linkęs tik ramiai žiūrėti į tuos padarinius. Jis pasirengęs už viską mokėti. Kitaip tariant, jeigu atsakingieji jam ir egzistuoja, tai kaltų nėra. Daugiausia jis sutiks pasinaudoti praeities patirtimi, kad pagrįstu savo būsimumus veiksmus. Laikas atgaivins laiką, o gyvenimas tarnaus gyvenimui. Šitoje sferoje, sykiu ribotoje ir kaupinai kupinoje galimybių, viskas, kas peržengia aiškumo ribas, atrodo nenumatoma.

Kokia gi taisyklė galėtų būti išrutuliuota iš šitos neprotingos tvarkos? Vienintelė tiesa, kuri galėtų pasirodyt pamokoma, toli gražu nėra kategoriška: ji atgyja ir atsiskleidžia žmonėse. Tad baigdamas samprotauti, absurdo protas ieško ne etikos taisyklių, o pavyzdžių bei žmogiško gyvenimo

dvelksmo. Keletas tokio pobūdžio iliustracijų pateikiama toliau. Jos pratęsia absurdo samprotavimus, suteikdamos jiems konkretumo ir žmogiškos šilumos.

Ar reikia rutulioti mintį, kad pavyzdys nebūtinai sektinas (juoba absurdo pasaulyje) ir kad šios iliustracijos nėra jokie modeliai? Nekalbant apie tai, jog tam būtinas pašaukimas, juokinga būtų daryti išvadą iš Rousseau mokymo⁵², esą reikia vaikščioti keturiomis, o iš Nietzsche's - esą padoru tyčiotis iš savo motinos. "Reikia būti absurdiškam, - rašo vienas šių dienų autorius, - bet nereikia būti apgautam" ⁵³. Nuostatos, kurias aptarsime, įgis visą savo prasmę tik tuomet, jeigu bus atsižvelgta į priešingas nuostatas. Neetatinis ryšių skyriaus tarnautojas prilgsta užkariautojui, jeigu jie vienodai sąmoningi. Šiuo požiūriu visos patirtys vienodos. Skirtumas tik tas, kad vienos padeda žmogui, o kitos kenkia. Jos jam pasitarnauja, jeigu jis sąmoningas. Priešingu atveju jos tampa nebesvarbios: žmogaus nesėkmės apibūdina ne aplinkybes, o patį žmogų.

Aš pasirinkau tik tuos žmones, kurie siekia patirti viską, kas įmanoma, arba kuriuos manau tokius esant. Didesnių ketinimų neturiu. Kol kas kalbėsiu tik apie tokį pasaulį, kur nei mintys, nei gyvenimai neturi ateities. Visa tai, kas skatina žmogų dirbti ir veikti, paremta viltimi. Vadinas, vienintelė nesumeluota mintis - tai bergždžia mintis. Absurdo pasaulyje sąvokos ar gyvenimo vertė matuojama jų bergždumu.

DONŽUANIZMAS⁵⁴

JEIGU pakaktų to, kad myli, viskas būtų pernelyg paprasta. Juo labiau žmogus myli, juo labiau tvirtėja absurdas. Anaipol ne dėl meilės stygiaus Don Juanas skuba nuo moters prie moters. Juokinga vaizduoti jį kaip įkvepimo genama žmogų, ieškančią tobulos meilės. Ir būtent todėl, kad visas moteris jis myli su vienu polėkiu ir kiekvienąsyk visa savo esybe, jam tolydžio tenka kartoti tą atsidavimo aktą ir skverbtis vis gilyn. Todėl ir kiekviena jų tikisi duosianti jam tai, ko iki šiol nėra davusi nė viena moteris. Kiekvienąsyk jos žiauriai apsirinka ir tik priverčia jį pajusti būtinybę pakartoti tą patį. "Pagaliau, - sušunka viena jų, - aš atidaviau tau savo meilę". Argi nuostabu, kad atsakydamas į tai Don Juanas tik nusijuokia: "Pagaliau? Ne, - sako jis, - tik dar vieną kartą" ⁵⁵. Kodėl gi, norint mylėti stipriai, reikia mylėti retai? Ar Don Juanas liūdnas? Sunku būtų tuo patikėti. Pakanka žvilgtelėti į kroniką. Tas juokas, tas pergalingas įžulumas, tie vaikėžiški išsišokimai ir teatrališkumas - visa tai kupina giedros ir džiaugsmo. Kiekviena sveika butybė siekia daugintis. Toks ir Don Juanas. Be to, tokie žmonės būna liūdni dėl dviejų priežasčių: jie nežino arba jie turi viltį. Don Juanas žino ir neturi vilties. Jis primena tuos menininkus, kurie suvokia savo galimybių ribas, niekada jų neperžengia ir pasiekia nuostabaus meistriškumo ir lengvumo tomis trumpomis akimirkomis, kai pasijunta atsidurę savo stichijoje. Genijus - tai intelektas, suvokiantis savo ribas. Iki pat savo fizinės mirties slenksčio Don Juanas nežino, ką reiškia liūdeti. O vos tik sužinojęs, pratrūksta juoku, ir todėl jam viskas atleidžiama. Jis buvo liūdnas tuomet, kai turėjo viltį. Šiandien, prigludęs prie va šitos moters lūpų, jis ir vėl pajunta kartų ir paguodžiantį vienintelio tikro žinojimo skonį. Kartų? Kartoką: tiek netobulumo, kiek būtina norint pajusti laimę!

Smarkiai apsigausim, jeigu mėginsime išvelgti Don Juane žmogų, peno pasisėmusį iš Ekleziasto⁵⁶. Jam tuštybė - tik būsimo gyvenimo viltis. Jis tai įrodo kviesdamas iš jos palošti patį dangų. Apgailestavimas dėl malonumų gausoje prarasto geismo, toks būdingas negalei, jam svetimas. Tai labiau tinka Faustui, kuris pakankamai tikėjo Dievą, kad pasiduotų velniui. Don Juanui viskas kur kas paprasčiau. Bauginamas pragaru, de Molina'os⁵⁷ Išdykėlio herojus atkakliai kartoja: "Palūkėk! Atidėk tai kuo ilgesniam laikui!". Kas bus po mirties - visai nesvarbu, o kokia dienų virtinė laukia to, kuris moka būti gyvas! Faustas atkakliai prašė šio pasaulio gėrybių: vargšeliui reikėjo tik ištiesti ranką. Nemokėti pradžiuginti savo sielos - reiškia ją parduoti.

Don Juanas, priešingai, yra savo sotumo šeimininkas. Jis palieka moterį anaipol ne todėl, kad nebegeidžia jos. Graži moteris visados geidžiama. Jis palieka ją todėl, kad geidžia kitos, o tai visai ne tas pats.

Šis gyvenimas patenkina jį su kaupu, ir nėra nieko blogiau, kaip jį prarasti. Šitas beprotis - didis išminčius. Tačiau žmonės, gyvenantys viltim, negali prisitaikyti prie pasaulio, kuriame gerumas užleidžia vietą širdies dosnumui, švelnumas - vyriškam tylėjimui, pažiūrų, jausmų bendrumas - vienvietės drąsai. Ir visi puola aiškinti: "Jis buvo silpnas žmogus, idealistas arba šventasis". Juk reikia kaip nors sumenkinti didumą, kuris ižeidžia.

Buvo itin piktinamasi (arba šaipomasi, siekiant suniekinti tai, kas kelia susižavėjimą) Don Juano kalbomis ir ta viena vienintele fraze, kuria jis kreipiasi į visas moteris. Bet tam, kuris nori patirti kuo daugiau džiaugsmų, svarbu tik veiksmingumas. Kam komplikuoti slaptąžodį, jeigu jis jau išmėgintas? Nei moteris, nei vyras nesiklauso jo, veikiau jie įsiklauso į jį tariantį balsą. Tie žodžiai - tai taisyklė, susitarimas, mandagumo apraiška. Juos ištarus, telieka padaryti tai, kas svarbiausia. Don Juanas tam jau rengiasi. Kodėl jis turėtų kelti sau moralės problemą? Prakeiksma jis užsitraukia todėl, kad nori tapti šventuoju kaip Miloszo Manara⁵⁸. Pragaras jam - išprovokuotas dalykas. Dievų įtūžiui jis turi tik vieną atsakymą - žmogaus garbės teigimą: "Tai mano garbės reikalas, - sako jis komandorui, - ir aš vykdu savo pažadą, nes esu riteris". Tačiau tokia pat didelė klaida būtų laikyti jį amoralumo puoselėtoju. Šiuo atžvilgiu jis "toks kaip visi": jo moralė - tai jo simpatijos ir antipatijos. Don Juaną gerai suprantame tik turėdami galvoje tai, ką jis vulgariai simbolizuoja: paprastą suvedžiotąją ir bobišį. Jis yra paprasčiausias suvedžiotas*. Skirtumas tik tas, kad jis tai daro sąmoningai ir būtent todėl yra absurdo žmogus. Tačiau suvedžiotas, nors ir aiškiai mąstantis, vis tiek lieka suvedžiotu. Gundymas - tai jo būvis. Tik romanuose būviai gali keistis ir tik ten galima tapti geresniais. O šiuo atveju galima pasakyti, kad niekas nepasikeitė ir sykiu viskas transformavosi. Don Juano poelgiuose įtvirtinama kiekybės etika, o šventasis, priešingai, siekia kokybės.

Absurdo žmogui būdinga netikėti gilia prasme. Jis probėgšmais nužvelgia tuos aistringus ar susižavejusius veidus, surenka juos į krūvą ir sudegina. Laikas žengia drauge su juo. Absurdo žmogus su laiku nesiskiria. Don Juanas neketina "kolekcionuoti" moterų. Jis stengiasi turėti jų kuo daugiau, o drauge su jomis - ir išiekvoti savo gyvenimo galimybes. Kolekcionuoti - reiškia sugebėti gyventi praeitimi. O jis atmeta apgailestavimą, kuris tėra tik kita vilties forma. Jis nemoka žiūrėti portretų.

Ar jis egoistas? Ko gero, savotiškas. Bet čia ir vėl reikia susitarti. Yra žmonių, sukurtų gyvenimui, ir žmonių, sukurtų meilei. Don Juanas bent jau mieliau su tuo sutiktų. Tačiau jis gali rinktis tik trumpesnę kelią. Mat meilė, apie kurią čia kalbama, papuošta amžinybės iliuzijomis. Visi aistrų specialistai mus moko: amžina meilė gali būti tik tuomet, kai ji susiduria su kliūtimis. Aistrų nebūna be kovos. Ir tokia meilė baigiasi tik susidūrusi su paskutiniu prieštaravimu - mirtimi. Reikia būti arba Verteriu⁵⁹, arba niekuo. Be to, yra keletas būdų

* Tikrąja to žodžio prasme ir su visais trūkumais. Sveikas požiūris implikuoja taip pat ir trūkumus.

nusižudyti, vienas iš jų - visiškas pasiaukojimas ir savo asmenybės užmiršimas. Don Juanas, kaip ir bet kuris kitas, žino, jog tai gali jaudinti. Tačiau jis vienas iš nedaugelio, kurie suvokia, jog svarbu ne šitai. Jis puikiai žino dar ir tai, jog žmonės, kurie iš didelės meilės išsižada asmeninio gyvenimo, gal ir praturtina save, tačiau neabejotinai nuskurdina tuos, kuriuos pasirinko mylėti. Motinos ar aistringos moters širdis neišvengiamai apdiržta, nes ji nusigręžusi nuo pasaulio. Vienas jausmas, viena būtybė, vienas veidas, o visa kita - sunaikinta.

Don Juaną sukrečia kitokia meilė, meilė-išlaisvintoja. Ji atsineša su savimi visus pasaulio pavidalus ir esti tokia virpanti, nes žino, kad ji netvari. Don Juanas pasirinko būti niekuo.

Jis siekia aiškiai matyti. Savo prieraišumą prie kai kurių žmonių mes vadiname meile tik todėl, kad remiamės kolektyviniu požiūriu, už kurį visa atsakomybė tenka knygoms bei legendoms. Pats aš tiek ir nežinau apie meilę, kad ji yra tas geidulio, švelnumo ir supratimo mišinys, kuris sieja mane su kita būtybe. Kitam žmogui ta kombinacija jau bus kitokia. Aš neturiu teisės visų tų patyrimų vadinti vienu vardu. Tatai apsaugo mane nuo vienodų poelgių visais atvejais. Ir čia absurdo žmogus daugina tai, ko negali pamatuoti bendru matu.

Taip jis atranda naują būdą būti, kuris jį išlaisvina, bent jau tiek pat, kiek išlaisvina tuos, kurie su juo suartėja. Dosni meilė tik ta, kuri žino, kad ji trumpalaikė ir nepakartojama. Visos tos mirtys, visi tie atgimimai ir sudaro Don Juano gyvenimo puokštę. Tai jo maniera duoti ir skatinti gyventi. Patys spřskite, ar čia galima kalbėti apie egoizmą.

Dabar galvoju apie visus tuos, kurie būtinai geidžia, kad Don Juanas būtų nubaustas. Ne tik aname gyvenime, bet dar ir šitame. Prisimenu visas tas pasakas, legendas ir anekdotus apie nusenusį Don Juaną. Bet Don Juanas tam jau pasirengęs. Sąmoningam žmogui senatvė ir visa, ką ji pranašauja, nėra netikėta. Jis iš tikrųjų sąmoningas tiek, kiek neslepia nuo savęs jos siaubo. Atėnuose buvo šventykla, skirta senatvei. Į ją vedžiodavo vaikus. O dėl Don Juano: juo labiau iš jo šaipomasi, juo labiau ryškėja jo veido bruožai. Ir tuo pačiu jis nusimeta tuos, kuriuos jam priskirdavo romantikai. Niekas nenorės juoktis iš to iškankinto ir apgailėtino Don Juano. Jo gailimasi, gal net pats dangus atleis jam nuodėmes?

Bet viskas čia ne taip. Pasaulyje, kurį išvysta Don Juanas, ir juokingi dalykai būna supracsti. Jis nenustebtų, jeigu būtų nubaustas. Tokios žaidimo taisyklės. Būtent čia ir glūdi jo kilnumas: jis sutinka su visomis žaidimo taisyklėmis. Tačiau žino, kad yra teisingas ir kad negali būti nė kalbos apie bausmę. Likimas - ne bausmė.

Tai ir yra jo nusikaltimas, tad nenuostabu, kad amžinybės šalininkai geidžia jį nubausti. Jo žinojimas, nebeturintis iliuzijų, paneigia visa, ką jie išpažįsta. Mylėti ir turėti, užkariauti ir patirti viską - štai jo pažinimo būdas. (Esama prasmės tame pamėgtame Šventojo Rašto žodyje, kuris meilės aktą įvardija žodžiu "pažinti".) Don Juanas - pikčiausias jų priešas, nes juos ignoruoja. Vienos kronikos autorius⁶⁰ pasakoja, jog tikrąjį "Išdykėlį" nužudė pranciškonai, norėję padaryti galą Don Juano išpuoliams ir bedievytei: mat aukšta kilmė garantavo jam nebaudžiamumą. Paskui paskelbė, kad dangus paleido į jį žaibus. Niekas neįrodė, kad viskas baigėsi taip keistai. Bet niekas to ir nepaneigė. Ir net neklausdamas savęs, ar tai įtikėtina, galiu pasakyti, jog tai logiška. Tik noriu atkreipti dėmesį į kronikos terminą "kilmė" (naissance) ir pažaisiti žodžiais: gyvenimas Don Juanui garantavo nekaltumą (innocence). Tikrai mirty jis rado tą kaltumą, dabar jau virtusį legendiniu.

O ką gi kitą reiškia šitas akmeninis komandoras, šalta statula, išjudėjusi iš vietos nubausti kraują ir drąsą, išdrįsusius mąstyti? Komandoras sutelkė savy visas amžinojo Proto, drausmės, visuotinės moralės galias, Dievo, galinčio supykti, abejingą didybę. Šis milžiniškas besielis akmuo simbolizuoja tikrai tas galias, kurias Don Juanas visiems laikams atmetė. Bet čia komandoro misija ir baigiasi. Žaibas ir griaustinis gali sugrįžti į dirbtinį dangų, iš kurio buvo iškviesti.

Tikroji tragedija vyksta be jų pagalbos. Ne, Don Juanas mirė ne nuo akmeninės rankos. Mielai tikiu ta legendine bravada, tuo beprotišku juoku sveiko žmogaus, metančio iššūki neegzistuojančiam dievui. Bet dar labiau tikiu, kad tą vakarą, kai Don Juanas laukė jo pas Aną, komandoras neatėjo ir kad po vidurnakčio bedieviui teko pajusti baisų savo teisumo kartėlį. Dar mieliau priimu tą jo

gyvenimo aprašymą, kur sulaukęs senatvės jis pasitraukė į vienuolyną⁶¹. Ne todėl, kad pamokomoji tos istorijos pusė būtų įtikinama. Kokio prieglobsčio galima prašyti Dievą? Ko gero, tai būtų logiška baigtis gyvenimo, kiaurai persunkto absurdo, nuožmi atomazga egzistencijos, atgręžtos į džiaugsmus, neturinčius rytojaus. Malonumų gausa čia baigiasi askeze. Reikia suprasti, jog tai gali būti du to paties nepritekliaus pavidalai. Ar galima įsivaizduoti baisesnį reginį: žmogus, kurį išdavė jo kūnas, kuriam nepavyko laiku numirti, laukdamas galo, baigia vaidinti komediją priešais dievą, kurio negarbina, tačiau kuriam tarnauja taip, kaip anksčiau tarnavo gyvenimui; jis klūpo priešais tuštumą, ištiesęs rankas į tylintį dangų, už kurio, - jis žino, - nieko nėra.

Aš regiu Don Juaną vienoje iš tų pasiklydusio tarp Ispanijos kalvų vienuolyno celių. Jei jis ir žvelgia į ką nors, tai anaipol ne į prabėgusių meilių šmėklas, o galimas daiktas (pro saulės įkaitintą šaudymo angą), į kokią tykią Ispanijos lygumą, iškilnią ir besielę žemę, kurioje atpažįsta pats save. Taip, būtent ties šituo liūdnu spindulingu vaizdu ir reikia sustoti. Galas, laukiamas, bet niekados negeidžiamas, nusipelno paniekos.

TEATRO VAIDINIMAS

"VAIDINIMAS bus spąstai, - sako Hamletas, - kuriais aš pagausiu karaliaus sąžinę"⁶². Gerai pasakyta "pagausiu", nes sąžinė šmėsteli arba susigūžia, todėl ją reikia čiupti, kai ji švysteli, tą neįkainojamą akimirką, kai ji meta skubrų žvilgsnį į save. Paprastas žmogus anaipol nemėgsta gaišuoti. Viskas veja jį priekin. O sykiu niekas jo taip nedomina, kaip jis pats, ypač tai, kuo jis galėtų būti. Todėl jis taip mėgsta teatrą, vaidinimą, kur jam pasiūloma šitiek likimų: jis persiima jų poezija, neiškentėdamas jų kartelio. Čia bent jau gali atpažinti nesąmoningą žmogų: jis vis dar skuba nežinia kokios vilties link. Absurdo žmogus prasideda ten, kur baigiasi šis vilties puoselėtojas, kur liovęsis žavėtis žaidimu, protas nori į jį įsitraukti. Įsismelkti į visus šituos gyvenimus, patirti visą jų įvairovę ir reiškia juos suvaidinti. Nesakau, kad aktoriai apskritai paklūsta šiai paskatai, kad jie - absurdo žmonės, tik manau, kad ji - dalia absurdiška ir gali suvilioti bei patraukti įžvalgią širdį. Ši įžanga būtina norint išvengti klaidingo dalykų, apie kuriuos bus kalbama toliau, interpretavimo.

Aktoriaus viešpatija dūli. Visiems žinoma, jog iš visų šlovių jo šlovė - efemeriškiausia. Taip bent jau apie ją kalbama. Tačiau visos šlovės efemeriškos.

Sirijaus gyventojų požiūriu⁶³, Goethe's kuriniai po dešimties tūkstančių metų pavirs dulkėmis, o jo vardas bus užmirštas. Keletas archeologų galbūt ieškos mūsų epochos "paliudijimu". Šita mintis visada buvo pamokoma. Gerai apmąstyta, ji paverčia mūsų jaudulius didžiu kilnumu, kuris atsiranda iš abejingumo. Ji ypač kreipia mūsų rūpesčius į tai, kas tikriausia, t.y. į tiesioginius dalykus. Iš visų šlovių mažiausiai apgaulinga ta, kuria gyvenama kasdien.

Tad aktorius pasirinko įvairialypę šlovę, tokią, kuri pati save įteisina ir išmėgina. Būtent jis padaro geriausią išvadą iš fakto, kad viskas vieną dieną turi mirti. Aktorius susilaukia arba nesusilaukia sėkmės. Rašytojas nepraranda vilties, net jeigu lieka nepripažintas. Jis mano, kad jo kūriniai paliudys, kas jis buvo. Aktorius geriausiu atveju paliks mums fotografiją, o iš viso, kas jis buvo, iš jo gestų, pauzių, dusulio ar kvėpavimo prisipažįstant meilėje mūsų nepasieks niekas. Nebūti garsiam - jam reiškia nevaidinti, o nevaidinti - reiškia šimtus kartų mirti sykiu su visomis tomis būtybėmis, kurioms jis būtų įkvėpęs gyvybės ar prikėlęs iš numirusiųjų.

Tad argi reikia stebėtis, kad dūli šlovė remiasi efemeriškiausiais kūriniais? Aktoriui duotos trys valandos, kad pabūtų Jagu ar Alcestu, Fedra ar Glosteriu⁶⁴. Per tą trumpą laiko atkarpą jis juos pagimdo ir numarina penkiasdešimties kvadratinį metrų plote, išsklotame lentomis⁶⁵. Dar niekad absurdas nebuvo taip gerai ir ilgai iliustruojamas. Nuostabūs gyvenimai, nepakartojami ir vientisi

likimai, susipinantys ir užsibaigiantys per keletą valandų tarp keturių sienų, - ar galima norėti dar ryškesnės miniatiūros? Nužengęs nuo scenos, Sigismondas⁶⁶ - jau niekas. Po dviejų valandų jį jau matai pietaujantį mieste. Tikriausiai tuomet gyvenimas ir virsta sapnu. Tačiau po Sigismondo ateina kitas personažas.

Dvejonių kankinamas herojus pakeičia žmogų, staugiantį po ką tik įvykdyto keršto. Šitaip lėkdamas per amžius, įsikūnydamas į vieną veikėją po kito, vaizduodamas žmogų, koks jis galėtų būti ir koks yra, aktorius suartėja su kitu absurdo personažu - keliauninku, kaip ir pastarasis, aktorius atlieka kokį uždavinį ir nesustodamas bėga tolyn. Jis - keliauninkas per laiką, o geriausiais atvejais - nuolat genamas keliauninkas⁶⁷ per žmonių sielas. Jeigu kiekybės moralė išvis gali rasti sau peno, tai tik šioje savotiškoje scenoje. Sunku pasakyti, kiek naudos aktorius pasisemia iš šitų personažų. Tačiau svarbu ne tai. Svarbu žinoti, kiek jis sutapatina savo gyvenimą su šitais unikaliais gyvenimais.

Pasitaiko atvejų, kai jis nešiojasi juos savyje, ir tuomet jie prasikiša pro juos pagimdžiusių laiko ir erdvės ribas. Jie lydi aktorių, kuris jau nebegali lengvai išsiskirti su tuo savimi, kuriuo buvo. Pasitaiko atvejų, kai keldamas taurę jis pakartoja taurę keliančio Hamleto mosta. Ne, nuotolis, skiriantis jį nuo personažų, kuriems jis įkvėpia gyvybės, ne toks jau didelis. Tad kiaurus mėnesius ar dienas jis gausiai iliustruoja tą vaisingą tiesą, jog riba tarp to, kuo žmogus nori būti, ir to, kas jis yra, išnyksta. Nuolatos stengdamasis suvaidinti savo vaidmenį kaip galima geriau, jis ir įrodo, jog atrodyti didžia dalim yra būti⁶⁸. Juk tai ir yra jo menas - apsimesti be jokių išlygų, maksimaliai įžengti į ne savo gyvenimus. Kaip tų pastangų rezultatas, išryškėja jo pašaukimas: visomis išgalėmis stengtis būti niekuo arba būti keliais išsyk. Juo siauresnės ribos, duotos sukurti personažui, juo būtinis jam talentas. Po trijų valandų jis numirs užsidėjęs kaukę, kuri šiandien jam tapo veidu. Per tris valandas jis turi išgyventi ir įkūnyti nepakartojamą likimą. Šitai ir vadinama prarasti save, kad vėl iš naujo atrastum. Per tas tris valandas jis iki galo nužengia kelią be išeities, o parteryje sėdinčiam žiūrovui tam reikia viso gyvenimo.

Netvarumo mimas aktorius tik išoriškai lavinasi ir tobulėja. Teatras sąlygiškas tuo, kad širdies virpesiai jame išreiškiami tiktais gestais ir kūnu - arba balsu, kuris priklauso tiek sielai, tiek kūnui. Šito meno dėsnis toks: viskas turi būti sustambinta ir perteikta kūnu. Jeigu scenoje reikėtų mylėti taip, kaip mylima gyvenime, susikalbėti nepakartojama širdies kalba, žiūrėti taip, kaip žiūrima paprastai, mūsų kalba liktų užšifruota. Pauzės čia turi būti girdimos. Meilė išsakoma garsiau, ir net rimtis čia tampa įspūdingu reginiu. Kunas čia - karalius.

Ne kiekvienas panorėjęs gali būti "teatrališkas", ir nepagrįstai nepagarbiai vartojamas šis žodis aprėpia ištisą estetiką ir ištisą moralę. Pusė žmogaus gyvenimo prabėga spėliojant, nusigręžiant ir tylint. Aktorius čia tampa įsibrovėliu. Jis nuima kerus nuo tos sukaustytos sielos, ir aistros pagaliau laisvai išsilieja. Jos prabyla kiekvienam liūdesy, jos šaukte šaukia. Taip aktorius kuria savo personažus, kad parodytų juos scenoje. Jis piešia juos ar kala iš akmens, jis įsilieja į vaizduotės sukurtas jų formas ir sušildo tas šmėklas savo krauju.

Savaime suprantama, kalbu apie didįjį teatrą, tą, kuris suteikia aktoriui galimybę grynai fiziškai įkūnyti savo likimą. Imkime kad ir Shakespeare'ą. Jo teatre nuo pat pirmųjų judesių viską tvarko kūno nirtuliai. Jie viską paaiškina. Be jų viskas sugriūtų. Karalius Lyras jokių būdu nebūtų išėjęs į pasimatymą su beprotybe, jeigu prieš tai nebūtų buvę to šiurkštaus gesto, kuriuo jis ištrėmė Kordeliją ir prakeikė Edgarą. Tuomet ši tragedija pagrįstai rutuliojasi po pamišimo ženklų. Sielos atiduodamos demonams ir jų sarabandai. Mažiausiai keturi bepročiai (vienas - iš profesijos, antras - savo valia, kiti du - dėl patirtų kančių): keturi nežaboti kūnai, keturi nenusakomi tos pačios lemties pavidalai.

Net ir visų žmogaus kūno galimybių nepakanka. Kaukė, koturnai, grimas, fiksuojantis tik svarbiausius veido bruožus ir juos paryškinantis, perdėtai pabrėžtini ir supaprastinantys kostiumai - šitame pasaulyje viskas aukojama regimybei ir skirta tik akiai. Absurdo stebuklo dėka kūnas irgi leidžia pažinti. Niekad gerai nesuprasiu Jago jo nesuvaidinęs. Kad ir kiek klausyčiausi, suvokiui jį tik tuomet, kai matau.

Taigi iš absurdo personažo aktorius gavo monotoniją - nepakartojamą, gluminantį, svetimą ir sykiu savą siluetą, išryškėjantį visuose jo herojuose. Didis teatro kurinys dar ir per tai įgyja tono vienovės^{*}. Čia aktorius pats sau ir prieštarauja: tas pats ir vis dėlto toks įvairus, tiek sielų viename kūne. Bet juk tas individas, trokštantis viską pasiekti ir viską išgyventi, tos bergždžios pastangos, tas tuščias užsispyrimas - tai paties absurdo prieštaravimas. Ir vis dėlto visą laiką prieštaraujantys kiti kitam dalykai aktoriuje susijungia. Jis - ten, kur šliejasi ir stipriai susikabina kūnas ir dvasia, kur ši, pavargusi nuo nesėkmių, atsigręžia į ištikimiausią savo sąjungininką. "Palaimintas, kieno dvasia ir kraujas sulydyti taip darniai, kad jisai tēra švilpynę pirštuose Fortūnos, juo griežiančios" [69](#), - sako Hamletas. Kaipgi galėjo Bažnyčia neprakeikti aktoriaus už tokią veiklą? Ji atmetė šitam mene eretišką sielų dauginimą, emocijų šėlą, skandalingas dvasios, atsisakančios gyventi tik vieną likimą ir nepripažįstančios jokio santūrumo, pretenzijas. Ji ėmė persekioti polinkį į dabartį ir Protėjo [70](#) triumfą, paneigiančius visa, ko moko jį.

Amžinybė - ne žaidimas. Protas, tiek sutrikęs, kad iškeitė ją į teatrą, nebus išganytas. Tarp "visur" ir "visuomet" kompromisas neįmanomas. Todėl tas toks nuvertintas amatas gali sukelti didžiulį dvasios konfliktą. "Svarbu ne amžinas gyvenimas, o amžinas gyvybingumas", - sako Nietzsche [71](#). Visa drama iš tikro glūdi šitame pasirinkime.

Mirties patalė Adrienne Lecouvreur [72](#) norėjo atlikti išpažintį ir priimti komunią, tačiau atsisakė išsižadėti savo profesijos. Taip ji prarado išpažinties malonę. Tad ko gi čionai būta, jei ne aiškaus pasisakymo prieš Dievą už savo didžią aistrą? Agonijoje, su ašaromis akyse atsisakanti paneigti tai, ką vadino savo menu, toji moteris paliudijo didingumą, kurio niekada nebuvo pasiekusi rampos šviesoje. Tai buvo gražiausias ir sunkiausias jos vaidmuo. Pasirinkti dangų ar juokingą ištikimybę, siekti amžinybės ar užgesti Dievo akivaizdoje - tai amžinoji tragedija, kur kiekvienas turi užimti savo vietą.

^{*} čia turiu galvoje Molière'o Alcesta. Ten viskas taip paprasta, aišku ir grubu. Alceistas prieš Filintą, Selimena prieš Eliantą, visas siužetas - absurdiškas vieno charakterio rutuliojimas iki galo; netgi tos eilės, vos išskanduojamos, "netikusios eilės", yra monotoniškos tarsi pats charakteris.

To meto aktoriai žinojo esą ekskomunikuoti. Pasirinkti tą profesiją - reiškė pasirinkti Pragarą. Ir Bažnyčia regėjo juose pikčiausius savo priešus. Kai kurie literatai piktinasi: "Kaip? Atsakyti Moli?re'ui paskutinio patepimo!" Bet juk tai buvo teisinga, juolab kad tas žmogus mirė scenoje ir po grimo sluoksniu baigė gyvenimą, visut visutėlaitį paaukotą sklaidai. Jo atveju prisimenamas viską pateisinantis genialumas. Tačiau genialumas nieko nepateisina kaip tik todėl, kad pats atsisako to pateisinimo. Tad aktorius žinojo, kokia bausmė jam pažadėta. Bet argi tokie neaiškūs bauginimai galėjo turėti kokią prasmę, palyginti su paskutine bausme, kuria jam skyre pats gyvenimas? Ta, kurią jis iš anksto patirdavo ir priimdavo be išlygų.

Aktoriui, kaip ir absurdo žmogui, priešlaikinė mirtis yra nepataisomas dalykas. Niekas negali kompensuoti daugybės veidų ir amžių, kuriuos jis būtų įkūnijęs scenoje. Bet kad ir kaip ten būtų, nuo mirties nepabėgsi. Aktorius, be abejones, yra visur, tačiau ir jis pavaldus laikui, ženklinančiam jį savo žyme.

Pakanka trupučio vaizduotės, kad pajustum, ką reiškia aktorius dalia. Jis kuria savo personažus vieną paskui kitą laike. Ir laike mokosi juos valdyti. Juo daugiau skirtingų gyvenimų nugyveno, juo lengviau su jais išsiskiria. Ateina metas, kai reikia numirti scenai ir pasauliui. Viskas, ką nugyveno, iškyla prieš akis. Jis mato aiškiai. Jaučia, koks kankinamas ir nepakenčiamas šitas įtampos kupinas nutikimas. Jis žino ir dabar gali numirti. Būna pensionų seniems aktoriams.

UŽKARIAVIMAS[73](#)

"NE, nemanykite, jog iš meilės veiklai atpratau mąstyti, - sako užkariautojas. - Priešingai, galiu puikiai apibūdinti tai, ką tikiu. Kadangi tikiu stipriai ir regiu tvirtu bei aiškiu žvilgsniu. Netikėkite tais, kurie sako: "Šitai pernelyg gerai žinau, kad galėčiau išsakyti". Jeigu negali, vadinasi, nežino arba iš tingumo pasitenkino paviršiumi."

Aš neturiu daug nuomonių. Gyvenimo pabaigoje žmogus suvokia, jog nugyveno daugybę metu, kad įsitikintų viena vienintele tiesa. Bet tos vienos vienintelės tiesos, jei ji akivaizdi, pakanka, kad būtų ja vadovaujamasi gyvenime.

Aš pats tikrai turiu ką pasakyti apie žmogų. Apie jį privalu kalbėti rūščiai, o jeigu reikia, ir su derama panieka.

Žmogų žmogumi labiau daro tie dalykai, kuriuos jis nutyli, nei tie, kuriuos išsako[74](#). Aš daug ką nutylėsiu. Tačiau tvirtai tikiu, jog visi, sprendę apie individą, rėmėsi kur kas mažesne patirtim nei mūsų šios savo sprendimui pagrįsti.

Intelektas, jaudinantis intelektas, galimas daiktas, nujautė tai, ką reikėjo konstatuoti. Tačiau mūsų epocha su jos griuvėsiais ir krauju gausiai pateikia mums akivaizdžių dalykų. Senovės tautos ir netgi tos, kurios gyveno neseniai, prieš pat mechanišką mūsų erą, turėjo galimybę pasverti visuomenės ir individo dorybes, paaiškinti, kas kam turi tarnauti. Tatai buvo įmanoma pirmiausia dėl to stipriai išsiskynusio žmogaus širdyje paklydimo, kuris skatino tikėti, jog žmonės buvo paleisti į pasaulį tarnauti arba naudotis kitų patarnavimais. Tatai buvo įmanoma ir todėl, kad nei visuomenė, nei individas dar nebuvo parodę visų savo sugebėjimų.

Mačiau, kaip blaiviai mąstantys žmonės žavėjosi olandų tapytojų šedevrais, sukurtais per kruviną Flandrijos karų įkarštį, kaip juos sujaudindavo Silezijos mistikų maldos, pagimdytos siaubingo Trisdešimties metų karo. Amžinosios vertybės išnyra priešais jų nustebusias akis virš pasaulietiško šurmulio. Bet laikai keičiasi. Nūdienos tapytojams stinga šitos giedros. Net jeigu jų širdis tokia, t.y. bejausmė, ji niekam nereikalinga, nes mūsų laikais visi, netgi šventieji, mobilizuoti. Ko gero, šitai aš ir išjaučiau užvis stipriausiai. Su kiekviena prieš laiką apkasuose pagimdyta forma, su kiekvienu brūkšniu, metafora ar malda, kurią sutraiskė geležis, amžinybė praranda dalį savęs. Suvokdamas, jog negaliu atsiskirti nuo savo laiko, pasiryžau suaugti su juo kūnu. Todėl ir teikiu tiek daug reikšmės individui, nes jis atrodo man menkas ir pažemintas. Žinodamas, jog nėra laimėtų kovų, veikiau linkstu prie pralaimėtų: tam reikia visos sielos, gebančios vienodai priimti tiek pralaimėjimus, tiek ir laikinas pergales. Tam, kuris jaučiasi solidarus su šio pasaulio likimu, civilizacijų susidūrimas kelia šio tokį nerimą. Prisiėmiau tą nerimą tuomet, kai panorau ištraukti į tas grumtynes[75](#).

Rinkdamasis istoriją ar amžinybę, pasirinkau istoriją, nes mėgstu tikrus dalykus. Ja bent neabejoju, o ir kaip paneigti tą mane triuškinančią jėgą?

Visuomet ateina laikas, kai reikia rinktis pasyvų stebėjimą arba veiksmą. Tatai vadinama tapti žmogumi. Tos kančios - baisios. Tačiau išdidžiai širdžiai vidurio čia negali būti. Yra Dievas arba laikas, kryžius arba kalavijas⁷⁶. Arba pasaulis turi aukštesnę prasmę, pranokstančią jo jaudulius, arba niekas nėra tikra, išskyrus šituos jaudulius. Reikia gyventi su savo laiku ir mirti drauge su juo arba iš jo išsivaduoti renkant didesnę gyvenimą. Žinau, jog galima sudaryti sandėrį ir gyventi savo laike tikint amžinybe. Tatai vadinama susitaikymu. Bet aš bjauriuosi šiuo terminu ir geidauju visko arba nieko. Jeigu pasirenku veiksmą, nemanykite, kad pasyvus stebėjimas yra man nežinoma žemė. Tačiau tai negali duoti man visko, ir kadangi iš manęs atimta amžinybė, aš noriu sudaryti sąjungą su laiku. Nenoriu varginti savęs nei ilgesiu, nei kartėliu, noriu tik aiškiai viską pro juos matyti. Sakau jums: rytoj jūs būsite mobilizuotas. Ir jums, ir man tai - išsilaisvinimas. Individas negali nieko, ir vis dėlto jis gali viską. Šitos nuostabios galimybės paaiškina, kodėl aukštinu ir sykiu triuškinu individą. Pasaulis jį sumala į dulkes, o aš jį išlaisvinu. Aš suteikiu jam visas teises.

Užkariautojai žino, kad pati savaime veikla yra bergždžia. Naudinga būtų tik ta veikla, kuri pertvarkytų žmogų ir žemę. Žmonių aš niekad nepertvarkysiu. Bet reikia elgtis taip, "tarsi būtum pertvarkęs". Juk kovos kely susitinki su kūnu. Net ir pažemintas, kūnas - vienintelė mano tikrybė. Galiu gyventi tik ja. Žmogus - mano tėvynė. Štai kodėl pasirinkau šitas absurdiškas ir bereikšmes pastangas. Štai kodėl esu kovojančiųjų pusėje. Jau minėjau, kad metas tam tinkamas. Ligi šiol užkariautojo didumas buvo geografinis. Jis buvo matuojamas užkariautų teritorijų plotu. Šis žodis ne šiaip sau pakeitė prasmę ir nebereiškia vado nugalėtojo. Didybė persikėlė į kitą stovyklą. Ji - proteste ir aukoje, kuri neturi ateities. Kartoju: ne iš polinkio pralaimėti pergalė būtų pageidautina. Tačiau esama tik vienos pergalės - amžinosios. Toji, kurios aš niekad nepasieksiu. Štai į ką atsitrenkiu ir kabinuosi. Revoliucija visuomet vykdoma prieš dievus, nuo Promėtėjo⁷⁷, primojo naujųjų amžių užkariautojo, laikų. Tai žmogaus pretenzijos savo paties lemčiai: vargšo pretenzijos tėra pretekstas⁷⁸. Tačiau revoliucijos dvasią galiu aptikti tik tuomet, kai ji pasireiškia istorijoje, ir būtent čia aš prie jos prisijungiu. Bet nemanykit, jog randu tame pasitenkinimą: esminio prieštaravimo akivaizdoje aš palaikau savo žmogišką prieštaravimą. Įsiterpiu su savo aiškumu tarp tų dalykų, kurie jį neigia. Aukštinu žmogų, nepaisydamas to, kas gniuždo jį, ir mano laisvę, mano maištas bei aistra susijungia šitoje įtampoje, šitame išvalgume ir šitoje pasikartojimų begalybėje.

Taip, žmogus yra pats sau tikslas. Ir vienintelis. Jeigu jis nori kuo nors būti, tai tik šitam gyvenime. Dabar jau tai žinau. Užkariautojai kartais kalba, kad reikia nugalėti ir įveikti. Tačiau visuomet turi galvoje "įveikti save". Jus puikiai žinote, ką tatai reiškia. Kiekvienas žmogus tam tikromis akimirkomis buvo pasijutęs lygus dievui. Bent jau taip kalbama. To priežastis - it žaibo blyksnio nutviekstą jis pajuto stulbinančią žmogaus proto didybę. Užkariautojai - tik tie žmonės, kurie jaučiasi turį pakankamai jėgų, kad būtų įsitikinę, jog nuolatos gyvens tose aukštumose, aiškiai suvokdami tą didybę. Tai tik aritmetikos klausimas - daugiau ar mažiau. Užkariautojai gali užvis daugiausia. Bet ne daugiau nei gali pats žmogus, kai to nori.

Todėl ir karščiausiose revoliucijos liepsnose jie visuomet išlieka žmonėmis. Jose jie regi sumaitotą žmonių padermę, bet dar ir tas vienintele vertybes, kurias myli ir kuriomis žavisi, - žmogų ir jo tylėjimą. Tai jų skurdas ir sykiu jų turtas. Jie tepripažįsta vienintelę prabangą, ir toji prabanga - žmogiški santykiai.

Argi galima nesuprasti, jog šiame taip lengvai pažeidžiamame pasaulyje visa, kas žmogiška ir tikrai žmogiška, įgyja dar dilgesnę prasmę? Įtamos kupini veidai, brolybė, į kurią kėsinamasi, žmonių draugystė, tokia stipri ir tokia tyra, - štai tikrieji turtai, nes jie dūlūs. Tarp jų protas geriausiai jaučia savo galimybes ir ribas. Kitaip tariant, savo veiksmingumą. Kai kas kalbėjo apie genialumą. Tačiau genialumas - pernelyg skubotai pasakyta, man labiau patinka intelekto sąvoka. Jis irgi gali būti

nuostabus. Jis nušviečia tą dykumą ir pakyla virš jos. Jis žino nesąs laisvas ir atvirai tai skelbia. Jis mirs kartu su kūnu. Tačiau tasai žinojimas ir yra jo laisvė.

Mes žinome, kad visos Bažnyčios yra prieš mus. Įtampas kupina širdis vengia amžinybės, o visos Bažnyčios, dieviškos ar politinės, amžinybės siekia. Laimė ir drąsa, atlyginimas ir teisingumas joms - antraeiliai dalykai. Jos paskelbia doktriną, ir su tuo reikia sutikti⁷⁹. Bet kas man darbo tos idėjos ar ta amžinybė.

Mano mato tiesos paliečiamos ranka. Aš negaliu nuo jų atsiriboti. Štai kodėl negaliu būti niekam pagrindas: iš užkariautojo nieko nelieka, netgi jo doktrinų. Vis dėlto visa ko pabaigoje mūsų laukia mirtis. Mes tai žinome. Žinome ir tai, kad su ja viskas baigiasi. Štai kodėl tokios bjaurios tos kapinės, nuklojusios Europą ir įkyriai užvaldžiusios kai kurių mūsų protus. Gražiname tik tai, kas mylima, o mirtis mus atstumia ir vargina. Ją irgi tenka užkariauti. Paskutinysis Carrara, maro iššluotos, venecijiečių apgultos Padujos belaisvis, stūgaudamas lakstė po ištuštėjusių savo rūmų menes ir šaukėsi šėtoną, prašydamas pasiūsti jam mirtį. Tai buvo vienas iš būdų ją įveikti. Subjaurojimas tų vietų, kur mirtis įsivaizduoja garbinama - dar vienas Vakarų drąsos įrodymas. Maištininko pasaulyje mirtis didina neteisybę. Ji - didžiausia piktadarystė. Kiti, irgi neidami į sanderį, pasirinko amžinybę ir atskleidė šio pasaulio iliuziškumą. Jų kapinės šypsosi užtvindytos gėlių ir paukščių. Tai tinka užkariautojui ir aiškiai parodo, ką jis atstūmė. O jis, priešingai, pasirinko juodą geležinę tvorelę arba bevardę duobę. Geriausieji iš amžinybės šalininkų kartais pajunta, kaip juos apima pagarbus siaubas ir gailėstis tiems, kurie gyvena su tokiu savo mirties suvokimu. Ir vis dėlto šie žmonės semiasi iš jo jėgų ir galimybės pasiteisinti. Mūsų likimas - priešais mus, ir būtent jam mes metam iššūkį. Ne tiek iš išdidumo, kiek todėl, kad suvokiame, kokia bereikšmė mūsų dalia. Juk kartais gailimės patys savęs. Tai vienintelė užuojauta, kuri atrodo mums priimtina, - tas jausmas mums tikriausiai nesuprantamas ir atrodo nevyriškas. Vis dėlto jį patiria narsiausieji iš mūsų. Tik mes vadinam vyriškais tuos, kurie turi aiškų protą, ir mums nereikia jėgos, atsietos nuo įžvalgumo.

Pasirinkau pačius kraštutiniausius; šitame lygmenyje absurdas suteikia jiems karališkos galios. Teisybė, tie valdovai neturi karalystės⁸⁰. Tačiau jie turi pranašumą prieš kitus - jie žino, jog visos karalystės iliuzinės. Jie tai žino - čia ir glūdi visa jų didybė, - tad bergždžia būtų kalbėti apie jų paslėptą skausmą arba palaidotų iliuzijų pelenus. Netekti vilties - dar nereikia nusivilti. Žemės liepsnos vertos dangaus aromatų. Nei aš, nei kuris kitas negalime jų teisti. Jie nesiekia būti geresni, jie stengiasi būti nuoseklūs. Jeigu žodis "išminčius" taikytinas žmogui, gyvenančiam tuo, ką turi, ir nepostringaujančiam apie tai, ko neturi, tuomet jie - išminčiai. Vienas jų, užkariautojas - bet dvasios sferoje, Don Juanas - bet pažinimo sferoje, aktorius - bet supratimo sferoje, žino tai geriau už bet kurį kitą: "Neužsitarnavo jokios privilegijos nei žemėje, nei danguje tasai, kuris išstobulino savo avinėlišką romumą; taip ir liko geriausiu atveju juokingu avinėliu, turinčiu tik ragus ir daugiau nieko, - net jeigu įsivaizduotume, kad jis nesprogsta iš tuštybės ir nesukelia skandalo, vaizduodamas teisėją".

Šiaip ar taip, reikėjo susieti tuos samprotavimus apie absurdą su personažais, skleidžiančiais daugiau šilumos. Vaizduotė gali pridėti prie minėtųjų dar daugelį kitų, neatsiejamų nuo jų laiko ir tremties, irgi mokančių gyventi pasaulio be ateities ir nuolaidų aukštumoje. Taigi šitą absurdo pasaulį, kuriame nėra dievo, užpildo aiškiai mąstantys ir nebeturintys vilties žmonės. Bet aš dar nekalbeju apie visų absurdiškiausią personažą - kūrėją.

ABSURDO KŪRYBA

FILOSOFIJA IR ROMANAS

VISI šitie gyvenimai užgestų šykščioje absurdo atmosferoje, jei kokia nors gili ir pastovi mintis neteiktų jiems jėgų. Šįkart tai bus savotiškas ištikimybės jausmas. Esame matę, kaip žmonės sąmoningai vykdė savo pareigą per pačius kvailiausius karus, nemanydami, jog prieštarauja patys sau⁸¹. Užtat kad jiems svarbiausia buvo nesivangstyti. Panašiai metafizinė laimė randasi palaikant pasaulio absurdiškumą. Užkariavimas, vaidyba, nesuskaičiuojamos meilės istorijos, absurdiškas maištas - taip pasireiškia žmogaus pagarba savo orumui kovoje, kurioje jis jau iš anksto nugalėtas.

Svarbu tik likti ištikimam kovos taisyklėms. Šitos minties pakanka, kad protas pasisemtų iš jos peno: Karo neįmanoma paneigti. Reikia jame mirti arba juo gyventi⁸². Taip ir su absurdu: reikia juo kvėpuoti, pripažinti jo pamokas ir jas įkūnyti. Šiuo požiūriu absurdiškas džiaugsmas par excellence yra kūryba. "Menas, vien tik menas, - sako Nietzsche, - menas mums duotas tam, kad nemirtume nuo tiesos" ⁸³.

Patirtyje, kurią mėginu čia aprašyti ir perteikti įvairiais būdais, neabejotina viena: vos tik dingus vienai kančia, iškart atsiranda kita. Vaikiški užmaršties ieškojimai, noras surasti pasitenkinimą dabar jau lieka be atgarsio. Nuolatinė įtampa, padedanti žmogui atsilaikyti prieš pasaulį, tvarkinga beprotybė, skatinanti viską priimti, stumia jį į kitą karštinę. Šiame pasaulyje kūryba yra vienintelė galimybė įtvirtinti savo sąmonę ir užfiksuoti jos nutikimus. Kurti - reiškia gyventi dukart. Nerimastingas Prousto ieškojimas apčiuopomis, jo gėlių, gobelenų bei nėrimų skrupulingas kolekcionavimas nereiškia nieko kita. O sykiu jis nė kiek ne reikšmingesnis už tą nenutrūkstamą bei neįkainojamą kūrybą, kuriai kasdien visą gyvenimą atsiduoda autorius, užkariautojas ir visi absurdo žmonės. Visi jie stengiasi perteikti gestu, pakartoti, iš naujo atkurti realybę, kurioje gyvena. Galiausiai mes visuomet įgauname savo tiesų pavidalą.

Nusigręžusiam nuo amžinybės žmogui egzistencija tėra tik nesibaigianti grandiozinė pantomima, atliekama užsidėjus absurdo kaukę. Kūryba - tai didžioji pantomima. Šitie žmonės pirmiausia įgyja žinojimą, o paskui visos jų pastangos sutelkiamos išvaikščioti, išplėsti ir praturtinti tą ateities neturinčią salą, kurią jie ką tik priplaukė⁸⁴. Bet iš pradžių reikia žinoti. Juk absurdo atradimas sutampa su pauze, kurios metu ugdomos ir įteisinamos būsimos aistros. Net žmonės, netikintys evangelija, turi savo Alyvų kalną⁸⁵. Ir ant jo irgi nevalia užmigti⁸⁶.

Absurdo žmogui neberūpi aiškinti ir spręsti, jam rūpi tik patirti ir aprašyti⁸⁷.

Viskas prasideda nuo išvalgaus abejingumo. Aprašyti - tai viskas, ko siekia absurdo mintis. Juk ir mokslas, išsėmęs savo paradoksus, irgi liaujasi ką nors siūles ir tenkinasi kontempliuodamas bei piešdamas visuomet tyrą reiškinių peizažą. Taip širdis sužino, kad šitą jaudulį, apėmusį mus išvydus pasaulio pavidalus, lemia ne mūsų jausmo gilumas, o tų pavidalų įvairovė. Aiškinimas čia bergždžias, bet įspūdis išlieka, o drauge su juo ir nepaliaujami kiekybiškai neišsemiamo pasaulio skatinimai.

Čia darosi aišku, kokia vieta tenka meno kūriniui. Jis žymi kokios nors patirties mirtį ir sykiu jos gausinimą. Jis yra tarsi monotoniškas ir aistringas pasaulio jau suorkestruotų temų pakartojimas: kūnas, tas tolydžio reprodukuojamas įvaizdis šventyklų frontonuose, formos arba spalvos, skaičius arba sielvartas. Tad pabaigai derėtų pagvildinti pagrindines šio esė temas nuostabiame ir vaikiškame kūrėjo pasaulyje.

Klaidinga būtų čia išvelgti simbolį ir manyti, kad meno kurinys gali tapti absurdo prieglobsčiu. Jis jau pats savaime yra absurdo fenomenas, ir mūsų tikslas tik jį aprašyti. Jis nėra išeitis iš dvasios negalės. Priešingai, jis - viena tos negalės žymių, atsiliepianti visam žmogaus mąstymui. Jis pirmas suteikia dvasiai galimybę peržengti savo ribas ir atsistoti priešais kitą žmogų ne tam, kad jį savyje paklaidintų, o tam, kad pirštu prikišamai parodytų jam tą kelią be išeities, kuriuo žengia visi. Tuomet, kai samprotaujama apie absurda, kūryba eina paskui abejingumą ir atradimus. Ji žymi tą momentą, kai prasiveržia absurdo aistros ir liaujamasi protauti. Tuo ir pateisinama jos vieta šiame esė.

Pakaks išryškinti keletą kūrėjui ir mąstytojui bendrų temų, kad surastume meno kūrinys visus absurdo minties prieštaravimus. Protus giminiškus daro ne tiek tapačios išvados, kiek bendri prieštaravimai. Panašiai ir su filosofija bei kūryba. Vargu ar reikia aiškinti, jog ir vienai, ir kitai paskatina ta pati kančia. Būtent tuo jos ir sutampa iš pradžių. Bet pastebėjau, jog iš visų minčių, kurių išeities taškas - absurdas, jame teišsilaiko vos keletas. Ir būtent iš tų jų nukrypimų bei neištikimybės aš tiksliausiai nustačiau, kas priklauso tik absurdui. Sykiu privalau savęs paklausti: ar įmanomas absurdiškas meno kūrinys?

Nepakenks, jeigu pabrėšime, jog senoji meno ir filosofijos priešprieša nepagrįsta. Pernelyg siauras jos supratimas bus, be abejo, klaidingas. Pasakymas, jog abi šios veiklos rūšys turi savitumą, tikriausiai bus teisingas, tačiau miglotas. Vienintelis priimtinas argumentas būtų nurodymas prieštaravimo tarp filosofo, užsisklendusio savo sistemos viduje, ir menininko, stovinčio priešais savo kūrinį. Bet šis argumentas tikėtų tik tam tikrai meno ir filosofijos formai, kurią mes laikome čia antraeile. Meno, atsieto nuo jo kūrėjo, ideja ne tik pasenusi. Ji klaidinga. Paprastai pabrėžiama, jog, priešingai menininkui, joks filosofas niekada nebuvo sukūręs keleto filosofinių sistemų. Bet šitai teisinga tik tiek, kiek teisinga tai, kad joks menininkas niekada nėra išreiškęs daugiau kaip vieną vienintelį dalyką įvairiais pavidalais. Staigus meno tobulėjimas, jo atsinaujinimo būtinybė - tai tiesos, atsiradusios iš prietaro. Juk meno kūrinys irgi yra konstrukcija, ir visi žino, kokie monotoniški gali būti didieji kūrėjai⁸⁸.

Menininkas, kaip ir mąstytojas, sudeda visą save į kūrinį ir jame tampa. Šitas abipusis įsismelkimas kelia vieną svarbiausių estetinių problemų. Be to, žmogui, įsitikinusiam dvasios siekių vienoje, nieko nėra bergždžiau už tokį skirstymą pagal tų siekių metodus ir objektus. Nėra ribų tarp veiklos rūšių, kurias žmogus pasirenka norėdamas suprasti ir mylėti. Jos įsismelkia viena į kitą, ir jas jungia bendras nerimas. Šitai privalu pasakyti iš pat pradžių. Kad absurdo kūrinys taptų įmanomas, reikia, kad į jį būtų įtausta mintis, išreikšta pačia aiškiausia forma. Tačiau kartu reikia, kad ji išryškėtų jame tik kaip dominuojantis intelektas. Šitas paradoksas paaiškinamas pačiu absurdu. Meno kūrinys randasi tuomet, kai intelektas atsisako samprotauti apie konkrečius dalykus. Jis žymi kūniškojo prado triumfą. Jį rasti paskatina aiški mintis, tačiau tai padariusi ji savęs išsižada. Ji nepasiduoda pagundai suteikti gilesnę prasmę tam, kas parašyta, nes laiko tai neteisėta. Meno kūrinys įkūnija intelekto dramą, tačiau įrodo ją tik netiesiogiai.

Absurdo kūriniui būtina, kad menininkas aiškiai suvoktų savo ribas ir kad mene konkretūs dalykai reikštų tik save pačius ir nieko daugiau. Jis negali būti gyvenimo tikslas, prasmė ir paguoda. Kurti ar nekurti - nieko nekeičia. Absurdo kūrėjas nebrangina savo kūrybos. Jis galėtų jos išsižadėti; kartais jis taip ir padaro. Jam pakanka kokios nors Abisinijos⁸⁹.

Čia sykiu galima išvelgti ir estetikos taisyklę. Tikras meno kūrinys visuomet atitinka žmogaus matą. Iš esmės juo pasakoma "mažiau". Esama tam tikro ryšio tarp menininko patirties ir ją atspindinčio kūrinio, tarp Vilhelmo Meisterio ir Goethe's brandumo. Tas ryšys prastas, kai įsivaizduojama, jog kūrinys literatūriniais aiškinimais ant mezginiuoto popieriaus sutalpinama visa patirtis. Tas ryšys

geras, kai kūrinys tėra luitas, išskeltas iš patirties, deimanto briauna, kur susitelkia, nenubrėždamas sau ribų, vidinis jo spindesys. Pirmuoju atveju - tai nesaikingumas ir pretenzijos į amžinybę. Antruoju - vaisingas kūrinys, nes nesunkiai nuspėjame, kokia turtinga patirtis jame numanoma. Absurdo menininko uždavinys - pasiekti, kad mokėjimas gyventi pranoktų mokėjimą rašyti. Baigdami pasakysime, jog šiuo požiūriu didis menininkas visų pirma yra didis mokovas gyventi, jeigu "gyventi" čia reiškia tiek patirti, tiek mąstyti⁹⁰.

Vadinasi, meno kūrinys įkūnija intelekto dramą. Absurdo kūrinys parodo, kaip mintis išsižada savo kerų ir nuolankiai sutinka būti tik intelektu, išjudinančiu iš vietos regimybes ir pridengiančiu ivaizdžiais nepagrįstus dalykus. Jeigu pasaulis būtų aiškus, meno nebūtų. Nekalbu čia apie formas ar spalvos menus, kur viešpatuoja vien nuostabiai kuklus aprašymas^{*}.

Išraiškingumas pasideda ten, kur baigiasi mintis. Juk visų tų

^{*}Idomu, kad pati intelektualiausia tapyba, toji, kuri stengiasi apriboti realybę jos pagrindiniais elementais, paskutinėje savo stadijoje tėra tik džiaugsmas akims. Iš pasaulio joje liko vien spalvos⁹¹.

jaunuolių tuščiomis akimis, užpildžiusių šventyklas ir muziejus, filosofija sutalpinta gestuose⁹². Absurdo žmogui ji kur kas labiau pamokanti nei visos bibliotekos. Kitu požiūriu tas pats pasakytina ir apie muziką. Jeigu esama meno be pamokymų, tai toks menas - būtent muzika. Ji pernelyg artima matematikai, kad nepasiskolintų iš jos nesavanaudiškumo. Šis dvasios žaismas su savimi pagal sutartas ir pamatuotas taisykles plėtojasi mūsų garsinėje erdvėje, o anapus jos virpesiai jungiasi jau nebežmogiškame pasaulyje. Grynesnių jutimų nebūna.

Šitie pavyzdžiai pernelyg paprasti. Absurdo žmogus šias dermes ir formas suvokia kaip savas.

Bet čia dar norėčiau pakalbėti apie kūrinį, kur pagunda aiškinti būna pati didžiausia, kur iliuzija peršasi pati savaime, kur išvada beveik neišvengiama. Turiu galvoje romanų kūrimą. Ir klausiu savęs, ar absurdas gali čia išlikti.

Galvoti - tai visu pirma geidauti sukurti kokį nors pasaulį (arba apriboti savąjį, o tai tas pats). Tai reiškia trauktis nuo esminio prieštaravimo tarp žmogaus ir jo patirties, ieškant pasaulio, saistomo priežasčių arba šviečiamo analogijų, pasaulio, kuris leistų įveikti tą nepakeliamą nedarną. Filosofas, net jeigu jis ir Kantas, yra kūrėjas. Jis turi savo personažus, savo simbolius ir savo paslėptą veiksmą. Jis turi ir savo atomazgas. O faktas, jog romanas tapo populiariesnis už poeziją bei esė, priešingai, nepaisant regimybės, liudija tik dar didesnę meno intelektualizavimą. Susitarkime, - čia kalbame tikrai apie didžiuosius romanus. Apie žanro vaisingumą ir didingumą dažnai sprendžiama pagal nevykusius jo pavyzdžius. Dėl to, kad esama prastų romanų, neturėtume užmiršti geriausiųjų vertės. Būtent juose ir atsiranda ištisi pasauliai. Romanas turi savo logiką, savo samprotavimus, savo intuciją ir savo postulatus. Jis turi ir savo aiškumo reikalavimus^{*}.

Klasikinė priešprieša, kurią jau minėjau, šiuo ypatingu atveju pateisinama dar mažiau. Ji turėjo reikšmės tais laikais, kai buvo lengva atskirti filosofinį mokymą nuo jo autoriaus. O šiandien, kai mintis nebepretenduoja į universalumą, kai geriausia jos istorija būtų jos atgailavimų istorija, žinome, jog bet kuris turintis vertės mokymas nebeatskiriamas nuo jo autoriaus. Net Etika⁹³ tam tikra prasme tėra ilga ir nuosekli išpažintis. Abstrakti mintis pagaliau susijungė su savo kūniškąja atspara. O kūno džiaugsmas bei aistros romanuose vis labiau paklūsta vienos ar kitos pasaulio vizijos reikalavimams. Jau nebepasakojamos "istorijos", o kuriamas savas pasaulis. Didieji romanistai - tai romanistai filosofai, t.y. romanistų, iliustruojančių kokią nors tezę, priešingybė.

Tokie yra Balzacas, Sade'as, Melville'is, Stendhalis, Dostojevskis, Proustas, Malraux, Kafka, ir čia tik keletas jų.

* Verta apie tai pasvarstyti: tatau paaiškina tų blogiausių romanų atsiradimą. Beveik visi įsivaizduoja gali mąstyti ir tam tikra prasme iš tikro geriau ar prasčiau mąsto. Ir tik nedaugelis gali įsivaizduoti esą poetai ar žodžio meistrai. Tačiau nuo to momento, kai mintis užgožė stilių, romaną užpludo minia. Šitai nėra taip blogai, kaip kalbama. Geriausi romanistai buvo priversti tapti reiklesni patys sau. O tie, kurie patyrė nesėkmę, nebuvo verti išlikti.

Bet būtent jų pasirinkimas rašyti veikiau įvaizdžiais nei samprotavimais⁹⁴ atskleidžia tam tikrą jų mąstysenos bendrumą - jie įsitikinę, kad bet koks aiškinimas bergždžias ir tik jutiminis išorinis daiktų pavidalas yra pamokantis.

Jie žiuri į kūrinį kaip į pabaigą ir sykiu pradžią. Jis užbaigia dažnai neišsakytą filosofiją, ją iliustruoja ir apvainikuoja. Tačiau tik filosofinės potekstės daro jį daugiau ar mažiau tobula. Pagaliau jis įrodo, jog to senojo pasakymo variantas - truputis filosofijos atitolina nuo gyvenimo, o daug filosofijos prie jo sugrąžina - yra teisingas⁹⁵. Nesugebėdama sutaurinti tikrovės, mintis tenkinasi tuo, kad ją vaizduoja. Romanas, apie kurį čia ir kalbama, yra šio santykio ir sykiu neišsemiamo pažinimo, tokio panašaus į meilės pažinimą, įrankis. Ir tas pradinis susižavėjimas, ir vaisingas sumanymo brandinimas daro romanų kūrybą panašią į meilę.

Bent jau šiuos kerus romano kūrybai priskiriu nuo pat pradžių. Bet aš priskyriau juos ir tiems nuolankios minties kunigaikščiams, kurių savižudybes paskui galėjau stebėti. Pirmiausia man rūpi suvokti ir aprašyti tą jėgą, kuri pastūmėja juos į banalų iliuzijų kelią. Tad ir čia pasinaudosiu tuo pačiu metodu.

Tai, kad jau esu juo naudojęsis, padės man sutrumpinti samprotavimus ir glaustai išdėstyti jų esmę pasitelkus vieną tikslų pavyzdį. Aš noriu sužinoti, ar sutinkant gyventi be paskatos galima sutikti be paskatos dirbti ir kurti ir koks kelias veda į šią laisvę. Noriu išvaduoti savo pasaulį nuo šitų vaizdinių ir užpildyti jį vien kūniškomis tiesomis, kurių buvimo negaliu paneigti. Galiu sukurti absurdo kūrinį, pasirinkti veikiau kūrybinę negu kokią kitą nuostatą. Tačiau kad absurdo nuostata tokia ir išliktų, joje turi būti išsaugotas nepagrįstumo suvokimas. Tas pats pasakytina ir apie kurinį. Jeigu jame nesilaikoma absurdo reikalavimų, jeigu jis neilustruoja nedarnos ir maišto, jeigu jame aukojamasi iliuzijoms ir jis skatina viltį, tuomet jis praranda nepagrįstumą. Aš nebėgiu nuo jo atsiskirti. Mano gyvenimas gali rasti jame prasmę, o tai juokinga. Jis liaujasi buvęs abejingumo ir aistros lavinimu, apvainikuojančiu žmogaus gyvenimo spindesį ir beprasmybę.

Ar toje kūrybos rūšyje, kur aiškinimo pagunda stipriausia, vis dėlto galima ją įveikti? Ar fikcijų pasaulyje, kur itin ryškus realaus pasaulio suvokimas, galėsiu likti ištikimas absurdui, nepasiduodamas stipriam norui padaryti išvadą? Šitiek klausimų liko aptarti. Jau žinome, ką jie reiškia. Tai sąmonės, kuriai baisu atsisakyti savo svarbiausio ir sunkaus priesako baigiamosios iliuzijos labui, paskutinės dvejonės. Kas tinka kūrybai, į kurią žiūrima kaip į vieną iš galimų žmogaus, suvokiančio absurda, nuostatų, tinka ir visiems kitiems jam prieinamiems gyvenimo stiliams. Užkariautojas ar aktorius, kūrėjas ar Don Juanas gali ir užmiršti, jog neįmanoma būtų gyventi jų gyvenimo, neišsąmoninus jo beprasmiškumo. Juk priprantama taip greitai.

Žmogus nori užsidirbti pinigų, kad galėtų laimingai gyventi, - ir visos pastangos, geriausia gyvenimo dalis atiduodama tam pinigų vaikymuisi. Laimė liko užmiršta, priemonė tapo tikslu. Panašiai ir visos užkariautojo pastangos netrukus virsta garbės siekimu, kuris iš pradžių buvo tik kelias į pilnesnį gyvenimą. Don Juanas savu ruožtu irgi susitaisys su likimu, pasitenkins ta

egzistencija, kuri tampa didi tik esant maištui. Pirmuoju atveju prarastas sąmoningumas, antruoju - maištas, ir abiem atvejais absurdas dingsta. Žmogaus širdy glūdi tiek atkaklios vilties.

Netgi didžiausi vargdieniai kartais pasiduoda iliuzijoms. Toks pritarimas, padiktuotas ramybės poreikio, labai artimas egzistenciniam sutikimui. Tad yra šviesos dievai ir purvo stabai⁹⁶. Tačiau svarbu surasti vidurio kelią, vedantį prie žmogaus pavidalų.

Ligi šiol absurdo poreikio esmę mums geriausiai atskleidavo jo nesėkmės.

Panašiai ir čia, norint suvokti romano kūrybos esmę, pakanka pastebėti, jog romanai gali būti tokie pat dviprasmiški, kaip ir kai kurie filosofiniai mokymai. Tad pavyzdžiu galiu pasirinkti kūrinį, kuriame sujungta viskas, kas būdinga absurdo sąmonei, kurio išeities taškas lengvai suvokiamas, o atmosfera aiški. Nagrinėjimo išvados bus pamokančios. Jeigu absurdas čia nebus išsaugotas iki galo, pamatysime, kokiais aplinkiniais keliais į jį įsiskverbia iliuzija. Pakaks vieno aiškaus pavyzdžio, vienos temos ir kūrėjo ištikimybės. Analizė bus tokia pati, kokią jau taikėme plačiau.

Panagrinesiu vieną Dostojevskio mėgstamą kūrybos temą. Galėčiau patyrimėti ir kitus kūrinius^{*}. Bet čia ši problema traktuojama tiesiogiai, didingai ir emociškai kaip mokymuose tų egzistencialistų, apie kuriuos jau buvo kalbėta. Toks panašumas palengvins mano uždavinį.

^{*} Pavyzdžiui, Malraux romanus. Tačiau tuomet reikėtų sykiu paliesti ir socialinę problemą, kurios absurdo mąstymas negali apeiti (juoba kad jis gali pasiūlyti keletą labai skirtingų jos sprendimų). Bet privalu apsiriboti.

KIRILOVAS⁹⁷

VISI Dostojevskio herojai kelia gyvenimo prasmės klausimą. Tuo jie šiuolaikiški: jie nebijo atrodyti juokingi. Nūdienos jausena nuo klasikinės skiria tai, kad ši semiasi peno iš moralinių problemų, o nūdienė - iš metafizinių. Dostojevskio romanuose tas klausimas keliamas taip intensyviai, jog įpareigoja imtis kraštutinių sprendimų. Egzistencija yra melas, arba ji yra amžina. Jeigu Dostojevskis pasitenkintų šio klausimo sprendimu, jis būtų filosofas. Tačiau jis parodo, kokius padarinius šie proto žaidimai gali turėti žmogaus gyvenime, ir čia jis - menininkas. Iš visų tų padarinių labiausiai sudomina jį paskutinytis, tas, kurį Rašytojo dienoraštyje jis pavadina logiška savižudybe. 1876 m. gruodžio leidinyje jis pateikia samprotavimus apie "logišką savižudybę"⁹⁸. Įsitikinęs, jog žmogaus egzistencija yra visiškai absurdas tam, kuris netiki nemirtingumu, nusivylėlis prieina prie tokių išvadų: "Kadangi į klausimus apie laimę per savo sąmonę iš gamtos gaunu tik tokį atsakymą, esą galiu būti laimingas vien prisitaikęs prie visumos harmonijos, kurios nesuprantu ir - man tatau visiškai akivaizdu - niekad nesugebėsiu suprasti... Kadangi galiausiai, esant tokiai tvarkai, prisiimu sykiu ieškovo ir atsakovo, kaltinamojo ir teisėjo vaidmenis ir manau, kad šita gamtos komedija yra visiškai kvaila, o kesti man tą komediją yra dargi žeminantis dalykas... Tad būdamas neabejotinas ieškovas ir atsakovas, teisejas ir kaltinamasis, aš pasmerkiu tą gamtą. Taip begediškai ir įžūliai pagimdžiusią mane kentėjimams, - sunaikinimui drauge su savimi..."

Šitoje pozicijoje dar esama šiek tiek humoro. Savižudis nusižudo todėl, kad metafiziniu požiūriu jis įžeistas. Tam tikra prasme jis atsikeršija. Taip jis įrodo, kad jo "nepaimsi". Tačiau mes žinome, kad toji pati tema tik jau su kur kas nuostabesniu užmoju įkūnyta Kipšų personaže Kirilove, kuris irgi yra logiškos savižudybės šalininkas. Inžinierius Kirilovas kažkur pareiškia norįs nusižudyti, nes "tokia jo mintis". Žinia, tuos žodžius reikia suprasti tiesiogiai. Jis stengiasi mirti dėl minties, dėl idėjos. Tai aukščiausio lygio savižudybė. Scena po scenos Kirilovo kaukė aiškėja, ir mums atsiveria

ta pragaištinga mintis, kuria jis gyvena. Inžinierius iš tikro persiima Dienoraščio mintimis. Jis jaučia, jog Dievas yra būtinas ir reikia, kad jis egzistuotų. Tačiau jis žino, kad jo nėra ir negali būti.

"Nejaugi tu nesupranti, - sušunka jis, - kad vien dėl šito galima nusižudyti?" Tokia nuostata irgi lemia kai kuriuos absurdo padarinius jo sąmonėje. Jis abejingai sutinka, kad jo savižudybė būtų panaudota reikalui, kurį jis niekina.

"Aš nustačiau šiandakt, kad man vis vien". Pagaliau jis rengiasi šiam žingsniui, apimtas sumišusio laisvės ir maišto jausmo: "Aš žadausi, kad parodyčiau nepaklusnumą ir naują baisią savo laisvę". Tai jau nebe kerštas, tai maištas. Taigi Kirilovas yra absurdo personažas - tik su ta esmine išlyga, kad nusižudo. Tačiau jis pats paaiškina tą prieštaravimą, ir dargi taip, kad kuo gryniausiai atskleidžia absurdo paslaptį. Savo mirties logiką jis papildė nepaprastu siekiu, suteikiančiu tam personažui aiškią perspektyvą: jis nori nusižudyti, kad taptų dievu.

Klasikinio aiškumo išprotavimas. Jeigu Dievo nėra, Kirilovas - dievas. Jeigu Dievo nėra, Kirilovas privalo nusižudyti, kad taptų dievu. Ši logika - absurdiška, bet būtent to ir reikia. Vis dėlto įdomu būtų įprasminti šitą į žemę nuleistą dievybę. Kitaip tariant, išryškinti premisą: "Jeigu Dievo nėra, tai aš - dievas", kuri tebėra gana miglota. Svarbu iš pradžių pažymėti, kad žmogus, reiškiantis tokią beprotišką pretenziją, yra visiškai žemiškas. Jis džiaugiasi drauge su Šatovu, kai pas šį sugrįžta žmona. Ant raštelio, kuris bus rastas po jo mirties, jam knieti nupiešti veidą, rodanti "jiems" liežuvį. Jis vaikiškas, ūmus, aistringas, nuoseklus ir jautrus. Jo tikrai logika ir įkyri idėja - antžmogio, o visa jausmų gama - žmogaus. Ir vis dėlto ne kas kitas, o jis pats kuo ramiausiai kalba apie savo dieviškumą. Jis ne beprotis arba tuomet beprotis Dostojevskis. Vadinas, jį veikia ne didybės manijos sukelta iliuzija. Ir šiuo atveju juokinga būtų suprasti jo žodžius tiesiogine prasme.

Pats Kirilovas padeda mums geriau jį suprasti. Atsakydamas į Stavrogino klausimą, jis patikslins, jog kalba ne apie dievą-žmogų. Galima pamanyti, jog šitaip jis nori būti nepanašus į Kristų. Bet iš tikrųjų ketina prisijungti jį prie savęs.

Akimirką Kirilovas išties isivaizduoja, jog numiręs Jėzus neatsidūrė rojuje. Ir staiga suprato, kad jo kančia buvo bergždžia. "Gamtos dėsniai, - sako inžinierius, - privertė jį ir gyventi tarp to melo, ir mirti dėl melo". Tik šia prasme Jėzus įkūnija visą žmogiškąją dramą. Jis buvo tobulas žmogus, nes realizavo absurdiškiausią dalį. Jis ne Dievas-žmogus, o žmogus-dievas.

Kaip ir Kristus, kiekvienas mūsų gali būti - ir tam tikra prasme yra - nukryžiuotas ir apgautas.

Tad dievybė, apie kurią čia kalbame, visai žemiška. "Aš trejus metus ieškojau savo dieviškumo atributo, - sako Kirilovas, - ir suradau jį; mano dieviškumo atributas - Savavalystė". Dabar tampa aiški ir Kirilovo premisos prasmė: "Jeigu Dievo nėra, tai aš - dievas". Tapti dievu - tai tik būti laisvam šioje žemėje ir netarnauti nemirtingai būtybei. O svarbiausia, žinoma, padaryti visas išvadas iš šitos skausmingos savavalystės. Jeigu Dievas egzistuoja, tai viskas priklauso nuo jo, ir mes bejėgiai prieš jo valią. Jeigu jo nėra, viskas priklauso nuo mūsų pačių.

Kirilovui, kaip ir Nietzsche'i, užmušti Dievą reiškia pačiam tapti dievu ir jau šioje žemėje realizuoti amžinąjį gyvenimą, apie kurį kalba Evangelija*. Bet jeigu šito metafiziško nusikaltimo pakanka, kad žmogus pats save realizuotų, tai kam dar reikia savižudybės? Kam žudytis, palikti šį pasaulį, kai užsikariavai laisvę? Čia esama prieštaravimo. Kirilovas puikiai tai supranta ir priduria: "Jeigu tu šitai suvoki, tu - caras ir jau nebenusižudysi, o gyvensi pačioje didžiausioje šlovėje". Bet žmonės to nežino. Jie "šito" nejaučia. Kaip ir Promėtėjo⁹⁹ laikais, jie minta aklomis viltimis[†]. Jiems būtina, kad kas nors

* "Stavroginas: Jus įtikėjot būsimu amžinuoju gyvenimu? Kirilovas: Ne, tik čionykščiu amžinuoju gyvenimu".

† "Žmogus nieko daugiau ir nedarė, tik kūrė sau Dievą, kad pats nenusižudytų; tai ir yra visa pasaulinė istorija iki mūsų dienų".

nurodytu kelią, jie negali apsieiti be pamokslų. Tad Kirilovas turi nusižudyti iš meilės žmonijai. Jis privalo nurodyti savo broliams sunkų karališką kelią, kuriuo pats žengs pirmasis. Tai pedagogiška savižudybė. Taigi Kirilovas aukojasi. Nors jis ir nukryžiuotas, bet apgautas nebus. Jis taip ir lieka žmogumi-dievu, įsitikinusi, jog po mirties nieko nėra, ir kupinu evangeliško liūdesio. "Aš nelaimingas, - sako jis, - nes privalau apreikšti savavalystę". Tačiau kai jis bus jau miręs ir žmonės pagaliau viską supras, šioje žemėje apsigyvens carai, ir ji nušvis žmogiška šlove. Kirilovo pistoleto šūvis bus paskutinės revoliucijos signalas. Tad į mirti jį stumia ne neviltis, o nesavanaudiška meilė artimam. Prieš kruviną neapsakomo dvasinio nutikimo finalą Kirilovas ištaria seną kaip žmonijos kančios frazę: "Viskas gerai".

Taigi savižudybės tema Dostojevskio kūryboje yra absurdo tema. Prieš eidami toliau, tik pažymėkim, kad Kirilovas atsikartoja kituose personažuose, kurie savo ruožtu pradeda naujas absurdo temas. Stavroginas ir Ivanas Kazarmovas praktikuoja absurdo tiesas. Būtent juos ir išlaisvina Kirilovo mirtis. Jie mėgina tapti carais. Stavroginas gyvena "ironišką" gyvenimą, gerai žinome kokė. Jis sukelia aplinkinių neapykantą. Tačiau žodžiai-raktas į šitą personažą slypi jo atsisveikinimo laiške: "Aš niekam negalėjau pajusti neapykantos". Jis - abejingumo caras. Kaip ir Ivanas, atsisakantis išsižadėti karališkųjų proto galių.

Tiems, kurie, kaip jo brolis, savo gyvenimu įrodo, jog norint tikėti, reikia būti nuolankiam, jis galėtų atsakyti, jog ta sąlyga - niekinga. Raktas į jį yra toji frazė "Viskas leista" su deramu jai liūdesio niuansu. Žinoma, jis, kaip ir Nietzsche, tasai garsiausias Dievo žudikas, baigia gyvenimą beprotybe. Tačiau tai neišvengiama rizika, ir pamačius šitokias tragiškas baigtis absurdo protui svarbiausia paklausti: "O ką tatai įrodo?"

Taigi romanuose, kaip ir Rašytojo dienoraštyje, keliamas absurdo klausimas. Jie teigia logiką, vedančią iki pat mirties, džiugesį, "siaubingą" laisvę, carų šlovę, tapusią žmonių šlove. Viskas gerai, viskas leista ir nėra nieko, ko vertėtų neapkęsti, - tai absurdo postulatai. Bet kokia gi stebuklinga toji kūryba, kur šitos iš ugnies ir ledo sukurtos būtybės atrodo mums tokios artimos! Aistringas abejingumo pasaulis, užaujantis ju širdyse, visai mums neatrodo šlykštus. Mes atpažįstame jame kasdienius savo nerimus. Ir, ko gero, tik Dostojevskiui pavyko suteikti absurdo pasauliui tokio suprantamo ir tokio kankinamo žavesio.

O vis dėlto prie kokios išvados jis prieina? Dvi citatos parodys visišką rašytojo metafizikos sujaukimą, lemiantį kitus atradimus. Kadangi samprotavimai apie logišką savižudybę sukėlė kritikų protestus, kituose Rašytojo dienoraščio leidiniuose Dostojevskis išplėtoja savo nuostatą ir padaro tokią išvadą: "Jeigu tikėjimas nemirtingumu yra toks būtinas žmogaus būčiai (kad be jo žmogus pradeda galvoti apie savižudybę), vadinasi, tai ir yra normali žmonijos būseną, o jeigu taip, tai ir žmogaus sielos nemirtingumas egzistuoja be jokios abejonės" [100](#). Kita vertus, paskutiniuose paskutiniojo jo romano puslapiuose, besibaigiant toms gigantiškomis kautynėms su Dievu, vaikai klausia Aliošos: "Kazarmovai, nejaugi iš tikrųjų religija sako, kad visi mes prisikelsim iš numirusiųjų ir atgysim, ir vėl pamatysim vieni kitus?" Ir Alioša jiems atsako: "Būtinai atgysim, būtinai pamatysim ir linksmi, džiaugsmingai papasakosim vieni kitiems viską, kas buvo".

Vadinasi, Kirilovas, Stavroginas ir Ivanas pralaimėjo. Broliai Kazarmovai - atsakymas Kipšams. Tai ir yra galutinė išvada. Aliošos atvejis nėra toks dviprasmiškas kaip kunigaikščio Myškino. Būdamas ligonis, šis gyvena amžinoje dabartyje, čia besišypsančioje, čia abejingoje, ir šita palaimos būseną galėtų būti tasai amžinasis gyvenimas, apie kurį kunigaikštis kalba. Alioša, priešingai, pasako aiškiai: "Būtinai pamatysim". Apie savižudybę ir beprotybę čia jau nebegali būti nė kalbos. Kam jos reikalingos žmogui, įsitikinusiam nemirtingumu ir jo džiaugsmams? Žmogus iškeitė savo dieviškumą į laimę. "Ir linksmi, džiaugsmingai papasakosim vieni kitiems viską, kas buvo". Kirilovo pistoletas pokštelėjo kažkur Rusijoje, tačiau pasaulis ir toliau puoselėjo aklas savo viltis. Žmonės "šito" nesuprato. Vadinasi, su mumis kalba ne absurdo romanistas, o egzistencinis romanistas. Ir čia šuolis jaudinantis ir teikiantis didingumo jį įkvepusiam menui. Tas susitaikymas graudus, kupinas dvejonų, netvirtas, bet aistringas. Dostojevskis rašė apie Brolius Kazarmovus: "Svarbiausias klausimas, gvildenamas visose šitos knygos dalyse, yra klausimas, sąmoningai ir nesąmoningai kankinęs mane visą gyvenimą, - Dievo buvimas". Sunku patikėti, jog pakako vieno romano, kad viso gyvenimo kančia virstų džiugiu tikrumu. Vienas komentatorius* teisingai pažymi: "Dostojevskis turi nemažą bendrą su Ivanu - ir todėl pozityviems Kazarmovų skyriams prireikė trijų mėnesių pastangų, o tie, kuriuos jis vadino "šventvagiškais", buvo sukurti per tris savaites, užėjus įkvėpimui". Nėra nė vieno Dostojevskio personažo, kuris neturėtų kūne tos rakšties, jos nedirgintų arba neieškotų užsimiršimo geiduliuose ar ištvirtavime†. Pasilikime prie šitos abejonės. Priešais mus kūryba, kurios šešėliuose, skvarbesniuose už dienos šviesą, įžiūrime žmogaus kovą su savo viltimis. Priešas pabaigą, kūrėjas renkasi, prieštaraudamas savo personažams. Šitas prieštaravimas leidžia padaryti šiokią tokią pataisą. Priešais mus - ne absurdo kūrinys, o kūrinys, keliantis absurdo problemą.

Dostojevskio atsakymas - tai nusižeminimas, "gėda", anot Stavrogino. Absurdo kūrinys, priešingai, nepateikia jokio atsakymo, štai ir visas skirtumas.

Baigdami pažymėkime: absurdui Dostojevskio kūryboje prieštarauja ne krikščioniškas jos pobūdis, o tai, kad ji skelbia nemirtingumą. Galima būti krikščioniu ir sykiu absurdo žmogumi. Esama krikščionių, kurie netiki nemirtingumu. Kalbant apie meno kūrinį, būtų galima patikslinti vieną absurdo analizės kryptį, kurią buvo galima nujausti iš ankstesnių puslapių. Ji skatina iškelti "Evangelijos absurdiškumo" klausimą. Ji išryškina tą turtingą būsimų atgarsių mintį, kad tvirtas įsitikinimas - ne kliūtis netikėjimui. Priešingai,

* Borisas de Schloezeris.

† Įdomi ir įžvalgi A. Gide'o pastaba: "Beveik visi Dostojevskio herojai yra poligamai".

matome, kad Kipšų autorius, gerai žinodamas šituos kelius, galiausiai pasirinko visai kitą taką. Stulbinantis kūrėjo atsakymas savo personažams, Dostojevskio atsakymas Kirilovui iš tikro gali būti reziumuojamas šitaip: gyvenimas yra melas, ir jis yra amžinas.

KŪRYBA BE RYTOJAUS

TAIGI matau, kad vilties negalima atsisakyti visiems laikams ir kad ji užvaldo būtent tuos, kurie įsivaizduoja jos atsikratę. Tuo man ir įdomūs kūriniai, apie kuriuos buvo kalbėta ligi šiol. Galėčiau, bent jau kūrybos sferoje, išvardyti keletą tikrų absurdo kūrinių*. Bet viskas privalo turėti pradžią. Šito tyrinėjimo objektas - tam tikra ištikimybės rūšis. Bažnyčia buvo tokia žiauri eretikams tik todėl, kad manė, jog nėra baisesnio priešo už jos paklydusius vaikus. Tačiau gnostikų narsumo istorija ir manikėjų kryptių gyvybingumas labiau už visas maldas prisidėjo prie ortodoksiškos dogmos sukūrimo. Su visomis būtinomis išlygomis tas pats pasakytina ir apie absurdą. Jo kelias randamas

aptikus kelius, kurie veda nuo jo tolyn. Ne taip jau nesvarbu, baigiant samprotauti apie absurda, vienoje iš nuostatų, padiktuotų jo logikos, vėl rasti viltį, sugrįžtančią tokiu jaudinančiu pavidalu. Tai rodo, kokia sunki yra absurdo askezė. Tatai ypač rodo, jog būtina, kad sąmonė nesiliautu budravusi, vadinasi, iš esmės tinka šitam esė.

Jeigu kol kas nesvarbu išvardyti absurdo kūrinius, tai galima bent apibūdinti vieną tų kūrybinių nuostatų, kurios gali papildyti absurdo egzistenciją. Tokią puikią paslaugą menui gali padaryti tik negatyvus mąstymas. Neaiškus ir nuolankus, jis taip pat reikalingas reikšmingam kūriniui, kaip juoda spalva reikalinga baltai. Dirbti ir kurti "niekam", lipdyti skulptūras iš molio, žinoti, kad tavo kūryba neturi ateities, matyti, kaip tavo kūrinys sunaikinamas per vieną dieną ir suvokti, kad iš esmės tai taip pat nesvarbu, kaip ir statyti amžiams - sunki išmintis, kurią apribuoja absurdo mąstymas. Vykdyti tuodu uždavinius sykiu, - viena vertus, neigti, kita vertus, aukštinti, - tai kelias, atsiveriantis absurdo kūrėjui. Jis turi nuspalvinti tuštumą savo spalvomis.

Šitai lemia ypatingą meno kūrinio koncepciją. Pernelyg dažnai į kūrėjo darbą žiurima kaip į paskirų liudijimų seką. Tuomet menininkas supainiojamas su literatu. Gili mintis yra nuolatinis tapsmas, ji susilieja su gyvenimo patirtimi ir įgauna joje pavidalą. Taip ir unikali žmogaus kūryba tvirtėja tuose vienas paskui kitą atsirandančiuose sudėtinguose pavidaluose - jo kūriniuose. Vieni jų papildo kitus, pataiso juos arba užpildo jų spragas, o kartais ir paprieštarauja. Jeigu kas ir užbaigia kūrybą, tai toli gražu ne pergalingas ir apgaulingas apakinto menininko šūksnis: "Aš viską pasakiau", o kūrėjo mirtis, nutraukianti jo patirti ir užverčianti knygą, kur jis sudėjo savo talentą.

Šitos kūrėjo pastangos, šita antžmogiška savivoka nebūtinai skaitytojui matomos. Žmogaus kūryboje nėra jokios paslapties. Tą stebuklą sukuria valia. Ir vis dėlto tikros kūrybos nebūna be slėpinių. Žinoma, kūrinių ciklas gali būti tik serija priartėjimų prie tos pačios minties. Bet galima įsivaizduoti ir kitokio pobūdžio kūrėjus, mėgstančius sugretinimą. Jų kūriniai gali atrodyti visiškai

* Pavyzdžiui, Melville'io *Mobi Dikas*.

tarpusavy nesusiję. Tam tikru mastu netgi prieštaraujantys vienas kitam. Tačiau surinkti draugėn jie atgauna darną. Tad galutinę savo prasmę jie įgyja po autoriaus mirties. O ryškiausia šviesa juos nušviečia jų autoriaus gyvenimas. Tuomet jie tėra tik nesėkmiu rinkinys. Bet jeigu visos tos nesėkmės turi vienodą rezonansą, vadinasi, kūrėjas sugebėjo atkartoti savo paties likimo vaizdą, priversti suskambėti tą bergždžią paslaptį, kurią laikė savy.

Pastangos valdyti čia gana stiprios. Tačiau žmogaus protas gali kur kas daugiau. Jis parodo, kad kūryba tėra valios aktas. Esu minėjęs, kad žmogaus valia neturi kito tikslo, kaip palaikyti sąmonės budrumą. O tai neįmanoma be disciplinos. Iš visu kantrybės ir įžvalgumo mokyklų kūryba - veiksmingiausia. Be to, ji stulbinamai liudija vienintelę žmogaus orumo apraišką: nenumaldomą maištą prieš savo dalį, atkaklumą siekiuose, kurie iš anksto laikomi bergždžiais. Jai reikia kasdienių pastangų, savitvarkos, tikslaus tiesos ribų įvertinimo, saiko ir jėgos. Ji yra askezė. Ir visa tai "niekam", kad kartotum tą patį ir mindžikuotum vietoje. Bet galbut didis meno kūrinys svarbus ne pats savaime, o kaip žmogaus išbandymas ir jam suteikta galimybė įveikti savo iliuzijas bei dar truputį priartėti prie nuogos tikrovės.

Nesuklyskim dėl estetikos. Aš čia kalbu ne apie kantriai teikiama informaciją ar nepaliaujamą ir bergždžią kokios nors tezės iliustravimą. Kaip tik atvirkščiai, jei man pavyko aiškiai tai parodyti. Romanas, įrodinėjantis tezę - visų neapkeštiniausias kūrinys, - dažniausiai būna įkvėptas savimi patenkinto mąstymo. Įsivaizduojama turint savo tiesą ir ji įrodinėjama. Tuomet paleidžiamos į darbą idėjos, o idėjos - minties priešingybė, tokie kūrėjai - tai susigėdę filosofai. O tie, apie kuriuos kalbu

arba kuriuos įsivaizduoju, priešingai, - aiškiai mastantys filosofai. Ten, kur mintis savęs išsižada, jie iškelia savo kūrinių įvaizdžius nelyginant akivaizdžius ribotos, mirtingos ir maištaujančios minties simbolius.

Galbut tie kūriniai kažką įrodo. Bet romanistai pateikia tuos įrodymus veikiau patys sau nei kam kitam. Svarbiausia, kad jie triumfuoja konkretybėje, čia ir yra jų didybės esmė. Tą grynai kūnišką triumfą jiems parengė mąstymas, atstumęs bet kokiais abstrakcijas. Kai jų atsisakoma visiškai, kūnas iškart suteikia galimybes kūriniui suspindėti visu absurdo spindesiu. Aistringus kūrinius rašo ironiški filosofai.

Kiekvienas vienovės išsižadantis mąstymas aukština įvairovę. O įvairovė - meno sritis. Protą išlaisvina tik ta mintis, kuri palieka jį vieną su savimi, aiškiai suvokiančiu savo ribas ir greitą galą. Jokia doktrina jo nepaakina. Jis laukia subręstant kūrinių ir gyvenimą. Atsiskyręs nuo jo, kūrinys dar sykį prabils prislopintu suvis praradusios viltį sielos balsu. Arba neprabils, jeigu kūrėjas, pavargęs nuo savo žaidimo, nuspręs nuo jo nusigręžti. Tai lygiaverčiai dalykai.

Taigi aš reikalauju iš absurdo kūrybos to paties, ko reikalavau iš absurdo mąstymo, - maišto, laisvės ir įvairovės. Paskui kūryba pademonstruos savo visišką nereikalingumą. Tose kasdienėse pastangose, kur protas ir aistra susipina ir palaiko kits kitą, absurdo žmogus atranda drausmę, tapsiančią jo pagrindine jėga. Tam reikalingi stropumas, atkaklumas ir įžvalgumas suartina kūrėjo ir užkariautojo nuostatas, vadinasi, kurti - reiškia suteikti formą savo likimui. O dėl visų minėtų personažų, tai jie apibūdinami kūryba bent jau tiek, kiek patys ją apibūdina. Aktorius jau įrodė mums - ribos tarp atrodyti ir būti nėra. Pakartokime dar sykį. Niekas iš minėtų dalykų neturi realios prasmės. Šitame laisvės kelyje dar yra kur eiti į priekį. Paskutinė tų giminių protų - kūrėjo ar užkariautojo - pastanga bus išmokyti išsilaisvinti iš savo ketinimų: sugebėti padaryti prielaidą, jog ir pačių jų kūrinių - ar tai būtų užkariavimas, ar meilė, ar kūryba - gali nebūti, ir taip įsisąmoninti visišką individualaus gyvenimo nereikalingumą¹⁰¹. Šitai dargi suteikia jiems laisvumo kuriant tuos kūrinius, kaip absurdo pastebėjimas gyvenime suteikė jiems galimybę siautulingai į jį pasinerti.

Lieka dar likimas, kurio fatališka tik išeitis. Už šito unikalaus mirties fatališkumo ribų viskas - džiaugsmas ar laimė - yra laisvė. Lieka pasaulis, ir vienintelis jo šeimininkas - žmogus. Ji varžė tikrai kito pasaulio iliuzija. Dabar jo mąstymui jau lemta ne savęs išsižadėti, o pažirti įvaizdžiais. Jis šėlioja mituose, tačiau tuose, kuriems gelmę suteikia tik žmogaus skausmas, toks pat neišsemiamas kaip ir ji. Tai jau ne pasaka apie dievus, pradžiuginanti ir apakinanti, o žemiškieji veidas, gestas ir drama, kuriuose sukaupia sunkiai įgyta išmintis ir aistra be rytojaus.

SIZIFO MITAS

DIEVAI pasmerkė Sizifą¹⁰² tolydžio ridenti didžiulį akmenį į kalno viršūnę, nuo kurios šis nuriedėdavo veikiamas savo svorio. Jie ne be pagrindo manė, jog nesama baisesnės bausmės už bergždžią ir beviltišką darbą.

Jeigu tikėsime Homeru, Sizifas buvo išmintingiausias ir apdairiausias iš mirtingųjų. Pasak kito šaltinio, priešingai, jis buvo linkęs plėšikauti. Aš nematau čia prieštaravimo. Tiesiog skiriasi nuomonės dėl priežasčių, privertusių jį tapti nereikalingu požemio karalystės darbininku. Pirmiausia jam priekaištaujama dėl lengvabūdiško elgesio su dievais. Jis išduodavęs jų paslaptis. Egina, Azopo dukterė, buvo pagrobta Jupiterio. Tėvas, nustebintas dukters dingimo, pasiguodė Sizifui. Šis, žinojęs, kas ją pagrobė, pasiūlė atskleisti paslaptį su sąlyga, kad Azopas duos vandens Korinto tvirtovei. Dangaus žaibus ir perkūnijas jis iškeitė į palaiminimą vandeniui. Už tai buvo nubautas požemio karalystėje. Homeras dar pasakoja, kad Sizifas sukaustė grandinėmis Mirtį. Plutonas negalėjo

ištverti, regėdamas savo karalystę tuščią ir nebylią. Jis pasiuntė karo dievą, ir šis išlaisvino Mirtį iš jos nugalėtojo rankų.

Dar pasakojama, kad Sizifas prieš mirdamas neapdairiai įsigeidė išbandyti savo žmonos meilę. Liepė jai ne laidoti savo kūno, o numesti jį miesto aikštės viduryje. Pasipiktinęs dėl tokio paklusnumo, prieštaraujančio žmogaus meilei, gavo Plutono leidimą sugrįžti į žemę ir nubausti žmoną. Tačiau kai vėl išvydo šio pasaulio vaizdus, pasimėgavo vandeniu, saule, šiltu akmeniu ir jūra, nebepanoro grįžti į požemio tamsą. Negelbėjo nei raginimai, nei rūstūs grasinimai, nei įspėjimai. Dar daug metų gyveno Sizifas ant įlankos kranto, prie tviskančios jūros, tarp žemės šypsnių. Prireikė ypatingo dievų nuosprendžio. Merkurijus nusileido sučiupti narsuolio už pakarpos ir, atplėšęs jį nuo žemiškų džiaugsmų, jėga sugrąžino į požemio karalystę, kur jo jau laukė paruoštas akmuo.

Nesunku suprasti, kad Sizifas - absurdo herojus. Tiek savo aistromis, tiek ir kančia. Už panieką dievams, neapykantą mirčiai ir geismą gyventi jis sumokėjo neapsakoma kankyne, kai visas turi eikvotis darbui, kuriam nėra galo. Tai kaina, kurią reikia mokėti už šios žemės aistras. Mes nieko nesužinome apie Sizifą požemio karalystėje. Mitai juk tam ir kuriami, kad mūsų vaizduotė juos pagyventų. O dėl Sizifo mito, tai čia matai tik nežmoniškai įtemptus raumenis, siekiant išjudinti milžinišką akmenį, užritinti jį aukštyn ir vėl pradėti viską iš naujo šimtąjį kartą; matai mėšlungiškai iškreiptą veidą, prie akmens prispaustą skruostą, petį, parėmusį moliną luitą, jį prilaikančią koją, ryžtingai stumiančias akmenį rankas, labai žmogišką dviejų žemėtų delnų tvirtumą. Galiausiai po šitų ilgų pastangų, matuojamų erdve be dangaus ir laiku be gelmės, tikslas pasiekiamas. Ir tada Sizifas regi, kaip akmuo per keletą akimirkų nurieda apačion, iš kur jį vėl reikės užritinti į viršūnę. Sizifas vėl leidžiasi į lygumą.

Būtent šito nusileidimo, šito trumpo atokvėpio metu Sizifas mane ir domina.

Veidas, taip vargęs prie akmens, pats jau virto akmeniu! Matau, kaip tas žmogus sunkiu, tačiau vienodu žingsniu vėl leidžiasi prie kankynės, kuriai nebus galo.

Toji valanda, nelyginant atokvėpis, atsikartojanti taip pat neišvengiamai, kaip ir jo nelaimė, - jo sąmonėjimo valanda. Kiekvieną akimirką, kai iš viršūnės tolydžio leidžiasi dievų urkštynėn, jis pranoksta savo lemtį. Jis tvirtesnis už savo akmenį¹⁰³.

Jeigu šis mitas tragiškas, tai tik todėl, kad jo herojus sąmoningas. Iš tikrųjų, argi tai būtų bausmė, jeigu kas žingsnį jį palaikytų sėkmės viltis? Šiandien darbininkas visą gyvenimą diena iš dienos dirba atlikdamas tas pačias užduotis, ir jo likimas ne mažiau absurdiškas. Tačiau jis būna tragiškas tik tais retais momentais, kai darbininkas tampa sąmoningas. Dievų proletaras Sizifas, bejėgis ir maištaujantis, iki galo suvokia varganą savo dalį: būtent apie ją jis galvoja leisdamasis žemyn. Įžvalgumas, kuris turėtų tapti jo kančia, sykiu tampa jo pergale. Nėra tokios lemties, kurios nebūtų galima įveikti panieka.

Taigi jei kartais tą nusileidimą lydi skausmas, tai kitais kartais jis gali būti lydimas ir džiaugsmo. Neperdėsimė taip pasakę. Įsivaizduoju Sizifą, grįžtantį prie savo akmens. Iš pradžių būta skausmo. Kai žemės vaizdai pernelyg stipriai įsikibę į atmintį, kai laimės šauksmas tampa pernelyg įsakmus, žmogaus širdyje sukiša liūdesys, - tai akmens pergalė, tai pats akmuo. Tas begalinis sielvartas itin sunkus ištverti. Tai mūsų Getsemanės naktys¹⁰⁴. Tačiau žlugdančios tiesos žūva atpažintos. Taip Edipas¹⁰⁵ iš pradžių paklūsta lemčiai pats to nežinodamas. Akimirką, kai sužino, prasideda jo tragedija¹⁰⁶. Ir vis dėlto tą pačią akimirką, aklas ir praradęs viltį, jis pripažįsta, jog vienintelis ryšys, siejantis jį su pasauliu, - gaivi jaunos mergaitės ranka. Tuomet ir nuskamba šie didūs jo žodžiai:

"Nepaisant šitiekos išbandymų, mano senatvę ir didybę patyrusi siela ragina mane pripažinti, jog viskas - gerai" [107](#). Šitaip Sofoklio Edipas, kaip ir Dostojevskio Kirilovas, suranda absurdiškos pergalės formulę. Antikinė išmintis jungiasi su nūdienos herojiškumu. Absurdo neatskleisi nepasidavęs pagundai parašyti kokį laimės vadovėlį.

"Nieko sau! Eidamas tokiais siaurais takeliais...?" Bet juk pasaulis tėra vienas. Laimė ir absurdas - du tos pačios žemės vaikai. Jie neatskiriama. Klaidinga būtų tvirtinti, jog laimė būtinai atsiranda suvokus absurda. Vis dėlto būna ir taip, kad absurdo jausmas kyla iš laimės. "Pripažistu, jog viskas - gerai", - sako Edipas, ir tie jo žodžiai šventi. Jie atsiliepia aidu nuožmiame ribotame žmogaus pasaulyje. Jie moko, jog ne viskas yra ar buvo patirta. Jie išvaro iš šio pasaulio dievą, įžengusį į jį su nepasitenkinimu ir beprasmiškų kančių pomėgiu. Likimas per juos tampa žmonių reikalu ir turi būti jų pačių tvarkomas.

Čia ir glūdi tylus Sizifo džiaugsmas. Jo likimas priklauso jam. Jo akmuo yra jo savastis. Taip ir absurdo žmogus, mąstydamas apie savo kančią, priverčia nutilti visus stabus. Ir tuomet pasaulyje, ūmai sugrąžintame į jo tylą, pasigirsta tūkstančiai pakerėtų plonų žemės balsų. Nesuprantami paslaptingi šūksniai, visų žemės pavidalų vilionės - neišvengiama išvirkščioji pergalės pusė ir atpildas už ją. Nėra saulės be šešėlio, naktį irgi reikia pažinti. Absurdo žmogus sako "taip", ir nuo šiol jo pastangos bus nepaliaujamos. Jeigu ir esama asmeniškų likimų, tai aukštesnės lemties nėra, ar bent jau esama tik vienos lemties, kurią absurdo žmogus mano esant fatališka ir vertą paniekos. O dėl viso kito jis žino esąs savo dienų šeimininkas. Tą skvarbią akimirką, kai žmogus atsigręžia į savo gyvenimą, Sizifas, grįžtantis prie savo akmens, atidžiai stebi beryšių veiksmų eigą, tampančią jo likimu, jo paties susikurtu, suvienytu jo atminties ir veikia užantspauduotu jo mirties. Taigi įsitikinęs grynai žmogiška viso, kas žmogiška, kilme, jis, aklys, trokštantis praregėti ir žinantis, kad nakčiai nėra galo, eina nesustodamas. Akmuo rieda ir vėl.

Aš palieku Sizifą kalno apačioje! Nuo savo naštos nepabėgsi. Tačiau Sizifas moko aukščiausios ištikimybės, neigiančios dievus ir pakeliančios akmenis. Jis irgi pripažįsta, kad viskas - gerai. Dabar šitas pasaulis, likęs be valdovo, jam nebeatrodo nei bergždžias, nei beprasmis. Kiekviena šito akmens kruopelytė, kiekvienas mineralo žybtelėjimas šitam nakties apgaubtame kalne jau pats savaime - ištisas pasaulis. Jau vien sunkaus kopimo į viršunes pakanka žmogaus širdžiai užpildyti. Reikia įsivaizduoti Sizifą laimingą.

PRIEDAS:

VILTIS IR ABSURDAS FRANCO KAFKOS KŪRYBOJE [108](#)

VISAS Kafkos [109](#) menas glūdi gebėjime priversti skaitytoją perskaityti kurinį iš naujo. Jo atomazgos arba jų nebuvimas perša aiškinimus, tačiau neišsako jų tiesiogiai, ir norėdamas įsitikinti jų pagrįstumu, skaitytojas turi perskaityti pasakojimą dar sykį, pažvelgdamas į jį kitu kampu. Kartais galimas dvejopas supratimas, todėl ir vėl būtinas pakartotinis skaitymas. Autorius to ir siekė.

Tačiau klystum stengdamasis Kafkos kūryboje viską smulkiai paaiškinti. Simbolis visuomet glūdi bendrybėje ir, kad ir koks tikslus būtų jo vertimas, menininkas gali atkurti tik jo impulsą, pažodiškumas čia neįmanomas. Beje, nėra nieko sunkiau, kaip suprasti simbolinį kurinį. Simbolis visuomet pranoksta tą, kuris jį pavartoja ir priverčia jį pasakyti daugiau, nei jis mano pasakęs. Tuo atžvilgiu patikimiausias būdas prisigauti prie to simbolio yra neprovokuoti jo, pradėti skaityti kurinį be išankstinės nuostatos ir neieškoti slaptų jo srovių.

Kafkos atveju reikia garbingai priimti jo žaidimo taisykles ir prieiti prie dramos per išorinį jos pavidalą, o prie romano - per jo formą. Iš pirmo žvilgsnio (ir bešališkam skaitytojui) atrodo, jog tai neraminantys nuotyčiai, genantys personažus paskui problemas, kurių jie taip niekad ir neformuluoja. Procese Jozefas K... turi stoti prieš teisimą. Bet jis nežino, kuo yra kaltinamas. Jis, be abejo, nori gintis, tačiau nežino dėl ko. Advokatams jo byla atrodo sunki. Tuo tarpu jis nesikrato meilės, valgo, geria ir skaito laikraščius.

Paskui jis teisiamas. Bet teismo salėje labai tamsu. Jis ne ką tesupranta. Tik mano esąs nuteistas, tačiau nesusimąsto dėl tokio nuosprendžio. Kartais jis netgi suabejoja juo ir gyvena kaip gyvenęs. Praeina nemažai laiko, jį aplanko du elegantiškai apsirengę mandagūs ponai ir pakviečia eiti paskui juos. Kuo pagarbiausiai nusiveda jį į negyvenamą priemiestį ir, nulenkę jo galvą ant akmenų, nudobia. Prieš mirdamas nuteistasis tepasako: "Kaip šunį".

Matom, jog sunku kalbėti apie simbolį romane, kurio ryškiausia savybė - tikroviškumas. Tačiau tikroviškumas - sunkiai suvokiama kategorija. Esti kūrinijų, kur įvykiai atrodo tikroviški skaitytojui. Tačiau esti ir tokių (teisybė, jų pasitaiko rečiau), kur būtent personažui atrodo tikroviška tai, kas jam nutinka. Susidaro savotiškas, tačiau akivaizdus paradoksas: kuo nepaprastesni personažo nuotyčiai, tuo tikroviškesnis pasakojimo tonas: jis tiesiog proporcingas atotrūkiui tarp žmogaus gyvenimo keistumo ir paprastumo, su kuriuo tas žmogus jį priima. Būtent toks yra Kafkos tikroviškumas, mes puikiai juntame, ką jis nori pasakyti Procesu. Buvo kalbama, jog tai žmogaus dalios įvaizdis. Be abejonės. Bet viskas kur kas ir paprasčiau, ir sudėtingiau. Kitaip tariant, romano prasmė asmeniškesnė ir labiau susijusi su pačiu Kafka. Tam tikra prasme čia kalba jis pats, nes klauso mūsų išpažinties. Jis gyvena, ir jam paskelbtas nuosprendis. Jis sužino apie tai jau pirmuose romano - savo gyvenimo istorijos - puslapiuose ir, nors ir stengiasi išvengti tokios baigties, visiškai ja nesistebi! Jis niekad nesiliaus stebėjęs tokios nuostabos stoka. Tokie prieštaravimai - pirmieji absurdo kūrinio požymiai. Dvasios tragedija perkeliama į konkretybę. Ir tai pavyksta tik pasitelkus amžiną paradoksą, suteikianti spalvoms galią išreikšti tuštumą, o kasdieniams poelgiams - amžinus siekius.

Panašiai ir Pilis, matyt, yra veikianti teologija, tačiau pirmiausia tai individuali nerimastingo malonės ieškančios sielos istorija, istorija žmogaus, kuris siekia išgauti iš šio pasaulio daiktų jų karališkas paslaptis, o iš moterų - jose slypinčio dievo žymes. Metamorfozė savo ruožtu - siaubinga fantazija aiškumo etikos tema. Tačiau tai ir rezultatas tos begalinės nuostabos, kurią patiria žmogus, pajutęs, jog be jokių pastangų gali virsti gyvuliu. Šitoje fundamentalioje dviprasmybėje ir glūdi Kafkos paslaptis. Amžino svyravimo tarp to, kas natūralu, ir to, kas nepaprasta, tarp to, kas individualu, ir to, kas visuotina, tarp tragiško ir kasdieniško, absurdiško ir logiško esama visuose jo kūrinuose, ir tai lemia jo kūrybos rezonansą bei reikšmę. Norint suprasti absurdo kūrinį, reikia išvardinti tuos paradoksus, paryškinti tuos prieštaravimus.

Iš teisybės simbolis suponuoja du planus, du pasaulius - minčių ir pojūčių - bei jų atitikmenų žodyną. Sunkiausia sukurti tą žodyną. Tačiau suvokti tų dviejų pasaulių buvimą - reiškia žengti jų slaptų ryšių atskleidimo keliu. Kafkos kūrinuose tiedu pasauliai yra, viena vertus, kasdienybė, kita vertus - antibūtiškas nerimas*. Juos skaitant, kyla išpuodis, jog esi liudininkas to, kaip tolydžio pasiteisina Nietzsche's formulė: "Didžiosios problemos randasi gatvėje" [110](#).

Žmogaus dalioje esminis absurdiškumas ir nenumaldoma didybė eina sykiu (tai banalybė, atsikartojanti visose literatūrose). Tiedu dalykai natūraliai sutampa. Abu pasireiškia, kartojame, ta absurdiška nedarna, tarp mūsų sielos nesaikingų siekių ir laikinų kūno džiaugsmų. Absurdiška yra tai, kad siela, priklausanti kūnui, taip smarkiai jį pranoksta. Išreikšti tą absurdiškumą galima

naudojantis lygiagrečių kontrastų žaismu. Šitai Kafka, vaizduodamas kasdienybę, išreiškia tragediją, o pasitelkęs logiką - absurda.

Juo santūriau aktorius vaidina tragišką personažą, juo didesnė jo įtaiga.

Saikingumas gimdo begalinį siaubą. Šiuo požiūriu labai pamokoma graikų

* Reikia pažymėti, jog Kafkos veikalus pagrįstai galima aiškinti kaip socialinę kritiką (pavyzdžiui, Procesą). Beje, gal ir nėra jokio reikalo rinktis. Abu aiškinimai vienodai geri. Kalbant absurdo terminais, mes jau matėm, kad maištas prieš žmones yra taip pat maištas prieš Dievą: didžiosios revoliucijos visuomet metafiziškos.

tragedija. Tragiškame kūrinyje lemtis visuomet juntama geriau, kai jai suteikiamas logiškas ir natūralus pavidalas. Edipo lemtis žinoma iš anksto. Iš aukščiau nuspręsta, kad jis įvykdys žmogžudystę ir kraujomaišą. Visas sunkumas tas, kad reikia parodyti loginę sistemą, kurioje dėsningai prieinama prie tragiškos baigties. Jeigu mums būtų tik pranešta apie tokią neišvengiamą lemtį, tatau neatrodytų siaubinga, nes būtų neįtikėtina. Bet jeigu jos neišvengiamumas įrodomas neperžengiant kasdienybės, visuomenės, valstybės bei įprastų jausmų rėmų, tuomet siaubas išsventinamas. Maište, sukrėtusiame žmogų ir privertusiame jį pasakyti: "Tai neįmanoma", jau slypi neviltingas tikrumas, jog "tai" įmanoma. Tokia graikų tragedijos ar bent vieno jos aspekto paslaptis.

Yra dar ir kitas aspektas, kuris, pasitelkus atvirkštinį įrodinėjimo būdą, padės mums geriau suprasti Kafką. Žmogaus širdis turi apmaudų polinkį vadinti lemtimi tik tai, kas ją sužlugdo. Bet juk laimė savu ruožtu irgi neturi loginio pagrindo, nes ir ji neišvengiama. Mūsų dienų žmogus vis dėlto priskiria sau jos nuopelną tuomet, kai suvokia esąs laimingas. Ir atvirkščiai, daug ką būtų galima pasakyti apie išskirtinius likimus graikų tragedijoje bei apie graikų legendų numylėtinius, kurie, kaip, pavyzdžiui, Ulikas, išsigelbsti iš nelemčiausių nuotykių.

Bet kuriuo atveju reikia neužmiršti to slapto ryšio, kuris jungia tragiškus dalykus su logika ir kasdienybę. Štai kodėl Zamza, Metamorfozės herojus, - komivojažeris. Štai kodėl jam, taip neišprastai pavirtusiam vabalu, kelia nerimą vienintelis dalykas: šeimininkas bus nepatenkintas, kad jo nėra. Jam išauga letenėlės ir ūsiukai, stuburas išlinksta, baltos dėmelės išmuša pilvą - netvirtinsiu, jog tai nenustebina, tuomet dingtų visas efektas, - tačiau šitai sukelia jam tik "menką apmaudą". Kafkos meniškumas glūdi šitame niuanse. Pilyje, svarbiausiame jo kūrinyje, viršų ima kasdienybės detalės, ir vis dėlto šitame keistame romane, kur niekas nesibaigia ir viskas vėl prasideda iš naujo, vaizduojama palaimos ieškančios sielos istorija. Problemos perteikimas veiksmo lygmeniu, bendrybės ir atskirybės sutapimas - meistriškumo vingrybės, būdingos kiekvienam dideliui menininkui. Proceso herojus galėjo vadintis Šmitu arba Francu Kafka. Bet jis vadinamas Jozefu K... Tai ne Kafka ir vis dėlto jis. Tai eilinis europietis. Jis toks kaip visi. Bet jis kartu ir esybė K., tampanti šitos kūniškos lygties iksu.

Panašiai, norėdamas išreikšti absurda, Kafka taiko nuoseklumo metodą. Visi žinome istoriją apie beproį, meškeriojusį vonioje; gydytojas, nebanalus psichiatras, paklausė jo: "Ar kimba?", ir jam buvo kuo logiškiausiai atšauta: "Ne, kvaily, juk tai vonia". Tai tik absurdiškas anekdotas. Tačiau jame aiškiai jaučiama, kaip susijęs absurdo efektas su logikos pertekliumi. Kafkos pasaulis iš tikro nenusakomas pasaulis, kur žmogus leidžia sau kankinamą prabangą meškerioti vonioje, žinodamas, jog nieko neištrauks. Taigi pripažįstu, jog Kafkos kūryboje išlaikyti pagrindiniai absurdo principai.

Apie Procesą, pavyzdžiui, galiu pasakyti, kad jis visiškai nusisekė. Kūnas triumfuoja. Čia nieko netrūksta: nei neišreikšto maišto (būtent jis ir vedžioja rašytojo ranką), nei giedros ir nebylios nevilties (būtent ji ir kuria), nei tos stebinančios laisvės, kuria personažai alsuoja iki pat mirties.

Vis dėlto tas pasaulis nėra toks uždaras, kaip atrodo. Į tą visatą be pažangos Kafka labai netikėta forma įleidžia viltį. Šia prasme Procesas ir Pilis - skirtingų krypčių romanai. Jie papildo vienas kitą. Menkas juos skiriantis poslinkis - didžiulis laimėjimas ieškant išeities. Procesas iškelia problemą, kurią Pilis iš dalies išsprendžia. Pirmajame kūrinyje aprašinėjama kone moksliniais metodais ir nedaroma jokių išvadų. Antrajame tam tikra prasme aiškinama. Procesas nustato diagnozę, Pilis siūlo gydymą. Tačiau pasiulytas vaistas neišgydo. Jis tik sugrąžina ligonį į normalų gyvenimą. Ir padeda susitaikyti su liga. Tam tikra prasme (prisiminkime Kierkegaard'ą) verčia ją puoselėti. Matininkas K... nesugeba įsivaizduoti jokio rūpesčio, tik tą, kuris neduoda jam ramybės. Netgi jo aplinkiniai pamilsta tą tuštumą ir tą neįvardintą skausmą, sakytum jo kančia būtų tapusi išrinktumo ženklu. "Kaip tu man reikalingas, - sako Frida matininkui K... - Nuo tada, kai pažinau tave, jaučiuosi tokia vieniša, kai tavęs nėra šalia".

Tas subtilus vaistas, priverčiantis mylėti tai, kas mus žlugdo, ir pagimdantis viltį pasaulyje be išeities, tas staigus "šuolis", dėl kurio viskas pasikeičia, ir yra egzistencinės revoliucijos bei pačios Pilies paslaptis. Nedaugelio kūrinių forma griežtesnė už Pilies. K..., paskirtas Pilies matininku, atvyksta į kaimą. Bet iš kaimo susisiekti su Pilimi neįmanoma. Per šimtus puslapių K... atkakliai ieškos kelio, imsis įvairiausių žygių, gudraus, ieškos aplinkinių kelių, niekad nepraras savitvardos ir su stulbinančiu patiklumu stengsis užimti jam patikėtas pareigas. Kiekvienas skyrius baigiasi nesėkme. Ir kiekviename vėl viskas pradeda iš naujo. Čia nėra logikos, bet yra nuoseklumas. To užsispyrimo mastas suteikia kūriniui tragizmo. Paskambinęs telefonu į Pilį, K... išgirsta ragelyje sutrikusius, sumišusius balsus, neaiškų juoką, tolimus šūksnius. To pakanka jo vilčiai palaikyti, kaip mums pakanka tų negausių ženklų vasaros danguje ar tų vakaro pažadų, suteikiančių prasmę mūsų gyvenimui. Čia atsiskleidžia savotiško Kafkos liūdesio paslaptis. To paties liūdesio, kuris jaučiamas Prousto kūriniuose ar Plotino peizažuose, - tai prarasto rojaus ilgesys. "Mane apima baidūs liūdesys, kai Barnabas sako man iš ryto, kad eis į Pilį, - aiškina Olga, - tikriausiai beprasmiška kelionė, tikriausiai prarasta diena, tikriausiai tuščia viltis". "Tikriausiai" - niuansas, kuriuo pagrįsta visa Kafkos knyga. Bet niekas nepadeda, amžinybės ieškojimas nesiliauja. Ir to įkvėpimo pagauti automatai - Kafkos personažai - parodo, kuo mes taptume, netekę savo pramogų* ir visiškai atsidavę nuolankumui prieš dieviškąjį pradą.

Pilyje tas pasiaukojimas kasdienybei tampa etika. K... gyvena viltimi, jog vis tiek bus priimtas į Pilį. Negalėdamas pasiekti to pats vienas, jis visas savo pastangas sutelkia tam, kad taptų kaimo gyventoju, liautųsi būti jame svetimas,

* Pilyje paskališkosios "pramogos", matyt, įkūnytos Padėjėjų, "atitraukiančių" K... nuo jo rūpesčio. Jeigu Frida galiausiai tapo vieno iš padėjėjų meiluže, vadinasi, apgaulė jai buvo mielesnė už tiesą, kasdienybė - už nerimą, kuriuo dalijamasi su kitu.

kaip pabrėždavo visi aplinkiniai, ir šitaip tikisi užsitarnausiąs Pilies malonę. Jis nori įgyti amatą, namus, gyventi normalaus ir sveiko žmogaus gyvenimą. Jis nebepakelia savo beprotybės. Jis nori vadovautis sveiku protu. Nori nusikratyti prakeiksmo, dėl kurio jis svetimas kaime. Šia prasme reikšmingas epizodas su Frida. Jis priima ją į meilužes tik todėl, kad kitados ji pažinojo vieną iš Pilies tarnautojų. Ji turi savy kažką, kas jį pranoksta, nors sykiu jis suvokia ir tai, kas daro ją nevertą Pilies. Čia neučia prisimeni savotišką Kierkegaard'o meilę Reginai Olsen. Kai kurių žmonių amžinybės liepsna, galiausiai juos suryjanti, tokia stipri, kad joje sudega net aplinkinių širdys.

Pražūtinga klaida: Dievui atiduodama tai, kas jam nepriklauso, taip pat išryškėja Fridos epizode. Tačiau Kafka nemano, jog tai klaida. Tai doktrina ir "šuoelis". Nėra nieko, kas nepriklauso Dievui.

Dar reikšmingiau tai, kad matininkas palieka Fridą ir nueina pas Barnabo seseris. Juk Barnabo šeima - vienintelė kaime, kurią visiškai paleido ir Pilis, ir pats kaimas. Amalija, vyresnioji sesuo, atmetė gėdingus vieno Pilies tarnautojų pasiūlymus. Po to visiems laikams prakeikta už amoralų elgesį, ji liko nušalinta nuo Dievo meilės. Tasai, kuris nesugeba paaugoti savo garbės Dievui, nevertas jo malonės. Čia atpažįstame įprastinę egzistencialistinės filosofijos temą: tiesa prieštarauja moralei. Šiuo atveju Kafka neapsiriboja konstatavimu. Juk jo herojaus nueitas kelias - nuo Fridos iki Barnabo seserų - tai kelias nuo patiklios meilės iki absurdo sudievinimo. Čia ir vėl Kafkos mintis sutampa su Kierkegaard'o mintimi. Tad nieko nuostabaus, kad "Barnabo pasakojimas" įdėtas knygos pabaigoje. Matininkas paskutinį kartą mėgina surasti Dievą tame, kas jį neigia, atpažinti jį ne mums įprastuose gėryje ir grožyje, o tuščiuose ir bjauriuose abejingumo, neteisingumo, neapykantos pavidaluose. Tasai prašalaitis, kuris prašosi priimamas į Pilį, savo kelionės pabaigoje atsiduria dar didesnėje tremtyje, nes šįkart jis jau nebeištikimas ir pats sau, jis atmeta moralę, logiką ir proto tiesas, kad neturėdamas nieko, tik savo beprotišką viltį, įžengtų į dieviškosios malonės dykumą*.

Žodis "viltis" čia neatrodo juokingas. Priešingai, juo tragiškesnė Kafkos pavaizduota žmogaus dalia, juo sunkiau palaužiama ir labiau iššaukianti darosi toji viltis. Juo tikresnis Proceso absurdiškumas, juo labiau jaudinantis ir nepateisinamas atrodo tasai egzaltuotas "šuoelis" Pilyje. Čia matome gryną egzistencinės minties paradoksą, tokį kaip Kierkegaard'o: "Reikia kirsti milžinišką smūgį žemiškajai vilčiai, tik tuomet išsigelbėsi tikrąja viltimi" [†]; jį galima išversti taip: "Reikėjo parašyti Procesą, kad galėtum imtis Pilies". Dauguma rašiusių apie Kafką iš tikrųjų apibūdino jo kūrybą kaip neviltingą šauksmą, kur žmogui nepalikta jokios išeities. Tačiau tokia nuomonė turi būti peržiūrėta. Viltis nelygu vilčiai. Optimistiška pono Henry Bordeaux¹¹¹ kūryba atrodo man ypač neviltinga. Nes joje nėra nieko, kas duotų peno reikloms

Tai tinka, matyt, tik nebaigtajam Pilies variantui, kurį Kafka mums paliko. Abejotina, kad rašytojas būtų sugriovęs paskutiniuose skyriuose romano intonacijos vienovę.

[†] Širdies grynumas.

širdims. O Malraux mintis, priešingai, visuomet gaivina. Tačiau abiem atvejais mes kalbame apie skirtingą viltį ir skirtingą neviltingumą. Aš tik matau, kad ir absurdo kūrinys gali nuvesti į neištikimybę, kurios noriu išvengti. Kūryba, buvusi tik bereikšmės bergždžios dalios atkartojimu, išvalgia dūlumo apoteozę, čia tampa iliuzijų lopšiu. Ji aiškina, suteikia formą vilčiai. Kūrėjas nebegali be jos apsieiti. Ji jau ne tragiškas žaidimas, kuriuo turėjo būti. Ji suteikia prasmę autoriaus gyvenimui.

Reikia pasakyti, jog tokie giminingos dvasios kūriniai, kaip Kafkos, Kierkegaard'o ar Šestovo, trumpai tariant, egzistencinių romanistų bei filosofų kūriniai, visi nukreipti į absurdą ir jo padarinius, galiausiai baigiasi šituo galingu vilties šūksniu. Jie apglėbia Dievą, kuris juos praryja. Viltis išliūkina per nuolankumą, kadangi šitos egzistencijos absurdiškumas dar labiau juos įtikina, jog esama antbūtiškos tikrovės. Jeigu šito gyvenimo kelias atveda prie Dievo, vadinasi, išeitis yra. Ir atkaklumas, užsispyrimas, su kuriuo Kierkegaard'as, Šestovas ir Kafkos herojai kartoja savo maršrutus, liudija apie ypatingą įkvėpiančią tokio įsitikinimo galią*.

Kafka neigia savo dievo moralinį didumą, akivaizdumą, gerumą, nuoseklumą, bet tik tam, kad dar karščiau pultų į jo glebį. Absurdas pripažintas, priimtas, žmogus su juo susitaiko, ir nuo tos akimirkos mes jau žinome, kad jis liovėsi buvęs absurdas. Ar gali žmogus turėti patrauklesnę viltį už

viltį išvengti savo dalios? Aš dar kartą įsitikinu, nors paplitusi visai kita nuomonė, jog egzistencinė filosofija yra persunkta begalinės vilties, vilties, kuri kartu su primityviaja krikščionybe ir gerosios naujienos paskelbimu suaudrino senąjį pasaulį. Tačiau kaip neišgelbėti kapituluojančio minties aiškumo ženklų tame šuolyje, apibūdinančiame egzistencinę filosofiją, tame užsispyrime, tame dieviškos tuštumos matavime? Tatai aiškinama kaip puikybės išsižadėjimas vardan išsigelbėjimo. Toks išsižadėjimas būtų vaisingas. Tačiau tai nieko nekeičia. Mano akyse moralinė minties aiškumo vertė nesumenkėja pareiškus, kad jis bergždžias kaip ir bet kokia puikybė. Juk ir tiesa pačiu savo apibrėžimu yra bergždžia. Tokie yra visi akivaizdūs dalykai. Pasaulyje, kur viskas duota ir niekas nepaaiškinta, vertės ar metafizikos vaisingumas - beprasmiškas sąvoka.

Čia bent jau matom, į kokią minties tradiciją įsilieja Kafkos kūryba. Būtų neprotinga manyti, kad perėjimas nuo Proceso prie Pilies yra griežtas. Jozefas K... ir matininkas K... tėra tik du Kafką traukiantys poliai†. Pasinaudosiu Kafkos žodžiu ir pasakysiu, kad jo kūryba tikriausiai neabsurdiška. Bet tai neturi kliudyti mums matyti jos didumą ir visuotinumą. Tai nulemta Kafkos sugebėjimo su tokiu užmoju pavaizduoti kasdienį perėjimą nuo vilties prie nevilties ir nuo beviltės išminties prie savanoriško apakimo. Jo kūryba universali

* Vienintelis praradęs viltį Pilies personažas yra Amalija. Būtent jai matininkas labiausiai ir priešinasi.

† Tuos du Kafkos minties aspektus galima palyginti. Pataisos kolonijoje : "Kaltumas (turima galvoje - žmogaus) niekad nekelia abejonių", o fragmente iš Pilies (Momo ataskaita): "Matininko K... kaltumą sunku nustatyti".

(tikrai absurdiška kūryba neuniversali), nes joje atsiranda jaudinantis poveikslas žmogaus, nusisukančio nuo žmogiškojo prado, randančio pagrindą tikėjimui savo paties prieštaravimuose, o pagrindą vilčiai - neviltyje, žmogaus, vadinančio gyvenimu savo siaubingą mokymąsi mirti. Ji universali, nes įkvėpta religijos. Kaip ir visose religijose, žmogus čia išlaisvintas nuo sunkios savo gyvenimo naštos. Ir nors aš tai žinau ir žaviuosi Kafkos kūryba, žinau ir tai, kad ieškau ne universalumo, o tiesos. Tiedu dalykai gali nesutapti.

Mano požiūris bus suprantamesnis, jeigu pasakysiu, kad tikra nevilties filosofija tiksliausiai apibūdinama priešingais kriterijais ir kūrinys, vaizduojantis laimingo žmogaus gyvenimą, iš kurio išstremta būsimo gyvenimo viltis, gali skambėti tragiškai. Juo džiugesnis gyvenimas, juo absurdiškesnė mintis apie jo praradimą. Gal čia ir glūdi paslaptis to išdidaus bergždumo, kuriuo alsuoja Nietzsche's kūriniai. Tarp savo bendraminčių Nietzsche, rodos, bus vienintelis menininkas, padaręs galutines išvadas iš absurdo estetikos: jo paskutinis žodis mums - tai bergždžias ir pergalingas aiškumas ir atkaklus bet kokios antbūtiškos paguodos neigimas.

To, kas pasakyta, pakanka, kad šiame esė būtų atskleista didžiulė Kafkos kūrybos reikšmė. Čia priejome žmogaus minties ribą. Galime pasakyti, jog viskas jo kūryboje esmiška tikrąja to žodžio prasme. Šiaip ar taip, ji kelia absurdo problemą visais aspektais. Tad jeigu sugretinsime šitas išvadas su pradinėmis pastabomis, esmę su forma, paslėptą Pilies prasmę su tikrovišku aprašymu, aistringus bei išdidžius K... ieškojimus su kasdieniais aplinka, kurioje jie pasireiškia, suprasime, koks didis rašytojas yra Kafka. Jeigu ilgesys yra žmogiškumo požymis, tai, ko gero, niekam kitam nepavyko suteikti apgailestavimo šmėkloms tiek kūniškumo ir išraiškingumo. Ir sykiu suprasime tą didingumą, kurio reikalingas absurdo kūrinys ir kurio, galimas daiktas, čia nesama. Kadangi menui būdinga sieti bendrybę su atskiryste, dūlią vandens lašo amžinybę su jo atspindžių žaismu, tai juolab teisinga bus vertinti absurdo rašytojo didumą pagal atotrūkį tarp šių dviejų pasaulių. Jo paslaptis glūdi mokėjime surasti tą vienintelį tašką, kur jiedu susiliečia labiausiai skirdamiesi vienas nuo kito.

Tiesą pasakius, tyros širdys geba visur išvelgti tą žmogaus ir to, kas nėra žmogiška, geometrinį susikirtimo tašką. Faustas ir Don Kichotas tokie iškilūs meno personažai tik todėl, kad be galo didelius dalykus parodo mums žemiškomis rankomis. Bet visuomet ateina valandėlė, kai protas paneigia tiesas, kurias tos rankos gali paliesti. Valandėlė, kai kūrinys suvokiamas jau nebe tragiškai, kai jis suvokiamas tiesiog rimtai. Tuomet žmogus pradeda puoselėti viltį. Bet viltis - ne jo reikalas. Jo reikalas nusigręžti nuo vingrybių. O būtent jas aš ir matau audringo proceso, kurį Kafka iškėlė visam pasauliui, pabaigoje. Neįtikėtinas jo nuosprendis galiausiai išteisina šį bjaurų ir stulbinantį pasaulį, kur net kurmiai drįsta viltis*

* Tai, kas čia siūloma, žinoma, yra viena iš Kafkos kūrybos interpretacijų. Bet nesuklystume pridūrę, jog niekas nekliudo tyrinėti ją, nepaisant interpretacijų, grynai estetiniu požiūriu. Pavyzdžiui, B.Groethuysenas, būdamas išmintingesnis už mus, savo puikioje Proceso pratarinėje apsiriboja atskleidęs skaudžias fantazijas to, kurį labai tiksliai pavadino nubudusiu sapnuotoju. Kafkos kūrinio dalia, o gal ir didybė - viską pateikti ir nieko nepatvirtinti.

PAAIŠKINIMAI

1 Pia, Pascalis - prancūzų literatas, Camus draugas, bendradarbiavęs su juo laikraščiuose L'Alger républicain ir Combat.

2 Pindaras (516? -438? m. p.m.e.) - graikų poetas lyrikas. Čia jaučiama sąsaja su P. Valéry, kurio Jūreivių kapinės nuo 1930 m. spausdinamos su šiuo Pindaro dvieiliu vietoj epigrafo. A.Camus 1940 m. pasižymi jį savo Užrašų knygelėse.

3 Nietzsche, Friedrichas Wilhelmas (1844-1900) - vokiečių filosofas, vienas svarbiausių imoralizmo ir iracionalizmo atstovų. Pagrindinė jo filosofijos tezė buvo įsitikinimas, kad pats gyvenimas yra žmogaus egzistencijos tikslas ir didžiausia vertybė. Jis teigė, kad žmogaus veiklą lemia gyvenimo poreikiai, o kiekviena tiesa yra subjektyvi ir sąlygiška.

4 Galilejus, Galilejas (1564-1642) - italų matematikas, fizikas ir astronomas. Išsižadėjo savo sukurtos heliocentrinės sistemos Romos inkvizicijos teisme 1633 metais.

5 La Palisse'as (tikr. Jacques de Chabannes, 1470-1525) - Prancūzijos maršalas, vienas šauniausių savo laikų kariškių, dalyvavęs karuose su Italija valdant Karoliui VIII, Liudvikui XII ir Pranciškui I. Žuvo mūšyje ties Pavija. Kareivių sudėta daina apie jo narsumą, kur kiekvienas kupletas baigiasi žodžiais: "Ketvirtį valandos prieš mirtį jis dar buvo gyvas", pagarsėjo savo naivumu, kuris klaidingai buvo priskiriamas ir pačiam La Palisse'ui.

6 Nietzsche dažnai žaisdavo evangelijos žodžiais: "Verčiau jūs sakykite : "Taip", jei taip, "Ne", jei ne, o kas viršaus, tai iš piktojo" (Ev. pagal Matą V, 37 ir šv. Pauliaus II Kor. I, 18-19.) Plg. Stabu saulėlydyje (44): "Mano laimės formulė: vienas "Taip", vienas "Ne", tiesi linija, vienas tikslas..." ir Antikrikščionyje (1) bei Valioje viešpatauti (46): "Mano penki "Ne"; (476): "Mano naujasis kelias, kuris veda į "Taip"".

7 Kirilovas - Dostojevskio romano Kipšai herojus. Peregrinas, pramintas Protėjumi, - II a. vidurio graikų filosofas kinikas, susideginęs ant laužo per 165 metų Olimpines žaidynes. Lukianas parašė pamfletą Apie Peregrino mirtį. Lequier, Jules'as (1814-1862) - prancūzų filosofas, paslaptinai dingęs jūroje.

8 Schopenhaueris, Arthuras (1788-1860) - vokiečių filosofas, voliuntaristinio pobūdžio filosofinės sistemos kūrėjas. Jo filosofijai būdinga fenomenalistinė pažinimo teorija, iracionalistinė ir voliuntaristinė metafizika, programinis neistoriškumas ir itin pesimistinis požiūris į pasaulį, todėl jos negalima priskirti jokiai didžiajai mąstymo kryptiai, dominavusiai vokiečių filosofijoje pirmoje XIX a. pusėje.

9 Pascalis, Blaise'as (1623-1662) - prancūzų filosofas ir mokslininkas. Savo Mintyse taip rašė apie "pramogą": "Ne žmonių valioje panaikinti mirtį, vargus, visišką nežinojimą, tad jie ir stengiasi negalvoti apie tai ir bent šitaip jaustis laimingi... Pramoga - vienintelė mūsų paguoda bėdoje ir sykiu - didžiausia bėda: trukdydama mums galvoti apie mūsų lemtį, ji nepastebimai veda mus į pražūtį. Jeigu nebūtų pramogų, mes pajustume tokį ilgesingą liudėsį, kad pasistengtume sunaikinti jį ne tokiu efemerišku būdu. Tačiau pramoga mus linksmina, ir nepastebėdami to mes skubame į mirtį".

10 Jaspersas, Karlas (1883) - vokiečių psichologas ir filosofas, dvasiškai artimas Nietzsche'i ir ypač Kierkegaard'ui. Jo egzistencinės filosofijos išeities taškas - kritinė objektyvaus žinojimo analizė, jo ribų ir racionaliosios ontologijos negalimumo konstatavimas.

11 Toks buvo Camus gyvenimas kuriant Sizifo mitą. Užrašų knygelėse (1937 m. gruodis) rašoma: "Daugybę vilčių teikęs vyrukas, dabar dirbantis kontoroje. Nieko kito neveikia, pargrįžta namo, atsigula ir rūko iki vakarienės, paskui vėl atsigula ir miega ligi ryto. Sekmadienį keliasi labai vėlai, sėdasi prie lango, žiūri į lietų arba į saulę, į praeivius arba į tylą. Ir taip kiaušius metus. Jis laukia. Laukia mirties. Kam tie pažadai, jeigu vis vien..." (I, p. 98.)

12 "Susirūpinimas" - M. Heideggerio terminas iš Būties ir laiko, apibūdinantis žmogaus egzistenciją.

13 Plg. Jungtuvės: "Ką čia reiškia žodžiai "ateitis", "gerovė"? Ką reiškia dvasinis tobulėjimas? Jeigu aš atkakliai atsisakau visų įmanomų "paskui", tai tik tam, kad neišsižadėčiau savo dabartinio turtingumo" ir Užrašų knygelės (1937 m. spalio 4 d.): "Iki šiol aš gyvenau mintimi, kad gyvenime reikia kažką veikti, tiksliau pasakius, kad jei jau esi skurdžius, privalai užsidirbti pragyvenimui, prasisiekti, įsikurti. Ir, matyt, toji mintis, kurios dar nedrįsau pavadinti prietarų, buvo pakankamai many išisaknijusi, nes vis siurbė man smegenis, nepaisant mano ironijos ir ryžtingų pasisakymų šita tema. Ir štai, kai tik buvau paskirtas dirbti į Bel Abesa (Camus buvo paskirtas dėstytoju į Sidi Bel Abeso koledžą - vert.), viskas vėl staiga užplūdo - tokia galutinė atrodė ta galimybė įsikurti. Atsisakiau to pasiūlymo, matyt, saugi gerovė nieko man nereiškė, palyginti su mano tikrojo gyvenimo galimybėmis. Atsitraukiau, regėdamas tokios egzistencijos niūrumą bei stingulį. Jeigu būčiau išlaukęs pirmąsias dienas, tikriausiai būčiau sutikęs. Bet čia ir slėpėsi pavojus. Aš išsigandau, išsigandau vienatvės ir galutinumo. Ir dabar dar negalėčiau pasakyti, ar tai, kad atmečiau tokį gyvenimą, atsiribojau nuo to, kas vadinama "ateitimi", vėl pasirinkau netikrumą ir skurdą, buvo stiprybė ar silpnumas. Tačiau žinau bent jau tai, kad jeigu to konflikto ir būta, tai jis vertas to vargo. Nebent gerai viską pasvėrus... Ne. Mane privertė bėgti tikriausiai ne tiek įsikuridinimo, kiek įsikuridinimo kažkame bjauraus jausmas. O išvis ar sugebu daryti tai, kas vadinama "rimtais dalykais"? Ar aš tingus? Nemanau, ir esu tai įrodęs. Tačiau ar turi žmogus teisę atsisakyti darbo todėl, kad jis jam nepatinka? Mano galva, dykinėjimas ištvirkina tik tuos, kurie stokoja temperamento. Ir jeigu aš jo stokočiau, man liktų tik viena išeitis". (I, p. 88.)

14 Analogiškas įvaizdis Užrašų knygelėse (1939 m. pavasaris): "Moteris gyvena su savo vyru nieko nesuvokdama. Kartą jis pakviečiamas kalbėti per radiją. Ji stebi jį pro stiklinę užtvarą negirdėdama, ką jis kalba. Tik mato jį gestikuliuojant. Pirmą kartą pamato jį ne tik kaip fizinę butybę su kūnu ir krauju, bet ir kaip pajacą - toks jis yra iš tikrųjų. Palieka jį. "Ir šita marionetė kasnakt ropščiasi man ant pilvo". (I, p. 156.)

[15](#) Turimas galvoje Jeano Paulio Sartre'o romanas Šleikštulys.

[16](#) Šią Kierkegaard'o (Post scriptum filosofiniams fragmentams) ir Heideggerio (Būtis ir laikas) mintį Camus ne sykį kartoja. Plg. Jungtuvės: "Mes nemokame samprotauti apie mirtį ir apie spalvas. Bet juk labai svarbu tas žmogus priešais mane, - sunkus kaip pati žemė, tas mano ateities prototipas. Tačiau ar galiu iš tikro apie tai mąstyti? Sakau sau: aš turiu mirti. Bet juk tai nieko nereiškia, nes man nepavyksta tuo patikėti, ir mano patirtis čia apsiriboja kitų mirtimi".

[17](#) Plg. Užrašų knygelėse (1938 m. gruodis): "Apie Absurdą". Yra tik vienas atvejis, kai neviltis yra gryna. Tai nuteistojo myriop atvejis (tegu mums bus leista pasinaudoti menku priminiu). Jeigu paklaustume nusivylusį meilę žmogų, ar jis norėtų būti rytoj giljotinuotas, jis atsakytu "ne". Iš baimės, kad ji kankins? Taip. Tačiau baimė čia atsiranda iš tikrumo jausmo, veikiau iš matematinio elemento, kuris pagrindžia tą tikrumo jausmą. Absurdas čia visiškai aiškus. Jis - iracionalumo priešingybė. Jis turi visus akivaizdumo požymius. Iracionali yra arba būtų blykstelinti merdinti viltis, jog visa tai praeis ir tos mirties bus galima išvengti. Visai kas kita - absurdas. Čia akivaizdu yra tai, kad jam nukirs galvą, ir tatau bus padaryta tuomet, kai jis turės šviesų protą - dargi tuomet, kai visas jo šviesus protas susikoncentruos ties tuo faktu, kad jam nukirs galvą. Kirilovas teisingas. Nusižudyti - reiškia įrodyti savo laisvę. Ir jo laisvės problema išsprendžiama labai paprastai. Žmonės turi iliuziją, kad jie laisvi. Nuteistieji myriop tos iliuzijos neturi. Visas klausimas - kiek reali šita iliuzija". (I, p. 141.)

[18](#) Aristotelis, Metafizika (IV, VIII, 6). Camus jį cituoja iš Levo Šestovo Raktų galios vertimo.

[19](#) Parmenidas (544? -450?) - graiku filosofas, laikomas ontologijos tėvu.

[20](#) Posakis "Pažink save", išraižytas Apolono šventykloje Delfuose, pasak legendos, priklauso ne Sokratui, o Kilonui, vienam iš Septynių Graikijos išminčių. Tačiau filosofijos istorijoje šis posakis siejamas su Sokrato mokymu, nes jis nulėmė jo tiesos ieškojimų kryptį.

[21](#) Camus čia sugretina kelis skyriaus "Prieš saulėtekį" (F.Nietzsche Štai taip Zaratustra kalbejo, III dalis) versetus, juos supaprastindamas. Čia remiamasi A. Tekoriaus vertimu (F.Nyčė. Rinktiniai raštai. - Vilnius: "Mintis", 1991, p. 162).

[22](#) Kierkegaard'as, Sörenas (1831-1855) - danų filosofas, egzistencializmo pradininkas, filosofinių sistemų (ypač Hėgelio) priešininkas. Žmogaus uždaviniu laikė autentiško asmeninio gyvenimo siekimą. Garsus jo kūrinys Traktatas apie neviltį turi paastraštę "Mirtina liga".

[23](#) Jaspersas - žr. 13 paaišk., Heideggeris, Martinas (1889-1976) - vokiečių filosofas, Husserlio mokinių, vienas ryškiausių egzistencializmo atstovų. Jam labiausiai rūpi praradusio darną, kupino rūpesčių ir baimės, vienišo svetimame daiktų pasaulyje žmogaus būties problema. Žmogaus egzistencijos autentiškumą jis mato jos baigtinumo įsisąmoninime ir gyvenimo įvertinime būsimos mirties pajautimo požiūriu. Šestovas, Levas (1866-1939) - rusų filosofas ir rašytojas. Nuo 1920 m. gyveno Paryžiuje. Remdamasis Dostojevskio ir Nietzsche's mintimis, sukūrė mokymą apie tragišką žmogaus egzistencijos absurdiškumą, apie individo nepriklausomumą nuo jokių gamtos ar visuomenės desnių, visuotinių tiesų ar visuotinai privalomų moralės normų. Filosofiniam protui priešpriešino dieviškąją apreiškimą. Scheleris, Maxas (1874 -1928) - vokiečių filosofas, vienas iš filosofinės antropologijos pradininkų. Patyrė didžiulę Husserlio fenomenologijos įtaką ir iš dalies pasinaudojo pastarojo mokymu apie intuityvų esinių stebėjimą savo religiniam filosofiniam mokymui pagrįsti.

[24](#) Evangelija pagal Matą (XXIV, 42-43), Evangelija pagal Joną (XIX, 28-30). Plg. Pascalio Jėzaus paslaptį, komentuoatą Levo Šestovo Getsemanės naktįje.

[25](#) Ariadnė, Kretos karaliaus Mino duktė, įsimylėjusi Tesėją, kuris atvyko į Kretą nukauti Minotaurą, duoda jam siūlą kamuolį, kad, išvyniojęs jį Labirinte ir nukovęs tą baidyklę, surastų kelią atgal.

[26](#) Ibsenas, Henrikas (1826-1906) - norvegų dramaturgas, kurio kūrybai turėjo įtakos Kierkegaard'o ir Nietzsche's idėjos.

[27](#) Nietzsche's apibūdinimas (Aušra, 327).

[28](#) Įvaizdis, pasiskolintas iš antrojo Pauliaus laiško korintiečiams (XII, 7), nuolat kartojamas Kierkegaard'o darbuose. Traktatas Rakštis kūne skirtas šiai obsesijai.

[29](#) Husserlis, Edmundas (1859-1938) - vokiečių filosofas, fenomenologijos - mokslo apie sąmonės fenomenus - pradininkas. Jo darbai turėjo didelės įtakos filosofams egzistencialistams: Heideggeriui, Sartre'ui, Merleau-Ponty, pasinaudojusiems jo fenomenologiniu metodu, tačiau atmetusiems jo transcendentinį idealizmą ir mokymą apie "grynuosius esinius".

[30](#) Proustas, Marcelis (1871-1922) - prancūzų rašytojas, pagrindiniame savo kūrinyje, romane Prarastolaiko beieškant, pamėginęs išvengti laiko dėsnio ir per meną apčiuopti į sąmonę nugrimzdusius tikrovės reiškinius bei atkurti juos per mintį.

[31](#) Sąsaja su Husserliu: "Pastarosios [filosofijos] stokoja bendros dvasinės "vietos", kur jos galėtų susilieti ir apvaisinti viena kitą" (Dekartiškieji apmąstymai).

[32](#) Tai Camus filosofijos leitmotyvas. Plg. Jungtuvės: "Tik nedaugelis supranta, jog esama tokio atsisakymo, kuris neturi nieko bendra su išsižadėjimu", Sizifo mitą (p. 30).

[33](#) The time is out of joint - "Nutrūko laikų ryšys" (pažodžiui gali reikšti ir: "Laikas išsinarino sąnari"). (Hamletas, I veiksmas, 5 scena.)

[34](#) Loyola, Ignotas (1491-1556) - ispanų dvarininkas, kontrreformacijos veikėjas, jėzuitų ordino steigėjas. Jo Dvasinėse pratybose tarp kitų nurodymų yra Camus minėtas "intelektų aukojimas", kadangi svarbiausias tikinčiojo tikslas - absoliučiai paklusti dieviškajai valiai, apvalyti sielą nuo aistrų, savavališkų ketinimų ir puikybės.

[35](#) Galiani, Ferdinandas (1728-1787) - abatas, italų diplomatas, ekonomistas, rašytojas. Buvo Neapolio karalystės sekretorius Paryžiuje, kur palaikė ryšius su enciklopedistais. Jo literatūriniame palikime garsus Pagiriamasis žodis popiežiui Benediktui XIV (1758), Dialogas apie moteris ir daug laiškų poniai d'Espinay. Ponia d'Espinay (tikrasis vardas Louise Tardieu d'Esclavelles) (1726-1783) - prancūzų rašytoja, Jeano Jacques'o Rousseau globėja, kurios salone rinkdavosi daugelis žymių to amžiaus žmonių. Camus minimas laiškas, parašytas 1777 vasario 8 d., byloja: "Reikia gyventi su savo skausmais. Problema yra gyventi, o ne pasveikti". Nietzsche keliskart cituoja Galiani'o laiškus savo kūrinyje Anapus gėrio ir blogio.

[36](#) Bergsonas, Henri (1859-1941) - prancūzų filosofas, intuityvizmo pradininkas.

[37](#) Platonas (428?-348?) - graikų filosofas, Sokrato mokinys, pirmosios idealistinės filosofinės sistemos kūrėjas. Jos pagrindas buvo teorija apie tobulas idėjas kaip prototipus amžinų ir nekintamų daiktų, kurie tėra vien netobulas ir kintamas tų idėjų atspindys.

[38](#) Žr. Jungtinių 23 paaišk. ("Plotinas (1205-1277) - graikų filosofas neoplatonikas. Jo filosofijos ryšys su šv. Augustino mokymu A. Camus nagrinejo aukštojo mokslo diplominiame darbe Krikščioniškoji metafizika ir neoplatonizmas.")

[39](#) Plg. Užrašų knygelėse (1938 m. rugpjūčio 21 d.): "Tik tas, kuris pažino dabartį, iš tikro žino, kas yra pragaras" (Jacobas Wassermannas)". (I, p. 119.)

[40](#) Euridikė - senovės graikų mitologijoje Orfėjo žmona, mirusi nuo gyvatės įkandimo. Orfėjas nusileidžia paskui ją į požemio karalystę ir gauna leidimą sugrąžinti Euridikę į žemę su sąlyga, kad jis neatsigręš ir nepažvelgs į ją, kol nepareis namo. Orfėjas netesėjo pažado, atsigręžė, ir Euridikė liko amžiams požemio karalystėje.

[41](#) Tokį likimą pasirenka Kaligula (IV veiksmas, 14 scena). Plg. Užrašų knygelėse (1937 m. sausis): "...Pabaiga: Kaligula praskleidžia uždangą ir išeina į avansceną: "Ne, Kaligula nemirė. Jis - ten, ir ten. Jis - kiekviename iš jūsų. Jeigu jums būtų duota valdžia, jeigu jūs turėtumėt širdį, jeigu jūs mylėtumėt gyvenimą, tai pamatytumėt, kaip ta baidyklė arba angelas, kuriuos nešiojatės savy, nusimeta grandines. Mūsų epocha miršta todėl, kad tikėjo vertybėmis ir tuo, jog dalykai gali būti gražūs ir neabsurdiški. Sudie, aš grįžtu į istoriją, kur mane taip ilgai laiko uždare tie, kurie bijo per daug mylėti". (I, p. 43.)

[42](#) Žr. 17 paaiškinimą.

[43](#) Seneka De Providentia (Apie numatymą), II, 7. Romėnų filosofo veikale toks susirėmimas teikia malonumo Dievui.

[44](#) Žr. 13 paaiškinimą.

[45](#) Plg. Užrašų knygelėse (1941 m. spalį): "Nūdienos pasaulio prieštaravimas. Atėnuose liaudis iš tikrųjų galėjo valdyti tik todėl, kad skyrė tam didžiąją savo laiko dalį, o vergai kiaurą dieną dirbo darbus, kuriuos reikėjo padaryti. Kai tik vergovė tapo panaikinta, visi buvo priversti dirbti. Ir būtent tuomet, kai europiečio suproletarinimas kaip niekad smarkiai pažengė į priekį, įsiviešpatauja liaudies suvereniteto idealas - neįmanomas dalykas". (I, p. 247.)

[46](#) F. Nyčė. Anapus gėrio ir blogio. - Rinktiniai raštai - Vilnius: Mintis, 1991, p. 390.

[47](#) Alainas (tikr. Émile -Auguste Chartier, 1863 -1951) - filosofas, padaręs didžiulės įtakos XX a. prancūzų filosofams ir rašytojams tiek savo eseistika, tiek pedagogine veikla. Netiksli citata iš knygos Idėjos ir amžiai I tomo: "Melstis - tai tartum pajusti, kaip ateina nuovargis ir naktis apgaubia visas mintis".

[48](#) F. Dostojevskis. Kipšai (III dalis, VI skyrius).

[49](#) Atkartodamas Euforiano žodžius antroje Fausto dalyje: "Oras - mano stichija", Maksimose ir apmąstymuose Goethė rašo: "Laikas pats savaime yra stichija".

[50](#) Turimas galvoje pilietės Roland (Jeanne-Marie Roland de la Plati?re (1759-1793), jakobinų nukirsdintos žirondistų vyriausybės vidaus reikalų ministro žmonos, kreipimasis į bešališkas būsimąsias kartas arba jos raštų, sukurtų kalint Abatijos bei šv. Pelagijos kalėjimuose, rinkinys.

[51](#) Camus tolydžio sugrįžta prie šitos Ivano Kazarmovo minties. Plg. Užrašų knygelėse (1938 m. rugpjūtis): "Vienintelė galima laisvė yra laisvė mirti. Iš tikro laisvas žmogus yra tas, kuris, priimdamas mirtį, sykiu priima ir jos padarinius, t.y. visų tradicinių gyvenimo vertybių perkainojimą. Ivano Kazarmovo "viskas leista" yra vienintelė nuosekli laisvės išraiška. Bet reikia suvokti tos formulės esmę". (I, p. 118.) Plg. Taip pat Sizifo mitą (p. 58) bei Maištaujančio žmogaus skyrių "Išsigelbėjimo atsisakymas".

[52](#) Rousseau, Jeanas Jacques'as (1712-1778) - prancūzų filosofas ir rašytojas, Švietimo epochos atstovas. Samprotavimuose apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus Rousseau priešpriešina žmogaus "natūralią būseną" ir privačios nuosavybės, pinigų, smurto, engimo sugadintą civilizaciją. Tai paskatino Voltaire'ą iš jo pasišaipyti: "Dar niekad nebuvo padėta tiek proto pastangų, kad mumyse sukiltų noras tapti gyvuliais; skaitant jūsų kūrinių, kyla noras pradėti vaikščioti keturiomis. Bet jau daugiau kaip šešiasdešimt metų esu praradęs šį įprotį ir jaučiu, kad, deja, nesugebėsiu prie jo sugrįžti; palieku tą natūralų susisiekiimo būdą tiems, kurie jo verti labiau už mane ir jus".

[53](#) Sizifo mite (p. 59) Camus sako apie Kirilovą: "Nors jis ir nukryžiuotas, bet apgautas nebus".

[54](#) Šiame A. Camus etiude panaudoti kai kurie Gendarme'o de Bévotte'o knygos Don Juano legenda (1906, 1911) bei Lorenzi'o de Bradi knygos Don Juanas, legenda ir istorija (1930) teiginiai.

[55](#) A. Puškino Don Juane, suvaidintame 1937 m. kovo 24 d. A. Camus vadovaujamos Darbo teatro trupės.

[56](#) Senojo Testamento knyga, kurios autorystė priskiriama karaliui Saliamonui.

[57](#) Tirso de Molina (tikr. Gabrielis Téllezas, 1583-1648) - ispanų dramaturgas, daugiau kaip 400 komedijų autorius.

[58](#) Miloszas Oscaras Vladislovas de Lubiczius (Milašius, 1877-1939) - lietuvių kilmės prancūzų poetas ir rašytojas. Mistinė drama Miguelis Manara parašyta 1913 metais.

[59](#) V. Goethe's romano Jaunojo Vėrterio kančios pagrindinis herojus.

[60](#) Citata iš Gendarme'o de Bévotte'o teksto. Ši tema gvildinama ir Užrašų knygelių I tome.

[61](#) O. Miloszo Miguelyje Manaroje.

[62](#) W. Shakespeare. Hamletas, II veiksmas, 2 scena.

[63](#) Sirijaus gyventojas milžinas Mikromegas Voltaire'o Mikromege (1752) žiūri pro mikroskopą į Žemės gyventojus ir nustebęs, kad jie turi proto, kalbasi su jais filosofinėmis temomis.

[64](#) Jagas - W. Shakespeare'o tragedijos Otelas personažas. Alceistas - pagrindinis Moli?re'o komedijos Mizantropas herojus, Fedra - Sofoklio, Euripido, Senekos, Racine'o to paties pavadinimo tragedijų herojė, Glosteris - Ričardas, Glosterio hercogas, Anglijos karalius, daugelio Shakespeare'o pjesių (svarbiausia jų - Ričardas III) herojus.

[65](#) Plg. Užrašų knygelėse (1939 m. vasario 1 d.): "Tragedija - uždaras pasaulis, kur užkliūvama, kur atsitrenkiama. Teatre ji turi gimti ir mirti ankštoje scenos erdvėje". (I, p. 147.)

[66](#) Calderono pjesės Gyvenimas - tai sapnas pagrindinis herojus.

[67](#) Žr. Jungtųjų 26 paaišk. ("Nuolat genamo keliauninko tema yra A. Montherlant'o kūrybos leitmotyvas. Plg. Sizifo mitą (p. 193). Šita mintis išrutuliuota Užrašų knygelėse (1937 m. spalio 21 d.): "Reikia kur kas daugiau energijos keliaujant varganai, nei dedantis ginte genamu keliauninku. Plaukti laivo denyje, atvykti į vietą pavargusiam ir sugniužusiam, ilgai keliauti trečiaja klase, dažniausiai valgyti tik vieną kartą per dieną, visą laiką skaičiuoti pinigus ir kas minutę bijoti, kad koks nenumatytas nutikimas nenutrauktų tos jau ir taip sunkios kelionės, - visa tai reikalauja drąsos ir valios, todėl negali rimtai žiūrėti į postringavimus apie "tremtį iš tėvynės". Keliauti nei linksma, nei lengva. Reikia mėgti sunkumus ir mylėti nežinomybę, kad įgyvendintum savo kelionių svajones, kai esi vargšas ir bepinigis. Bet įdėmiau pažvelgęs pamatai, jog tai apsaugo nuo diletantizmo, ir, žinoma, neteigsiu kad Gide'as ir Montherlant'as daug prarado nevažinedami traukiniais papigintu tarifu ir todėl neužstrigdami savaitei kuriame nors mieste, tačiau puikiai žinau, kad negaliu žiūrėti į dalykus kaip Montherlant'as ar Gide'as būtent dėl to papiginto traukinio tarifo". (I, p. 9.)")

[68](#) Ši tradicinė priešprieša (J.J.Rousseau: "Kiekvienas žmogus įdeda savo būtį į atrodyti") dažnai minima Nietzsche's darbuose: Žmogiška, perdėm žmogiška (51); "Kaip atrodyti tampa būti", Aušra (306). Camus manipuliuoja tomis sąvokomis Užrašų knygelėse (1937 m. spalio 20 d.): "...Tačiau visų svarbiausia - norint būti nesistengti atrodyti". (I, p. 92.) Žr. taip pat Sizifo mitą (p. 64) ir Maištaujantį žmogų.

[69](#) W. Shakespeare'as. Hamletas, II veiksmas, 2 scena. (A.Churgino vertimas.)

[70](#) Protėjas - senovės graikų mitologijoje jūrų dievas, gebantis keisti savo pavidalus.

[71](#) Nuodėmės ir sentencijos pramaišiui (408).

[72](#) Adrienne Lecouvreur (1692-1793) - garsi prancūzų aktorė, vaidinusi Racine'o, Corneille'o, Molière'o pjesėse.

[73](#) Parašyti šį skyrių A.Camus paskatino apmąstymai apie A. Malraux romanus Užkariautojai, Karališkasis kelias, Žmogaus dalis, perskaičius Rachelle Bepaloff studiją apie A.Malraux kūrybą Keliuose ir kryžkelėse (1938).

[74](#) Plg. Kierkegaard'o mintį: "Kaip vykusiai yra pasakęs vienas graikas: žmonės išmoko mus kalbėti, o dievai - tylėti" (Traktatas apie neviltį).

[75](#) Plg. Užrašų knygelėse (1938 m. rugsėjis): "Individo gyvenimas visuomet pernelyg sureikšminamas. Tiek žmonių nežino, ką su juo daryti, kad atimti jį iš jų ne itin amoralu. Kitaip pažiūrėjus - viskas įgyja naują vertę. Bet apie tai jau buvo kalbėta. Esminis tos katastrofos absurdiškumas nieko joje nekeičia. Jis tik apibendrina kiek esmingesnę gyvenimo absurdiškumą. Jis daro jį labiau tiesioginį ir opesnę. Jei šitas karas ir turės kokio poveikio žmogui, tai tik tiek, kiek sustiprins jo egzistencijos suvokimą ir jo nuomonę apie tą egzistenciją. Nuo tos akimirkos, kai tas karas "yra", bet kuri jį apeinanti nuomonė - melaginga. Mąstantis žmogus paprastai taiko susikurtą dalykų sampratą prie naujų, ją paneigiančių faktų. Būtent šitame išlinkyje, šitame minties nukrypime, šitoje sąmoningoje pataisoje ir glūdi tiesa, t.y. gyvenimo mokymas. Štai kodėl, kad ir koks šlykštus būtų šis karas, neleistina likti jo nuošalėje. Visų pirma, žinoma, man pačiam: aš galiu

rizikuoti savo gyvybe ir be baimės lažintis iš mirties. Ir visiems tiems bevardžiams ir nuolankiems žmonėms, kurie eina į šitas nepateisinamas skerdynes ir su kuriais jaučiuosi susietas stipriausiais brolystės saitais". (I, p. 166.) "Visuomet beprasmiška norėti atsiriboti nuo kitų kvailybės ar žiaurumo. Negali pasakyti: "Aš apie tai nieko nežinau". Arba kolaboruoti, arba kauniesi. Nėra labiau nepateisinamo dalyko už karą ar nacionalinės neapykantos kurstymą. Bet jei jau karas kilo, beprasmiška ir niekšiška norėti nusišalinti nuo jo dingstimi, jog nesi už jį atsakingas. Dramblio kaulo bokštai sugriuvo. Draudžiama nuolaidžiauti sau ar kitiems. Spręsti apie įvykį iš šalies neįmanoma ir amoralu. Tik būdamas šitos absurdiškos nelaimės tirštyne, išsaugai teisę ją niekinti. Pati savaime individo reakcija neturi jokios reikšmės. Ji gali būti kam nors naudinga, tačiau nieko nepateisins. Norėdamas diletantiškai žiūrėti į viską iš viršaus, atsiskirti nuo savo aplinkos, įrodai niekingiausią iš laisvių. Štai kodėl aš privalėjau stengtis patekti į frontą. O jeigu manęs neima, privalau susitaikyti su paniekinto civilio pozicija. Abiem atvejais mano sprendimas gali likti neginčijamas, o mano panieka - be išlygų. Abiem atvejais būsiu karo tirštyne ir turėsiu teisę apie jį spręsti. Spręsti ir veikti". (I, p. 172.) Camus požiūris į karo paskelbimą, paskui dalyvavimas Pasipriešinimo judėjime patikslina šią mintį.

[76](#) Evangelija pagal Luką, XXII, 36-38. Plg. simbolinį Kafkos apsakymą Kalavijas.

[77](#) Prometėjas - senovės graikų mitologijos titanas, žmonijos geradaris. Eschilas tvirtino, kad "visus menus žmonės gavo iš Prometėjo", pavogusio žmonėms ugnį iš dievų. Už tai jis buvo prikaltas prie Kaukazo kalnų ir kankinamas erelio, lesusio jo kepenis.

[78](#) Plg. Užrašų knygelėse (1938 m. vasaris): "Revoliucijos dvasia yra tik žmogaus protestas prieš savo dalią. Šia prasme, nors jos formos ir įvairios, ji - vienintelė amžina meno ir religijos tema. Revoliucija visuomet vykdoma prieš dievus - nuo Prometėjo laikų. Tai žmogaus pretenzijos savo lemčiai, tironai bei buržuazinės marionetės čia tėra tik pretekstas. Ir veikiausiai tą revoliucijos dvasią galima aptikti jos istoriniame pasireiškiame. Tik reikia Malraux emocijų įtampos, kad nepasiduotum norui įrodinėti. Lengviau surasti tą jos dvasią jos esmėje ir jos lemty. Ta prasme meno kūrinys, kuris parodytų, kaip užkariaujama laimė, būtų revoliucinis kūrinys". (I, p. 105.)

[79](#) Plg. Užrašų knygelės (1939, lapkritis): "Italų muziejuose nedidukės tapytos širmos, kurias kunigas laikydavo prieš pasmerktųjų veidus, kad jie nematytų ešafoto. Egzistencinis šuolis - ta nedidukė širma". (I, p. 177.)

[80](#) Plg. Kierkegaard'o pasakymą: "Aš - karalius be karalystės" (Nerimo koncepcija). Tolesnė citata irgi iš to paties Kierkegaard'o veikalo.

[81](#) Plg. Užrašų knygelėse (1939 m. rugsėjis): "...Priimti išmeginimą ir visa, kas su juo susiję. Tačiau prisiekti, jog vykdydamas pačią netauriausią užduotį elgsies kuo tauriausiai. O taurumo (tikrojo, širdies taurumo) pagrindas - panieka, drąsa ir visiškas abejingumas". (I, p. 168.)

[82](#) Žr. 75 paaišk.

[83](#) Valia viešpatauti. (822).

[84](#) Salos įvaizdis, pamėgtas Nietzsche's (Džiugusis mokslas (372), Štai taip Zaratustra kalbėjo: "Palaimos salose"), - vienas pagrindinių Camus kūryboje. Šia prasme reikšminga įžanga, kurią jis parašė J. Grenier'o knygai Salos, per naują išleistai 1959m.

[85](#) Alyvų kalnas - evangelijos kalnas, kur yra Getsemanės sodas. Ten Jėzus meldėsi, kad "ši taurė aplenkų jį, jeigu įmanoma", ten išdavęs jį Judas atveda "didelį būrį, ginkluotą kalavijais ir vėzdais," suimti Kristų.

[86](#) Žr. 24 paaišk.

[87](#) Plg. Užrašų knygelėse (1939 m. rugsėjis): "Derinti kūrinys aprašymą su aiškinimu. Suteikti aprašymui tikrąją jo prasmę". (I, p. 169.)

[88](#) Plg. Užrašų knygelėse (1941 m. ruduo): "Apie monotoniją. Paskutiniųjų Tolstojaus kūrinių monotonija. Induistų knygų monotonija - Biblijos pranašų monotonija - Budos monotonija. Korano ir visu religinių knygų monotonija. Nietzsche's - Pascalio - Šestovo monotonija - siaubinga Prousto, markizo de Sade'o monotonija, etc., etc..." (I, p. 241.)

[89](#) Plg. panašias mintis Jungtvių skyriuje "Dykuma" ir žr. Jungtvių 37 paaiškinimą. ("Plg. Sizifo mitą (p. 53). Rimbaud'as Arthuras (1854-1891) - prancūzų poetas, turėjęs didžiulės įtakos šiuolaikinei poezijai, maištinga asmenybė. Jo gyvenimas tapo legenda. Maištaujančio žmogaus įvade pateikta kita A. Rimbaud'o kūrybos atsisakymo interpretacija, o skyriuje "Maištaujanti poezija" - trečia. Beje, A. Rimbaud'as mirė ne Abisinijoje, o Prancuzijoje.")

[90](#) Plg. Užrašų knygelėse (1938 m. ruduo): "Svarbiausia - pasiekti, kad mokėjimas gyventi (veikiau tai, kas nugyventa) pranoktų mokėjimą rašyti. Juk galiausiai didis menininkas visų pirma yra didis mokovas gyventi (jeigu gyventi čia reiškia dar ir galvoti apie gyvenimą - ir netgi tą subtilų ryšį tarp patirties ir jos įsisąmoninimo)". (I, p. 127.) Žr. kitą šios temos variaciją Jungtuvėse: "Užkariauti visą - štai kam privalau naudoti savo jėgas ir išteklius. Čia niekas nekludo man būti pačiu savimi, aš nieko savy neišsižadu, neužsidedu jokios kaukės: man pakanka kantriai semtis sunkaus gyvenimo mokslo, kuris atstoja visą jų mokėjimą gyventi".

[91](#) Plg. Užrašų knygelėse (1940 m. kovas): "Léger. Tas intelektas - ta metafizinė tapyba, perprasminanti materiją. Keista: kai tik perprasmini materiją, vienintelis pastovus dalykas pasirodo besąs tas, kuris atrodė regimybė: - spalva". (I, p. 208.)

[92](#) Plg. Užrašų knygelėse (1936 m. lapkritis), kur komentuojama tikriausiai ši Kierkegaard'o mintis: "Nuostabu, kad graikų menas pasiekia savo viršūnę, sukūręs statulą, kurioje trūksta būtent žvilgsnio" (Nerimo koncepcija): "Pamatyti Graikiją. Dvasia ir jausmas, polinkis į išraiškingumą kaip dekadanso įrodymas. Graikų skulptūra degradoja, kai atsiranda šypsena ir žvilgsnis. Panašiai ir italų tapyba su savo XVI "koloristų" amžiumi. Graiko paradoksas - didis menininkas prieš savo valią. Dorėniškieji apolonai nuostabūs, nes neišraiškingi. Išraiškingumas atsirado juos nuspalvinus (apgailėtina). Tačiau spalvai išnykus lieka šedevras". (I, p. 42.) Galimas daiktas, Alaino Idejose Camus aptiko dar būdingesnę Hėgelio citatą: "Statula be akių žvelgia į mus visu savo kūnu". Panaši mintis išsakyta Išvirkščiojoje ir gerojoje pusėje: "Ir puikiai žinau, kodėl tuomet galvodavau apie bežvilgsnes dorėniškųjų apolonų akis arba apie liepsningus sustingusius Giotto personažus (Tik atsiradus šypsenai ir žvilgsniui, prasideda graikų skulptūros dekadansas ir italų meno susiskaidymas. Tarytum grožis baigtųsi ten, kur prasideda protas.). Todėl, tuo metu iš tikro supratau, ką man gali duoti tokios šalys".

[93](#) Turimas galvoje B.Spinozos veikalas.

[94](#) Plg. Užrašų knygelėse (1936 sausis): "Mąstoma tik įvaizdžiais. Jei nori tapti filosofu, rašyk romanus". (I, p. 23.)

[95](#) Žr. Jungtinių 3 paaišk. ("Sąsaja su prancūzų rašytojo ir žurnalisto Antoine'o Rivarolio (1753-1801) Maksimų žodžiais, atkartojančiais F.Bacono mintį: "Truputis filosofijos atitolina nuo religijos, o daug filosofijos prie jos sugrąžina". A.Camus gvildeno šią temą Sizifo mite (p. 55).")

[96](#) Plg. Jungtinių pabaiga: "Žemė! Šitoje didžiulėje dievų apleistoje šventykloje visų mano stabų kojos molinės" ir 39 paaišk.: "Čia jaučiamas Nietzsche's kontekstas: ištikimybė žemei, Dioniso šventės, dievų nušalinimas. Biblinė reminiscencija: Danieliaus knyga, II, 31-45. Tas įvaizdis itin ekspresyvus Užrašų knygelėse (1938 m. gruodis): "Jungtinių pabaigai. Žemė! Ta didžiulė dievų apleista šventykla, žmogaus uždavinys - užpildyti ją nenusakomais, į ją panašiais stabais, kurių veidai kupini meilės, o kojos - molinės... Tie didžiuliai džiaugsmo stabai, kurių veidai kupini meilės, o kojos - molinės" (I, p. 140). Plg.: "šviesos dievus" ir "purvo stabus" Sizifo mite".

[97](#) Šiai analizei Camus daug medžiagos sėmėsi iš A.Gide'o studijos Dostojevskis (1923).

[98](#) Camus nuoroda netiksli, tatai išsakyta 1876 m. spalio leidinyje.

[99](#) "Aš išlaisvinau žmones nuo įkyrios minties apie mirtį... Aš suteikiau jiems aklų vilčių". (Eschilas. Prikaltas Prometėjas, 248-250.)

[100](#) Rašytojo dienoraštis (1876 m. gruodis). Frazė skliaustuose pridurta paties Camus.

[101](#) Žr. 75 paaišk.

[102](#) 102 Sizifas - senovės graikų mitologijoje Korinto įsteigėjas, Eolo sūnus. Pagarsėjęs savo gudrumu ir už tai kartais laikomas Ulikso tėvu. Mirusiųjų karalystėje pasmerktas amžinai ritinti į kalną akmenį, kuris, vos tik užritintas, vėl nurieda žemyn. Esama įvairių tokios bausmės priežasčių aiškinimų.

[103](#) Paskališkas akcentas: "Žmogus... tvirtesnis už tai, kas jį gniuždo". (Mintys, VI, 347.)

[104](#) Žr. 85 paaišk.

[105](#) Edipas - senovės graikų mitologijoje Tebų karalius; pats to nežinodamas, užmuša savo tėvą ir veda motiną. Sužinojęs, kas įvyko, išsiduria akis ir leidžiasi kelionėn po Graikiją, lydimas dukters Antigonės.

[106](#) Plg. Užrašų knygelėse (1939 m. rugpjūtis): "1) Edipas nugali sfinksą ir išsklaido paslaptis per savo gebėjimą pažinti žmogų. Visas graiko pasaulis aiškus. 2) Bet jis yra taip pat žmogus, kurį žvėriškai drasko lemtis, nenumaldoma aklos logikos lemtis. Vaiskus tragizmo ir laikinumo aiškumas". (I, p. 161.)

[107](#) Camus gana laisvai traktuoja Sofoklio tekstą. Iš tikro Edipas deklaruoja: "Paklusti - štai ko mane išmokė išmėginimai, senatvė ir įgimtas taurumas". Jis ištaria šituos žodžius ne "tą pačią akimirką", kai sužino žlugdančią tiesą (Edipas karalius), o daug vėliau, kai Antigonės vedamas ateina pas Tesėją paprašyti prieglobsčio (Edipas Kolone). "Viskas gerai" primena Kreonto formulę Edipe karaliuje (1516): "Viskas gerai, kas daroma laiku".

[108](#) Pirmajame Sizifo mito leidime (1942) vietoj studijos apie F.Kafką A.Camus buvo išspausdinęs skyrių "Dostojevskis ir savižudybė". Visuose vėlesniuose leidimuose "Viltis ir absurdas" figūruoja kaip priedas prie Sizifo mito.

[109](#) Kafka, Francas (1883-1924) - austrų rašytojas. Jo kūryboje atsisakyta tradicinių prozos konvencijų (fabulos, aprašymo) ir kuriami daugiareikšmiai paraboliniai įvaizdžiai, demonstruojantys individo tragizmą šiuolaikinėje visuomenėje; jo prozos herojus - vienišas žmogus, beviltiškai kovojantis su anonimiškomis suburokratinto pasaulio jėgomis.

[110](#) Panašias formules aptinkame Džiugiamame moksle (213), Ecce homo ("Kodėl aš toks gudrus", 1), Stabų saulėlydyje ("Posakiai ir strėlės", 34).

[111](#) Bordeaux, Henry (1870-1963) - prancūzų rašytojas, Paulio Bourget mokinys, aukštinės dorovės, įsikūnijusių tradiciniuose šeimos santykiuose bei tradicinėje tikyboje.